

Fagrapport nr. 4 - 2007

Annechen Bahr Bugge

Ungdom skolematvaner
refleksjon, reaksjon eller interaksjon

SIFO

© SIFO 2007

Fagrapport Nr.4 -2007

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Sandakerveien 24 C, Bygg B

Postboks 4682 Nydalen

0405 Oslo

www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Ungdoms skolematvaner - refleksjon, reaksjon eller interaksjon	Antall sider 203	Dato 17.09.2007
Title Young people school lunch habits -reflection, reaction or interaction	ISBN 978-82-7063-416-6	ISSN 1502-6760
Forfatter(e) Annechen Bahr Bugge	Prosjektnummer 11-2006-41	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Norges Forskningsråd		
Sammendrag Denne studien av ungdoms skolematvaner er en del av forskningsprosjektet YoungFood. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråds folkehelseprogram. Voksne fremstiller gjerne unge mennesker som matkulturelle opprørere. Mine materialer viser snarere at den dominerende (skole-)matstilen blant unge i stor grad reflekterer de hegemoniske matkulturelle verdiene. Skolemat er et tema som engasjerer unge. Med tanke på de mange negative beskrivelsene som gis av matpakken, var denne overraskende populær blant de unge selv – den smaker billig, den smaker sunt, den smaker av mamma og den smaker gode vaner. I underkant av 70 prosent har med seg matpakke til skolen 3 ganger i uken eller oftere. Det å handle skolemat i kantine eller butikk er langt mindre utbredt. Det var noe mange gjorde en gang i blant, men ikke hver dag. 28 prosent handlet skolemat tre ganger i uken eller oftere. Det vanligste å kjøpe i kantine/butikk var ulike former for brødmat (41 prosent), godteri/sjokolade (25 prosent), boller (18 prosent), yoghurt (17 prosent) og frukt (15 prosent). Det var få som hadde kjøpt varm mat (8 prosent). Det er lite som tyder på at de unge ønsker en total omlegging av den norske skolematstrukturen. På spørsmål om hvilke endringer de syntes var særlig viktige svarte de fleste: Billigere mat, sunnere mat og drikke, samt mer frukt, grønnsaker og salater. Med tanke på det søkelyset som har blitt satt på å innføre varm matserving i skolen, var det overraskende få som mente varm matserving var spesielt viktig. Dette stemmer imidlertid med de utviklingstrekkene man har sett i det norske matvanemønsteret. En endring de senere årene er nettopp en økende bruk av kalde matretter, for eksempel pasta-/kyllingsalater, wraps, fajitas, pitabrød osv. Slike retter synes også å ha appellert særlig til de yngre aldersgruppene. Når det gjelder de unges drikkevaner, viser springvann og flaskevann økende tendenser. Dette er den vanligste skoledrikken. Over halvparten hadde drukket springvann til matpakken sist skoledag. Det var få som drakk skolemelk regelmessig (5 prosent). På spørsmål om hvilke endringer ungdommene ønsket seg når det gjaldt skolens spisemiljø, kom det frem at mange ønsket seg bedre oppbevaringsmuligheter av mat og drikke (for eksempel kjøleskap og kjølerom), bedre tid til spising og triveligere spisemiljø.		

Summary

This study of young people's school eating habits is a part of the research project YoungFood. The project is financed by the public health programme under the Research Council of Norway. Adults often portray young people as food cultural rebels. However, my material shows that the dominant (school) food style among young people largely reflects hegemonic food cultural values. School lunch is a subject that young people feel strongly about. In light of the many negative descriptions of the packed lunch it was surprisingly popular among the young people themselves – it tastes cheap, it tastes healthy, it tastes of mom and it tastes of good habits. Almost 70 percent bring a packed lunch to school three times a week or more. Buying school lunch in a cafeteria or in a store is much less common. This is something many of them did once in a while, but not every day. 28 percent bought school lunch three times a week or more. The most common things to buy in a cafeteria/store were different bread varieties (57 percent), candy/chocolate (25 percent), buns (18 percent), yoghurt (17 percent) and fruit (15 percent). Only a few had bought warm food (e.g. chicken, lasagne, casserole) in a store/café/restaurant (8 percent). And 20 percent had bought fast food (e.g. hamburgers, hot dogs, kebab and pizza). There is little evidence that young people want a complete revision of the Norwegian school lunch structure. When asked what changes they thought were particularly important, most of them answered: Cheaper food, healthier food and drinks, as well as more fruit, vegetables and salads. In light of the current focus on the introduction of warm meals in schools, surprisingly few thought that hot meals were particularly important. However, this is in accordance with the developments that we have seen in the Norwegian food habit pattern. Indeed, one change in recent years is the increasing use of cold meals, for instance pasta/chicken salads, wraps, fajitas, pita bread etc. Moreover, these dishes seem to appeal especially to the younger age groups. With regard to young people's drinking habits, tap water and bottled water show an increasing trend. These are the most common school drinks. More than half of the respondents had drunk tap water with their packed lunch on the preceding school day. Few drank school milk regularly (5 percent). When the young people were asked what changes they wanted in the school eating environment, it emerged that many wanted better storing facilities for food and drinks (for instance refrigerators and cold-storage chambers) more time for eating and a more pleasant eating environment.

Stikkord

Matvaner, helse, kjønn, kropp, matpakke, skole, ungdom

Keywords

Food habits, body, gender, health, school lunch, youth

Ungdoms skolematvaner
refleksjon, reaksjon, eller interaksjon

av

Annechen Bahr Bugge

2007

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682, 0405 Oslo

Forord

Denne forskningsrapporten er en del av studien *Food and eating among young Norwegians. A sociological analysis of teen girls and boys' ideologies and practices in an everyday context* (YoungFood). Dette er et treårig forskningsprosjekt som er finansiert av Norges forskningsråds folkehelsprogram.

En av prosjektets hovedmålsettinger er å fremskaffe kunnskaper som skal kunne brukes som grunnlag for å utarbeide normative og pedagogiske virkemidler rettet mot ungdom. Når jeg har valgt å se nærmere på ungdoms skolematvaner, er det imidlertid ikke bare de unge jeg ønsker å nå, men også foreldre, lærere, helse-/skolebyråkrater og politikere. Etter mitt syn har den offentlige debatten om skolemat i altfor stor grad vært preget av de voksnes stemmer – toppolitikere, ernæringseksperter, kjendiskokker, journalister – for å nevne noen sentrale aktører. I denne rapporten er det de unges stemmer som vil være i fokus.

Rapporten vil bli publisert i forbindelse med *Forskningsdagene 2007*. Det ble i den forbindelse tildelt en tilleggsbevilgning fra Norges forskningsråd til formidling av prosjektet. Forskningsdagene er en nasjonal, årlig festival hvor alle typer forsknings- og kunnskapsbaserte institusjoner inviteres til å vise fram sin virksomhet for allmennheten på nye og spennende måter.¹

Jeg har delt studien i to overordnede problemområder. På den ene siden har jeg sett nærmere på hva og hvordan ungdom spiser i løpet av skoledagen. På den annen side har jeg sett nærmere på de oppfatningene og meningene ungdommene har om skolemat- og måltider. Jeg har benyttet både kvalitative og kvantitative data.

Det har vært veldig spennende og lærerikt å få et innblikk i hva ungdom tenker om dette temaet. En stor takk til de mange ungdommene som har satt av

¹ <http://www.forskningsdagene.no/c26720/artikkel/vis.html?tid=29652>.

tid til å fylle ut spørreskjemaet, skrive sin mathistorie, ta bilder og snakke med meg.

Ungdommenes beretninger er preget av åpenhet og ærlighet. Etter min mening er deres stemmer også en nokså utnyttet ressurs i forebyggende helsearbeid. Kunnskapsnivået om mat og spisevaner er høyt. Jeg ble for eksempel nokså imponert da en av drabantbyguttene svarte følgende på mitt spørsmål om hva han mente var å betrakte som sunn mat: ”langsomme karbohydrater”. Jeg var også overrasket over den betydelige interessen for helseriktig mat og sunn livsstil blant dagens unge. Dette kom både frem av såkalte holdnings- og handlingsdata. Selv om voksne liker å tro det, så kan dagens ungdom på ingen måte beskrives som matkulturelt opprørsk. Det er den sunne matstilen som er trendy og moteriktig.

Jeg vil også takke SIFOs interne faggruppe Marked og politikk for nyttige kommentarer underveis i arbeidet. En særlig takk til Arne Dulsrud, Randi Lavik og Anne Marie Øybø for grundig gjennomlesning. Videre vil jeg takke SIFOs informasjonsavdeling for god hjelp i forbindelse med publiseringen av rapporten.

Nydalen, september 2007

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Innhold

Forord	5
Innhold	7
Sammendrag	11
1 Innledning.....	15
1.1 Prosjektdesign	17
1.1.1 Analytisk perspektiv	17
1.1.2 Problemstillinger	18
1.1.3 Metode	19
2 Formiddagsmat og skolemat før og nå	23
2.1 Fra grøt og velling til brød, melk og frukt.....	24
2.2 Dagens formiddagsmat – brødmat, frukt og grønt	26
3 Ungdoms matpakkevaner	35
3.1 Hvor ofte har du med matpakke på skolen?	35
3.2 Hvem lager matpakken din?.....	37
3.3 Hvilken rolle har mamma?	39
3.4 Matpakkens innhold	41
3.4.1 Hva hadde du i matpakken sist skoledag?.....	41
3.4.2 Hva slags pålegg har du i matpakken?	47
3.4.3 Hvor ofte har du frukt og grønnsaker i matpakken?	54
3.5 Hva drikker du til matpakken?	58
3.5.1 Springvann og flaskevann	60
3.5.2 Skolemelk	64
3.6 Matpakken – en formiddagsrett i tiden?	65
3.6.1 Hvor godt eller dårlig synes ungdom at matpakken smaker? ...	65
3.6.2 Hvilke faktorer er viktig for ungdom ved valg av mat og drikke?	67
3.6.3 Hvordan vil du beskrive matpakken?.....	73
3.7 Hvorfor har du sjelden eller aldri med deg matpakke?	77
3.8 Noen avsluttende kommentarer	82

4	Ungdoms handlevaner i skoletiden.....	83
4.1	Finnes det salgssteder for mat som du kan nå i løpet av spisepausen?	84
4.2	Hvor ofte kjøper du mat og drikke på slike steder i skoletiden?	85
4.3	Hvor kjøpte du skolematen sist gang?.....	89
4.3.1	Hva kjøpte du sist gang?	91
4.4	Hva slags skolemat kjøper ungdom?	92
4.4.1	Bakervarer	97
	Boller er guttemat	99
4.4.2	Yoghurt	102
4.4.3	Frukt	103
4.4.4	Varme matretter	103
4.4.5	Søtsaker og snacks	104
4.5	Hva slags drikke kjøper du?	111
4.6	Hvordan beskrives butikk- og kioskmaten?	120
	Markere overgang fra barn til ungdom	121
	Å gå til butikken har mange sosiale gevinster	121
4.7	Noen avsluttende kommentarer	123
5	Ungdoms kantinevaner og deltakelse i skolemelk/-fruktordningene.....	125
5.1	Hva slags skolemattilbud har ungdom?.....	125
5.2	Hvilke av tilbudene benyttes regelmessig?	132
5.3	Hvor ofte kjøpes det mat i skolekantinen?	133
5.4	Hvilke oppfatninger har ungdom om skolens kantinetilbud.....	135
5.5	Hvilke oppfatninger har ungdom om skolefruktordningen?	137
5.6	Hvilke oppfatninger har ungdom om skolemelk?	140
5.7	Hvilke endringer ønsker ungdom i skolens kantinetilbud?	142
5.8	Hvilke oppfatninger har ungdom om varme og kalde skolemåltider?.....	145
5.9	Noen avsluttende kommentarer	149
6	Ungdommenes spisemiljø.....	151
6.1	Hvor spiser du skolematen din?.....	151
6.2	Hvor fornøyd er du med skolens spisemiljø?	155
6.3	Hva vil du gjerne endre ved skolens spisemiljø?.....	157
6.4	Noen avsluttende kommentarer	160
7	Ungdoms pengebruk på mat og drikke i skoletiden	163
7.1	Hvor mye penger bruker ungdom på skolemat?.....	164
7.2	Hvordan får du penger til skolemat og -drikke?.....	169
7.3	Noen avsluttende kommentarer	170
8	Det ideelle skolemattilbudet	171
8.1	Hvilke faktorer er særlig viktig ved skolematen?.....	171
8.2	Avsluttende kommentar.....	176

9	Konklusjon og anbefalinger.....	177
9.1	Fremtredende skolematstiler	177
9.2	Skolematvanemønsteret.....	179
9.3	Sunn og prisbevisst ungdom.....	183
9.4	Utfordringer og anbefalinger.....	185
9.5	Ungdommens idealtypiske skolemåltid.....	189
	Litteratur	191
	Vedlegg.....	193

Sammendrag

Hensikten med denne studien har vært å øke kunnskapen om ungdoms skolematvaner. Studien har vært delt i to overordnede problemområder. På den ene siden har jeg sett på detaljene i hva og hvordan ungdom spiser i løpet av skoledagen, og på den annen side har jeg sett nærmere på deres oppfatninger og prioriteringer. Det er blitt benyttet både kvantitative og kvalitative data.

I sin helhet viser materialene at skolemat er et tema som engasjerer ungdom. Matpakken var overraskende godt likt blant de unge.

7 av 10 ungdommer har altså med seg matpakke til skolen tre ganger i uken eller oftere. Det var 2 av 10 som sjelden eller aldri hadde med seg matpakke. Det vanligste var å erstatte matpakken med butikk- eller kantinemat. De fleste drakk springvann til matpakken. Skolemelk var relativt lite utbredt blant ungdommene.

Overraskende mange av tenåringene var altså positive til matpakkemåltidet. Det var 65 prosent som mente matpakken sist skoledag hadde smakt meget eller ganske godt. Det var 58 prosent som beskrev matpakke som ”en god vane/noe jeg liker”. Både de kvantitative og de kvalitative dataene viser at matpakken treffer den matkulturelle tidsånden blant ungdom. Den er billig, sunn og tradisjonsrik.

Det å handle skolemat utenfor skolens område var altså betydelig mindre utbredt enn det å ha med seg matpakke hjemmefra. Det var 69 prosent av de unge som hadde med seg matpakke tre ganger i uken eller oftere. Andelen som handlet skolemat utenfor skolens område tre ganger i uken eller oftere var 28 prosent. Gutter handlet betydelig oftere skolemat på slike steder enn jenter.

Det vanligste salgsstedet ungdom valgte var matbutikk (53 prosent) og en nærliggende skoles kantine (46 prosent). Det var få som handlet maten sin på

kafeer, kiosker, bensinstasjoner og gatekjøkkener (2-4 prosent), og ingen hadde kjøpt skolematen sin på restaurant sist gang de handlet.

På spørsmål om hva man hadde kjøpt sist gang man handlet, kom det frem at bakervarer var mest utbredt. Det var 51 prosent som hadde kjøpt grov eller fin brødmat sist gang de handlet skolemat. I tillegg var det 33 prosent som hadde kjøpt søte bakervarer av typen boller, kjeks, muffins og vafler. Det var også relativt mange som hadde kjøpt frukt, grønnsaker og salat (25 prosent). Det var 12 prosent som hadde kjøpt fast food (for eksempel hamburger, pølse eller kebab) og 8 prosent hadde kjøpt en varme matretter (for eksempel kylling, lasagne eller gryterett). Ungdom kjøper altså langt oftere brødmat (57 prosent) enn varm mat (20 prosent) når de handler utenfor skolens område.

Jenter og gutter hadde nokså forskjellige innkjøpsvaner. Svært forenklet kan man si at jentene kjøpte mer av det sunne (for eksempel brødmat, frukt, salat og vann), mens guttene kjøpte mer av det usunne (for eksempel boller, fast food og sukkerholdig brus).

Det å handle sin egen skolemat fungerte både som distanseringsstrategi og som opprørsstrategi for ungdommene. Kjøpt skolemat ble typisk beskrevet som noe usunt og opprørsk.

De aller fleste ungdommene (90 prosent) hadde tilgang til en egen kantine med salg av mat. Det var også mange som hadde tilgang til vanddispenser (59 prosent) og brusautomater (31 prosent). Det var relativt få som hadde abonnementsordning for henholdsvis melk (12 prosent) og frukt (9 prosent). Det var kun et fåtall som ikke hadde noe som helst tilbud (4 prosent).

Det å handle skolemat i kantine var like utbredt som å handle skolemat utenfor skolens område. Det var henholdsvis 27 prosent og 28 prosent som handlet i kantine eller utenfor skolens område tre ganger i uken eller oftere. Det vanligste var å handle skolemat i kantinen én til to ganger i uken (45 prosent). Det var 5 prosent som deltok i skolefruktordningen. Det var også 5 prosent som deltok i skolemelkordningen.

Det var 17 prosent som var svært eller ganske misfornøyd med skolens kantine tilbud. På spørsmål om hvilke endringer de ønsket seg, var det vanligste svaret billigere mat og drikke (65 prosent), sunnere mat og drikke (63 prosent) og mer frukt og grønnsaker (55 prosent). Det var om lag like mange som ønsket seg såkalt smørelunsj (46 prosent) og ferdigsmurt brødmat (40 prosent) som andelen som ønsket seg varme matretter (49 prosent). Det bør også nevnes at 38 prosent ønsket seg porsjonspakninger med kornblandinger.

Abonnementsordningene for frukt og melk ble generelt beskrevet i negative termer. Det var få som brukte eller ønsket å beholde ordningene i sin nåværende form. Ungdom hadde også et nokså ambivalent syn på innføring av varme skolemåltider. Dette kan på den ene side knyttes til den generelle økningen i bruk av kalde matretter og sauser i det norske matvanemønsteret, for eksempel råkost, salater, pita, tapas, sushi, salsa, pesto osv. På den annen side kan det knyttes til den økende helsebevisstheten. Mange assosierte varme institusjonsmåltider med fett, mikromat og halvfabrikata.

De fleste ungdommene hadde spist maten sin på skolens område sist skoledag. Det var 85 prosent som hadde spist maten i klasserommet eller skolens spiserom/kantine. Det var 4 prosent som hadde spist skolematen i butikk, kafé, gategjøkken og lignende.

Det var 11 prosent som var svært eller ganske misfornøyd med skolens spise-fasiliteter. De fleste ønsket seg bedre oppbevaringsmuligheter av medbrakt skolemat (52 prosent). Det var også mange som ga uttrykk for at de ønsket bedre tid til spising og triveligere spiserom.

I web-undersøkelsen var det få (2 prosent) ga uttrykk for at de ønsket strengere regler om mat og spising på skolen. De kvalitative materialene ga imidlertid et mer nyansert bilde av ungdommenes syn på hvilke regler som burde gjelde om mat og spising på skolen, samt hvordan disse reglene burde håndheves.

At penger var et viktig tema når ungdom valgte skolemat kom frem på mange forskjellige måter i undersøkelsen. Billig skolemat var noe som stod høyt på de unges ønskeliste.

De færreste brukte mye penger på mat og drikke i løpet av skoleuken. Det var altså 19 prosent som ikke hadde kjøpt noe sist skoleuke. Videre var det 53 prosent som hadde brukt under 100 kroner. Gutter brukte noe mer penger i løpet av skoleuken enn jenter. Det var henholdsvis 62 prosent av jentene og 47 prosent av guttene som hadde brukt lite (under 50 kroner) eller ingenting på skolemat sist uke. Det var henholdsvis 10 prosent av guttene og 1 prosent av jentene som hadde brukt mer enn 100 kroner til skolemat i løpet av sist skoleuke. Det vanligste var å bruke penger man selv hadde tjent (61 prosent). Deretter fulgte lommepenger (42 prosent) og matpenger fra foreldre (24 prosent).

1 Innledning

Hovedroller og statister. Jeg synes barn og unge har altfor liten sjanse til å bli hørt. Det finnes altfor få steder der vi kan si vår mening, og bli lyttet til! (...) Inni meg skriker det etter å få fortalt noen hva som må gjøres, hva som må skje! Verden har blitt, eller kanskje alltid vært et sted der de voksne har hovedrollene. Vi er statistene. Det er synd. (Tenåringsjente i spalten Si;D, Aftenposten 03.08.07)

Skolemat har vært et svært sentralt tema i norsk offentlighet de senere årene. Det er mange aktører som har gjort seg gjeldende i debatten – alt fra toppolitikere, ernæringseksperter, helse-/skolebyråkrater til barneombud, journalister og aksjonsgruppen *Skolematens venner*. Det jeg har savnet i denne debatten er ungdommenes egne stemmer: Hvilke oppfatninger og praksiser er det som preger de unges valg av mat og drikke i skoletiden? Hvor fornøyd eller misfornøyd er de med dagens skolemattilbud? Hva ønsker de å endre på? I denne rapporten er det altså ikke de voksne som spiller hovedrollen, men tenåringene.

Ser man på hvordan ungdom og mat portretteres av politikere, forskere og opinionsformere, er det typisk at de beskrives som trøblete og opprørske. Et eksempel på dette er følgende forside i en av Norges største aviser: ”Norske barn og unge er fete og late”.² Denne påstanden ble begrunnet med at barn og unge generelt trente mindre enn før og spiste stadig mer usunt. I hvilken grad stemmer så dette med empiriske data? Er det slik at ungdom stort sett erstatter matpakken med fast food, boller og vafler? Og er det slik at ungdom ikke bryr seg om hva de spiser og drikker?

I tillegg til å være et mål på matkulturelle feil, blir også ungdommers spisevaner gjerne sett på som et barometer på matvaneendringer. Ungdom er altså

² VG 14.02.07

ikke bare opprørske og radikale, men også innovative og eksperimentelle. Det antas gjerne at nye trender kommer først til de yngre og sprer seg til de andre aldersgruppene. Hvilke trender er særlig fremtredende i dagens ungdomskohort? Hva er populær mat og drikke? Hva slags mat og drikke er ungdom negative til? Hva kjøper de og hva kjøper de ikke?

Etter mitt syn vil det å få bedre kunnskap om ungdommenes egne matkulturelle verdier og praksiser være viktig både i utformingen av strategier for forebyggende helsearbeid og i utformingen av et velegnet skolemattilbud til elever i ungdoms- og videregående skoler. Det er ikke tilfeldig at jeg her velger adjektivet "velegnet" fremfor "bra". Det er ulike oppfatninger om hva som er det rette skolemattilbudet. I Sosial- og helsedirektoratets retningslinjer³ kan vi lese følgende om hva skolene bør tilby elevene:

- Minimum 20 minutter matpause
- Fullt tilsyn i matpausen i 1.-4. klasse, helst også på høyere klassetrinn
- Frukt og grønnsaker
- Lettmelk, ekstra lett lettmelk og skummet melk
- Enkel brødmat
- Tilgang på kaldt drikkevann
- Et trivelig spisemiljø
- Måltider med maksimalt 3-4 timers mellomrom
- Kantine eller matbod på ungdomsskole og videregående skole

Skolen bør derimot ikke tilby elevene:

- Brus og saft
- Potetgull, snacks og godteri
- Kaker, vafler og boller daglig

Mens man i retningslinjene beskriver "enkel brødmat" som velegnet finnes det også flere aktører som mener dette ikke er tilstrekkelig. En av dem er aksjonsgruppen *Skolematens venner*.⁴ På deres hjemmeside kan man lese at de ønsker å være en pådriver for "å få innført et gratis, varmt ernæringsriktig komplett lunsjmåltid i den norske skolen." Det gis videre en rekke argumenter for hvorfor varm mat bør erstatte dagens kalde skolemåltider.

³ www.shdir.no 17.08.07

⁴ www.skolematensvenner.no 17.08.07

Under valgkampen til Stortingsvalget høsten 2005 ivret også flere av landets toppolitikere for å innføre varme skolemåltider. SV åpnet blant annet valgkampen ved at Kristin Halvorsen og Øystein Djupedal serverte et utvalg skolebarn et varmt skolemåltid. Menyen var ovnsbakt laks og stekte kyllingbryst med potetmos, pasta, grønnsaker, salat, saus og sitronvinaigrette som tilbehør. Ønsker ungdom seg varm mat på skolen? Hva er det de særlig ønsker å endre ved det eksisterende skolemattilbudet? Hvilke erfaringer har de med de eksisterende ordningene skolene tilbyr – for eksempel SFO-måltider, skolemelk, skolefrukt og skolekantiner?

I denne rapporten er jeg altså ikke opptatt av hva toppolitikere og andre opinionsformere mener er rett og galt, men hva ungdommen selv mener vil være velegnet.

1.1 Prosjektdesign

Med tanke på den oppmerksomhet som blir viet ungdoms matvaner i norsk offentlighet, er det gjort relativt få studier som kartlegger de sosiokulturelle aspektene ved ungdoms mat- og spisevaner. Det å få mer kunnskaper om slike aspekter vil være viktig både i utforming av skolemattilbud og i utarbeiding av strategier for forebyggende helsearbeid blant ungdom. En grundig sosiologisk analyse vil derfor kunne gi viktige bidrag for å kunne forstå hvorfor ungdom spiser som de gjør.

1.1.1 Analytisk perspektiv

I dette prosjektet vil jeg altså være opptatt av de sosiokulturelle sidene ved ungdoms skolematvaner. Jeg har valgt et matsosiologisk perspektiv. Det dreier seg nettopp om å undersøke og forklare de sosiale og kulturelle mønstrene som former matvanemønsteret (Germov & Williams 1999).

I min sosiologiske analyse har jeg vært influert av den britiske ungdomssosiologen Steven Miles' (2000) analytiske modell. I denne modellen prøver han nettopp å unngå det snevre perspektivet som ofte har preget den samfunnsvitenskapelige ungdomsforskningen. Miles mener dette perspektivet i stor grad har bidratt til å stigmatisere ungdom som opprørske, avvikende og marginaliserte. Miles studier viser at majoriteten av britisk ungdom ikke befinner seg blant avvikere i subkulturelle miljøer, og de identifiserer seg heller ikke med dem. De samme resultatene kommer frem i flere nyere norske studier (Bakken 1998, Krange & Øia 2005, Kvalem & Wichstrøm 2007, Strandbu & Bakken

2007). Ungdoms mat- og spisevaner er imidlertid ikke tema i noen av disse studiene.

I min studie har jeg derfor ønsket å se nærmere på hvilken rolle mat- og spisevaner spiller i konstruksjonen av ungdoms forhold til samfunnet: ”Er det slik at den matkulturelle identiteten som unge lever ut er en reaksjon på den hegemoniske matkulturen i samfunnet eller er den snarere å se på som en refleksjon? Min antakelse er et både og. I likhet med den danske kulturforskeren Kirsten Drotner (1993) mener jeg at man snarere bør se på slike komplekse fenomener med et dobbeltblikk. Ungdoms matkultur er altfor mangefasettert til at man kan si at det er enten det ene eller det andre.

Miles (2000) mener Bourdieu og Giddens er to teoretikere som har gitt særlig gode analytiske verktøy for å forstå unge menneskers liv. Hans begrunnelse er at disse to sosiologene viser i sine teorier hvordan man aktivt uttrykker seg gjennom bestemte livsstiler (matstiler), samtidig som de er opptatt av forholdet mellom individ og struktur. I følge Miles (2000) er livsstilsbegrepet særlig fruktbart for å få en forståelse av unge mennesker dagligliv. Årsaken er at det tar i betraktning det samspillet som opererer mellom individ og samfunn (aktør/struktur). Livsstiler er aktive uttrykk ikke bare for individer og samfunn, men også i forhold til endring.

I den følgende analysen vil jeg altså se nærmere på om ungdoms skolematvaner kan sees på som refleksjoner av, reaksjoner på, og interaksjoner med strukturelle påvirkninger fra den hegemoniske voksne matkulturen. Det jeg synes er særlig spennende er altså hvordan unge mennesker forhandler og fortolker disse matkulturelle strukturene og relasjonene.

1.1.2 Problemstillinger

Hovedformålet med denne studien av ungdoms skolematvaner er å bidra med kunnskap som kan danne grunnlag for et velegnet skolemattilbud til elever i ungdomsskole og videregående skole.

Med bakgrunn i det valgte analytiske perspektivet har jeg formulert følgende problemstillinger:

- *Refleksjon*

Denne prosessen knytter seg til hvordan unge blir sosialisert inn i den norske (skole-)matkulturen. Fra foreldre, lærere og voksensamfunnet forøvrig konfronteres ungdom hele tiden med hva som er de rette matkulturelle verdiene og kodene. Hvordan reflekteres så dette i de unges skolematvaner? Hva er rett

og hva er galt? Hva og hvordan spiser ungdom i løpet av skoledagen? I hvilken grad er dette i samsvar med foreldregenerasjonens koder og regler?

- *Reaksjon*

Denne prosessen knytter seg til ungdoms opprør mot de rette matkulturelle verdiene og kodene. Når foreldregenerasjonen opplever dette som særlig truende, må dette knyttes til at ungdom oppfattes som bærere av fremtidens matkultur. Hvordan kommer dette så til uttrykk i de unges skolematvaner? Hvor utbredt er det å droppe matpakke? Hvor mange lar være å spise noe i løpet av skoledagen? Hva mener ungdom selv om det å erstatte brødmat, vann og melk med boller, vafler, kebab og brus? Hva er kult og hva er ukult?

- *Interaksjon*

Denne prosessen knytter seg til hvordan de unge samhandler med den hegemoniske voksne matkulturen. Et viktig stikkord i denne sammenhengen er endring. Hvordan endres matvaner i overgangen fra barneskole til ungdomsskole? Hvilken frihet har ungdom til å velge hva de skal spise i løpet av skoledagen? Hvordan har ungdom endret mat- og drikkevanene sine de siste årene? Og hvordan er disse endringene sammenlignet med det man har sett av endringer i mat- og spisevanene i befolkningen i sin helhet?

Målsettingen med denne tilnærmingen er altså å kunne presentere noen nye perspektiver på unge menneskers forhold til mat – i dette tilfellet skolemat.

1.1.3 Metode

Det er benyttet både kvalitative og kvantitative metoder. I den kvalitative delen av studien har det blitt benyttet ikke-deltakende observasjoner ved fire skoler, 40 dybdeintervjuer, 4 gruppediskusjoner, 60 tekstopp-gaver (*Min mathistorie*) (se vedlegg) og bildedokumentasjon fra 16 engangskameraer hvor mat- og spisesituasjoner ble fotografert (*Mine matbilder*) (se vedlegg). Studien ble gjennomført perioden august til desember 2006.

Det finnes ulike måter å utforme kvalitative intervjuundersøkelser på. Kvale (1997) beskriver forskningsintervjuer som en profesjonell samtale om dagliglivet. I min utforming og gjennomføring av intervjuer tok jeg i bruk det han betegner som et halvstrukturert livsverdensintervju. Det vil si en fenomenologisk inspirert intervjuform som baserer seg på deskriptive studier av menneskers livsverden. Hensikten med et slikt intervju er å formulere spørsmål som lar intervjupersonen beskrive sine egne erfaringer på en fri måte og med egne ord. Intervjuguiden som ble utformet, inneholdt en skisse over de ulike forskningstemaene, samt forslag til spørsmål innenfor de ulike emnene. Disse in-

tervjuspørsmålene var deskriptive, konkrete og enkle i formen. Alle intervjuene ble transkribert og kodet. Det ble også de 60 tekstoppgavene.

Det empiriske materialet består av dybdeintervjuer med 20 jenter og 20 gutter i alderen 15 til 16 år. Disse tenåringene ble rekruttert fra ungdomsskoler i fire ulike bomiljøer: et landdistrikt, en småby, en storby og en drabantby. Intervjupersonene har fått betegnelsene landbo-, småby-, storby- og drabantbygutt/-jente. Hensikten med dette utvalget var å få en bredest mulig forståelse av forestillinger, verdier og praksiser når det gjelder mat- og spisevaner blant norske ungdommer. Alle ble intervjuet individuelt i løpet av skoledagen. Jeg foretok også ikke-deltakende observasjoner ved de fire skolene. Jeg var da opptatt av å kartlegge både de fysiske omgivelsene og de sosiale prosessene. Det ble foretatt observasjoner av blant annet spisepauser og klasseromsdiskusjoner. Det ble videre samlet inn 60 tekstoppgaver og bilder fra 16 engangskameraer hvor 8 jenter og 8 gutter hadde dokumentert mat- og spisesituasjoner i sitt dagligliv. Alle elevene som deltok i undersøkelsen mottok 100 kroner. Dette førte til at det ble rift om å delta i undersøkelsen.

Utvalget kan betegnes som et strategisk begrunnet utvalg. Det vil si at utvalget ikke har vært styrt av tilfeldigheter – slik som ved statistisk representativitet, men av kvalitative vurderinger som både impliserer teoretisk og empirisk viten. Jeg var opptatt av å snakke med tenåringsjenter og -gutter i ulike sosiale miljøer. Hensikten var å få en bredest mulig forståelse av hvordan ungdom tenker og handler i sin mathverdag.

Det kvalitative dataanalyseprogrammet Atlas.ti ble brukt for å forberede tekstanalysene av dybdeintervjuene og mathistoriene. De kvalitative analysene baserer seg imidlertid på et mye bredere materiale enn det som leseren av denne rapporten vil få direkte tilgang til. De utvalgte sitatene, hendelsene og bildene vil først og fremst fungere som illustrasjoner. Et viktig kriterium ved utvalgsprosessen var imidlertid at sitatene, hendelsene og bildene skulle reflektere de viktigste resultatene i de kvalitative studiene. Dette har også medført at jeg har valgt å bruke noen av sitatene flere ganger. Navnene som brukes i forbindelse med et par av sitatene er fiktive.

Den kvantitative delen består både av foreliggende data (*Norske spisefakta*) og data som har vært designet for mitt formål (*Skolematsurvey*).

Norske spisefakta 2006 er en del av Synovate MMIs Norsk Monitor, en undersøkelse som har blitt gjennomført annet hvert år siden 1985. Materialet for 2006 bygger på et tilfeldig utvalg av 3 849 personer i alderen 15 år eller eldre samlet inn i 2005. Dette er en omfattende undersøkelse som kartlegger en

rekke trekk ved nordmenns mat- og spisevaner. Undersøkelsen gir et godt grunnlag for å få kunnskaper om fremtredende utviklingstrekk og om ulike måltiders frekvens i forhold til spørsmål som: Hvor ofte spiser folk medbrakt matpakke på jobb eller skole? Hvor utbredt er varme lunsjmåltider? Hvor ofte spiser folk på kafeer og gatekjøkkener? Hvor ofte spiser ungdom frukt og grønnsaker? Hvordan er ungdoms (15-24 år) forbruk av godteri, fast food, snacks og brus sammenlignet med den voksne befolkningen? Osv. Det er i hovedsak den siste undersøkelsen som har blitt brukt i denne rapporten, men jeg har også sett på trender over tid, nærmere bestemt 1997, 1999, 2001, 2003, 2005 (Synovate MMI 2006).

Det ble også utformet en webbasert surveyundersøkelse via e-post. Dette ligner på postale undersøkelser. Dette har de senere årene vist seg å oppnå langt høyere svarprosent enn det som for eksempel er tilfellet ved telefonintervjuer, og særlig i de yngste aldersgruppene. Ved webbaserte undersøkelser har MMI et panel på om lag 50 000 potensielle respondenter. Panelet består av respondenter med tilgang til internett. Dette betyr bl.a. at i forhold til totalbefolkningen er de eldste aldersgruppene noe underrepresentert, og personer med høyere utdanning er noe overrepresentert. Når det gjelder aldersgruppen 15-til 19 år avviker ikke denne fra totalbefolkningen.

I *Skolematsurveyen* ble det trukket ut et tilfeldig utvalg av panelets 15- til 19-åringer til å delta i undersøkelsen. Gjennomføringen av undersøkelsen gikk langt raskere enn planlagt. Det var tydelig at det var et tema som engasjerte ungdom (se vedlegg). Dataene ble samlet inn av MMI i perioden mars til april 2007. Utvalget består av 595 personer i alderen 15 til 19 år. Svarprosenten var 43.

Dataanalysene består av enklere statistikk som frekvensfordelinger og kryss-tabeller. Dette har blitt gjort ved hjelp av dataprogrammet SPSS. Dataene er blitt analysert med hensyn til variabler som kjønn, alder og bosted.

Som nevnt, var hensikten med denne studien å få tak i de unges egne perspektiver og tanker omkring skolemat. En konsekvens av å velge bort foreldrenes stemmer og perspektiver var imidlertid dårligere kunnskap om familiens økonomiske situasjon og sosiale bakgrunnsvariabler. I websurveyen var det 48 prosent av 15-19 åringene som ikke kunne svare på foreldrenes inntekt. Det betyr at data om sosial klassebakgrunn er mangelfulle. I de kvalitative studiene ble det ikke spurt om foreldres inntekt, men utdanning og yrke. Dette spørsmålet var også vanskelig for flere å besvare: ”faren min jobber med data” eller ”noe bankgreier.” Da jeg fulgte opp denne type svar, viste det seg

at mange av ungdommene ikke hadde kjennskap til foreldrenes titler og stillinger.

På den annen side fikk jeg betydelig mer detaljert informasjon om hvordan de unge tenker og handler. Hva er viktig for dem? Hva ønsker de? Hvilke endringer er de opptatt av? Osv. Dette mener jeg er svært viktig kunnskap når man skal planlegge fremtidens skolemåltiders form og innhold. Det er allerede flere studier som viser at barn og unge fra familier med lav utdanning og inntekt er mest utsatt for uheldige mat- og spisevaner. Det vil altså være denne gruppen som i størst grad vil profitere på at skolemåltidene i mindre grad baserer seg på hjemmets ressurser. Av de mange kvalitative beskrivelsene kommer det tydelig frem at mat og drikke av typen cola, loff, sjokoladepålegg, Pizza Grandiosa og McDonalds er langt mindre spiselig for ungdom med middelklassebakgrunn enn blant dem med arbeiderklasse-bakgrunn (Bugge 2007, upublisert).

Når det gjelder prosjektdesign bør det også nevnes at jeg i en del av figurmaterialelet opererer med kategoriene ungdom og befolkningen. Det er viktig å presisere at kategorien befolkningen er gjennomsnittet for alle i alderen 15 år og oppover. Jeg har imidlertid valgt å trekke ut aldersgruppen 15-24 år for å vise hvordan disse avviker, eventuelt ikke avviker, fra befolkningen i sin helhet.

Som nevnt, vil jeg i denne rapporten være opptatt av hvilken rolle skolematvaner spiller i konstruksjonen av ungdoms forhold til samfunnet: Er det slik at de unges skolemat og -drikke er preget av å være en reaksjon på den hegemoniske voksne matkulturen eller er det snarere å betrakte som refleksjoner og interaksjoner? For å kunne svare på dette må det imidlertid sies noen ord om hva og hvordan nordmenn spiser i løpet av formiddagen.

2 Formiddagsmat og skolemat før og nå

”Oslofokosten kom det første året. Vi kalte den for Bessa. Hver morgen rett før skoletid rygget en lysegul lastebil fra Fellesmeieriet opp til kjellerdøren og sendte ned trekassene med kvartlitersmelkeflasker. Kraftige sjåfører med skinnforkle, brun skjermlue, muskler og tralle bukserte kassene bort til inngangen. Nesten like kraftige hvitklede bessadamer stablet kassene og fordelte melken rundt bordene i spisesalen. Vi veltet inn en halvtimes tid før skoledagen begynte. Hver av oss fikk en papirserviett som underlag på bordet, samme type som hos tannlegen. To skiver av den rektangulære, mørke, stinkende brødtypen med nypesyltetøy, kaviar eller torskerogn. Noen mente at skivene var dyppet i tran. En appelsinbit, en gulrot eller et kårabistykke var dessert. Mens vi spiste skulle det ikke snakkes for høyt. I tillegg til maten var en hvit, brun eller grønn melkeflaske plassert ved hver serviett. Den hadde aluminiumskapsel, og en centimeter tykk fløteklump lå mellom den og melken. (...). Nypesyltetøyet var godt. Det samme kan ikke sies om torskerognen som lå tjukk og feit og stinkende på skiven. Ånden den ga! Når bessadamene var opptatt med sitt, og fru Linaas befant seg i den andre enden av salen, ble det aktivitet. Lynkjapt tok vi skiven og klasket den fast under bordet, der satt den som limt.” Trond Kirkevaag (2007) *Kom ikke nærmere. Jeg og far*, s. 62-64.

Formiddag betegner altså tiden fra frokost og frem til klokken tolv. Under dette punktet vil jeg kort redegjøre for hva som kjennetegner maten og måltidene i dette tidsintervallet: Hva og hvordan spiser nordmenn hjemme, på jobb og skole i løpet av formiddagen? Hvordan har utviklingstrekkene i de norske formiddagsmatvanene vært gjennom de siste generasjonene?

2.1 Fra grøt og velling til brød, melk og frukt

Som vist innledningsvis, er varm og kald formiddagsmat et sentralt tema i vår tids skolematdebatt. Mange ønsker altså å erstatte det kalde norske skolemåltidet med et varmt måltid. Som det vil komme frem av dette punktet, står dette i skarp kontrast til skolematdebatten som preget 1920- og 30-tallet.

De norske formiddagsmåltidene har tradisjonelt vært varme. Frem til mellomkrigstiden var det vanlig å spise grøt og velling både til frokost og til lunsj (Bugge 2006). Lyngø (1997) mener vår tids lunsjvaner kan knyttes direkte til den såkalte Oslofrokosten. Dette skolemåltidet ble innført av Oslos skolehelsesjef, professor Carl Schiøtz i 1920-årene. På den tiden var det vanlig å spise varm mat både til frokost, lunsj og middag. Innføringen av Oslofrokosten var en kamp mot denne varmmatskulturen. Den varme maten ble erstattet med melk, rå grønnsaker, frukt og grovt brød. Med denne sammensetningen av mat skulle nordmenn bli sunne og naturlige. Schiøtz (1926) uttrykte det slik: ”Sikkert er det at kokingen er en kunst som for lengst har nådd det punkt at den overvelder oss. Den er ikke lenger vår tjener. Den er kun vår herre og tyrann. (...). Kokingen har trengt igjennom hver eneste klasse i samfunnet ikke bare som praksis, men også som trosartikkel ...” Det stod klart for Schiøtz at om man byttet ut skolemiddagen med et frokostmåltid ville man oppnå både en kulturell og ernæringsmessig gevinst. Altså en ”fullstendig omlegning” av skolemåltidenes form og innhold.⁵

⁵ <http://images.google.no/imgres?imgurl=http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/> (10.09.07)

Denne boken som Schiøtz skrev i 1926 ble altså det vitenskapelige fundamentet da Oslo kommune noen år senere innførte den såkalte Oslofrokosten.

I *Norges leger* kan vi lese følgende om Schiøtz: ”Det største og mest oppsiktsvekkende resultat av S’s livsgjerning er dog hans arbeide for den oppvoksende skoleungdom. (...). Oslofrokosten i mere eller mindre modifisert form har gått sin seiersgang, ikke alene her i landet, men også i utlandet, og har også i vesentlig grad bidraget til å gjøre S’s navn internasjonalt kjent (Larsen red. 1996)

Oslofrokost ved Sandaker friluftsskole i 1925 (Byarkivet, Oslo kommune)

Fra høsten 1963 ble Sigdalsfrokosten (melk, råkost og medbrakt skolemat) innført i Oslo. Denne ordningen gjaldt for barneskolene fram til mars 1980.⁶

At Schiøtz’ omlegging av det norske måltidsmønsteret har lyktes kommer frem på flere ulike måter. I offentligheten blir matpakke gjerne beskrevet som ”en tradisjon.” På *Bondelagets* nettsider kan vi lese: ”Å spise matpakke er en tradisjon i Norge. (...) Alle trenger ei god pause og et skikkelig måltid i skoledagen. Når du spiser matpakka får kroppen viktig påfyll.”⁷

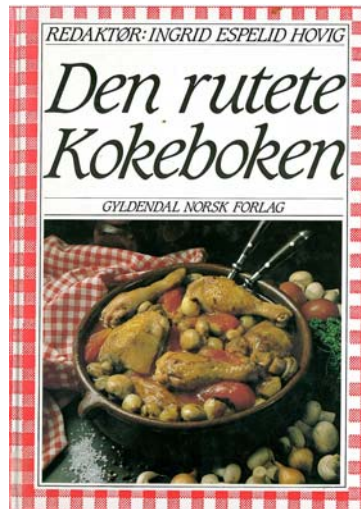
I grunnboken⁸ i norsk matlaging – Ingrid Espelid Hovigs *Den rutete kokeboken* (1982) – heter det: ”Her i Norge spiser vi gjerne 2-4 brødmåltider og ett varmt måltid (middag) om dagen. Dette er en vane våre ernæringsforskere mener vi bør ta vare på. (...). For skolebarn er skolematen et viktig måltid.

⁶ <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/article47751-961.html> (10.09.07)

⁷ <http://www.bondelaget.no/barn/matpakka/matensk.html#Heading2> (17.08.09)

⁸ Dette er Norges mest solgte kokebok. Den ble første gang gitt ut i 1982. Den siste utgaven kom i 2006.

Matpakken kan smøres kvelden i forveien og legges i kjøleskapet, så slipper man det hektiske jaget om morgen ...” (s. 20).

Min hensikt med denne korte redegjørelsen av hvordan formiddagsvanene har utviklet seg de siste 80 årene, er å øke forståelsen for hvordan tradisjoner influerer på våre mat- og spisevaner. På den ene siden kan tradisjoner sees på som vellykkede innovasjoner (Montanari 2006). Matpakken kan således beskrives som en særlig vellykket innovasjon. På den annen side kan tradisjoner også beskrives som et eksempel på fortidens mektige hånd som er tilstede og innsnevrer våre valgmuligheter (Schütz 1975). Som det vil komme frem av denne rapporten er det klare oppfatninger om hva som er rett og galt når det gjelder skolematens form og innhold.

2.2 Dagens formiddagsmat – brødmat, frukt og grønt

Det kalde norske lunsjmåltidet er altså ingen gammel norsk tradisjon, men snarere et resultat av en offensiv omlegging av mellomkrigstidens skolematvaner. Når man ser på spisefaktatall fra 2000-tallet er det heller ingen tvil om at Schiøtz sin kamp for å få mer ukokt mat på norske tallerkener har lyktes.

Kald mat er altså det helt dominerende innholdet både i et norsk frokost- og lunsjmåltid (Bugge & Døving 2000). På spørsmål om hva man hadde spist

ved det siste lunsjmåltidet, svarte 88 prosent at de hadde spist brødmat. Det var 28 prosent som hadde spist frukt, grønnsaker eller salat. Kun 13 prosent hadde spist varme retter ved det siste lunsjmåltidet. Sammenlignet med de andre skandinaviske landene spises det også flere brødmåltider i Norge. I alle de skandinaviske landene var imidlertid brød den mest utbredte ingrediensen i de kalde måltidene. Nordmenn og dansker spiste langt flere brødmåltider per dag enn det som var tilfellet for svensker og finner. Det var henholdsvis 7 prosent og 13 prosent av nordmenn og danskene som hadde spist varm mat til det siste lunsjmåltidet. Tallet for svenskene og finnene var henholdsvis 42 prosent og 45 prosent (Gronow og Jääskeläinen 2001).

Figur 2-1 Hvor ofte spiser du lunsj? Etter alder og kjønn. Prosent. (N=3536). Bugge & Døving 2000

	Kjønn og alder							
	15-24 år		29-39 år		40-59 år		60 år+	
	Kv inne	Mann	Kv inne	Mann	Kv inne	Mann	Kv inne	Mann
Hver dag	56	42	61	58	71	65	74	67
3-5 dager i uken	30	42	29	31	17	25	9	9
1-2 dager i uken	10	8	6	4	5	5	8	4
Sjeldnere	4	6	5	5	5	4	5	14
Aldri	-	1	1	2	1	1	5	5
Sum	100	99	102	100	99	100	100	99
N	(194)	(204)	(347)	(361)	(364)	(376)	(270)	(224)

Av måltidsstudien (Bugge & Døving 2000) kom det frem at det var langt flere som ikke spiste lunsj enn det som var tilfellet for frokost. De yngre spiste noen færre lunsjmåltider enn de eldre aldersgruppene. Blant de yngste var det 86 prosent som spiste 3 lunsjmåltider eller mer pr. uke. De yngste jentene spiste noe oftere lunsj enn de yngste guttene (tabell 2-1).

Figur 2-2 Hvor ofte spiser du formiddagsmat som er kjøpt på vei til skole eller jobb? Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år +
Hver dag	2	1	0	0
3-5 dager i uken	7	3	1	0
1-2 ganger i uken	13	8	4	1
Sjeldnere	37	40	30	8
Aldri	34	44	62	82
Vet ikke	7	3	3	9
Totalt	100	100	100	100
N	(316)	(995)	(1593)	(945)

***p<0.001 – testet ved kji-kvadrat test

Andelen som kjøpte formiddagsmat på vei til jobb eller skole var betydelig høyere i aldersgruppen 15-24 år enn i de andre aldersgruppene. Det var altså 22 prosent i denne aldersgruppen som gjorde dette én gang i uken eller oftere. Det var imidlertid 71 prosent i denne aldersgruppen som sjelden eller aldri gjorde dette (tabell 2-2).

Figur 2-3 Hvor ofte spiser du formiddagsmat som er kjøpt/fått på skole eller jobb? Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år +
Hver dag	7	11	10	1
3-5 dager i uken	16	16	12	2
1-2 ganger i uken	21	11	9	1
Sjeldnere	32	31	29	11
Aldri	18	26	38	75
Vet ikke	5	3	2	10
Totalt	100	100	100	100
N	(316)	(995)	(1593)	(945)

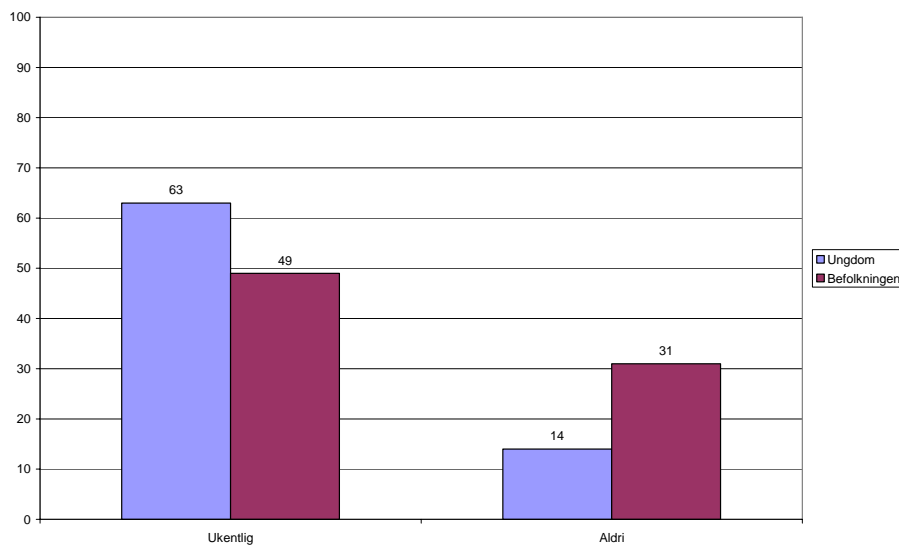
***p<0.001 – testet ved kji-kvadrat test.

Når det gjaldt andelen som kjøpte eller fikk formiddagsmat på skole og jobb var aldersforskjellene betydelig mindre. Unntaket var altså aldersgruppen 60 år eller mer. Her vil det selvfølgelig være mange pensjonister som dette ikke er aktuelt for. Det var altså 44 prosent i aldersgruppen 15-24 år som spiste mat

som de kjøpte eller fikk på skole og jobb én gang i uken eller oftere. Det var 18 prosent som aldri kjøpte eller fikk mat på skole eller jobb i denne aldersgruppen (tabell 2-3).

Både *Måltidsstudien* (Bugge & Døving 2000) og *Norske Spisefakta* (Synovate MMI 2006) viser at matpakken er det mest utbredte formiddagsmåltidet. Om lag halvparten av den norske befolkningen (49 prosent) spiser hjemmelaget nistemat på jobb eller skole én gang i uken eller oftere. Ungdom spiser dette betydelig oftere enn befolkningen i sin helhet (figur 2-4).

Figur 2-4 Hvor ofte spiser du hjemmelaget nistemat på jobb eller skole? Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

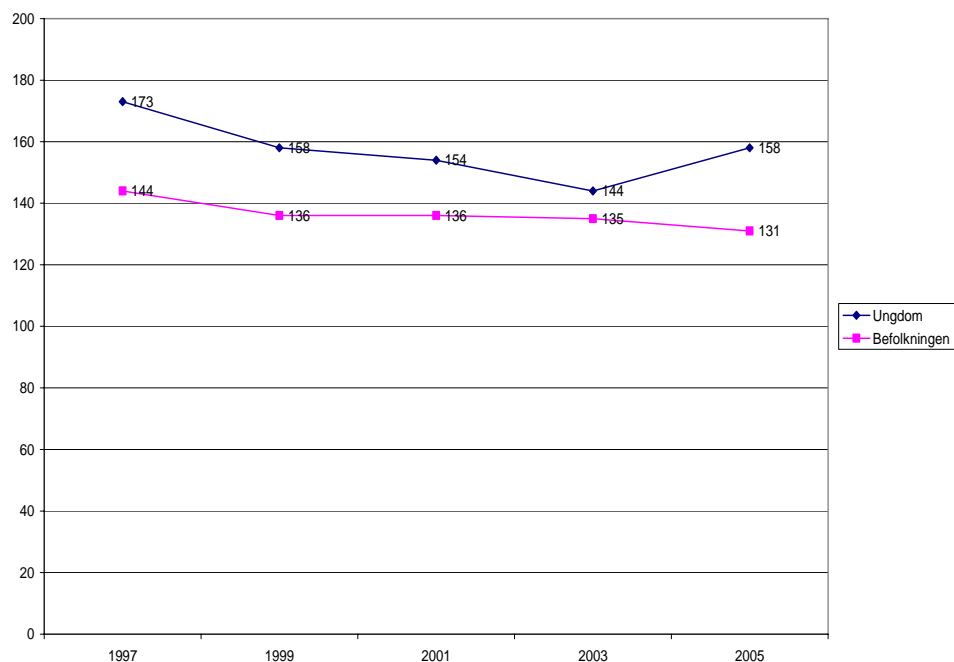

Spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) viser at andelen som har med seg hjemmelaget matpakke til skole eller jobb har hatt en signifikant nedgang de senere årene. I 2005 var det 49 prosent av befolkningen som hadde med seg hjemmelaget matpakke til jobb eller skole ukentlig. Det var 31 prosent som aldri hadde med seg dette.

I 1997 spiste man hjemmelaget nistemat på jobb eller skole gjennomsnittlig 144 ganger i året. I 2005 hadde tallet sunket til 132 ganger i året. Tallene for aldersgruppen 15-24 år viser de samme tendensene. I 1997 spiste ungdom slik mat i gjennomsnitt 173 ganger i året. I 2005 hadde dette sunket til 158 ganger i året. Det er imidlertid verdt å nevne at kurven i ungdomsgruppen har vært

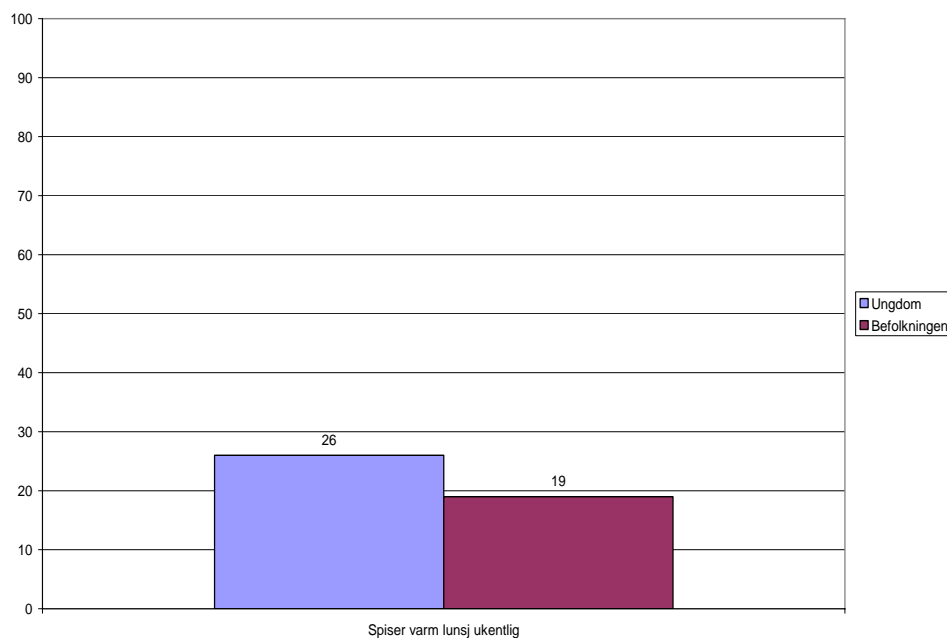
oppadgående i perioden 2003 til 2005 – fra 144 ganger i året til 158 ganger i året (figur 2-5).

Figur 2-5 Hvor mange ganger i året spises hjemmelaget nistemat på jobb/skole? Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

Av spisefaktaundersøkelsen (Synovate MMI 2006) kommer det frem at ungdom spiser oftere varme lunsjretter enn det som er tilfellet for befolkningen i sin helhet. Det var 26 prosent i aldersgruppen 15-24 år som spiste varm mat til lunsj én gang i uken eller oftere (figur 2-6).

Figur 2-6 Andel som spiser varm mat til lunsj én gang pr uke eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

Av *Måltidsstudien* (Bugge & Døving 2000) kom det altså frem at frokost var noe mindre utbredt enn lunsj. Dette gjaldt særlig for den yngste aldersgruppen. Spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) viser at 73 prosent i aldersgruppen 15-24 år spiser frokost hjemme hver dag eller nesten hver dag (tabell 2-7). I tillegg er det 12 prosent som spiser dette én til to ganger i uka. Det er kun 4 prosent som aldri spiser frokost. Spisefaktatallene viser at andelen som spiser frokost hjemme har holdt seg stabilt gjennom 2000-tallet.

Figur 2-7 Hvor ofte spiser du frokost hjemme? Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år +
Hver dag	55	52	68	88
3-5 dager i uken	18	19	13	4
1-2 ganger i uken	12	17	10	3
Sjeldnere	7	6	5	1
Aldri	4	4	2	1
Vet ikke	3	2	2	3
Totalt	100	100	100	100
N	(316)	(995)	(1593)	(945)

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Ungdom spiser frokost utenfor hjemmet (for eksempel på kafé, snackbar, på vei til skole/jobb eller på skole/jobb) betydelig oftere enn de andre aldersgruppene (tabell 2-8). 39 prosent av de unge spiser frokost hjemmefra én gang i måneden eller oftere. For befolkningen i sin helhet er tallet 20 prosent. Det bør imidlertid nevnes at over halvparten av landets unge (58 prosent) sjelden eller aldri spiser frokost utenfor hjemmet. Det vil si på kafé, snackbar, på vei, på skole eller jobb.

Andelen som spiser frokost hjemmefra har holdt seg stabilt gjennom 2000-tallet.

Figur 2-8 Hvor ofte spiser du frokost hjemmefra (for eksempel kafé, snackbar, på vei/på skole/jobb)? Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år +
Hver dag	4	2	1	2
3-5 dager i uken	13	10	6	1
1-2 ganger i uken	11	8	4	1
Et par ganger i måneden	11	9	4	1
Sjeldnere	25	24	19	12
Aldri	33	44	63	76
Vet ikke	3	2	2	7
Totalt N	100 (316)	100 (995)	100 (1593)	100 (945)

***p<0.001 – testet ved kji-kvadrat test.

I det følgende vil jeg se nærmere på hva og hvordan norske ungdommer spiser i løpet av skoledagen. Hvilke tanker har de om sin mat- og spisepraksis? Hva synes de om matpakke? Hva er de opptatt av når de velger skolemat og -drikke? Hva ønsker de å endre på ved det norske skolemattilbudet? Dette er bare noen av mange spørsmål som ønskes besvart gjennom denne rapporten.

3 Ungdoms matpakkevaner

Dødsforelsket! ”Min gutt” henger med ”de kule”, jeg henger med dem som kanskje blir kalt litt mer ”normale.” Får jeg sjans på ham? Hver eneste dag må man stå opp en halvtime tidligere, fordi man skal ordne seg for dagen. Sminke seg, dusje, lage matpakke. Matpakke, ja! Det er nemlig vanskelig: Man må tenke på hva man skal ha på. Ikke det samme hver eneste dag, da synes han at du er kjedelig. Ikke forskjellig hver eneste dag, da synes han at du er for varierende. Mest sannsynlig ser han jo ikke matpakka mi ... Men tenk om han ser den! (Tenåringsjente i spalten Si;D, Aftenposten 15.09.06)

Matpakken har en sentral posisjon i den norske matkulturen. At den er viktig kommer blant annet frem av hvordan ordet blir eksemplifisert i Bokmålsordboka (1997): ”Ta med matpakka di!” Denne type formaninger kommer også frem i mine materialer. En av storbyguttene sa det slik: ”Det er jo nesten skandale å glemme matpakke, da! Og når jeg kommer hjem så spør de (mor og stefar) om jeg har glemt matpakka, og så er det liksom kjeft eller no’ sånt no’ hvis jeg har glemt det.” En av storbyjentene fortalte noe lignende: ”Jeg har matpakke, men broren min, han er ett år eldre enn meg, han sier bare at han kjøper seg en baguette eller noe sånt no’. Da sier de (foreldrene) sånn: ”Kan du ikke ta med deg matpakke noen ganger, da!”

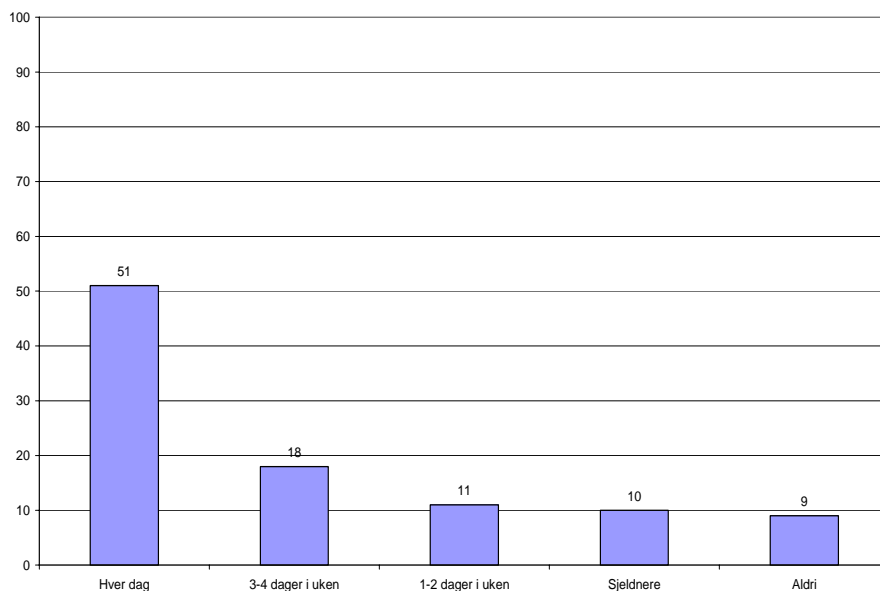
I dette kapitlet vil det bli sett nærmere på hva tenåringene selv mener om matpakken. Blant spørsmålene jeg ønsker å besvare i dette kapitlet er: Hvor ofte har tenåringer med seg matpakke? Hvem lager matpakken? Hva har de i matpakken? Er matpakke noe de liker?

3.1 Hvor ofte har du med matpakke på skolen?

Det å ha med seg matpakke hjemmefra er det mest utbredte blant ungdommene. Det var 69 prosent som hadde med seg matpakke tre dager i uken eller of-

tere. Videre var det 11 prosent som hadde med seg matpakke én til to dager i uken. Det var 19 prosent som sjelden eller aldri hadde med seg matpakke på skolen (figur 3-1).

Figur 3-1 Hvor ofte har du matpakke med på skolen? Prosent. (N=595). WEB 2007

De kvalitative materialene viste et lignende mønster. Det vanligste var å ha med seg matpakke hver dag eller nesten hver dag.” Dette ble gjerne uttrykt slik:

”Jeg spiser alltid matpakke”. (landbogutt)

”Det har jeg med hver dag. Det har jeg hatt siden 1. klasse”. (landbogutt)

”Det er noe jeg har hatt siden jeg var liten. Jeg har alltid hatt med meg matpakke”. (småbyjente)

”Alltid matpakke! Jeg greier ikke å få meg til å ha med penger og gå ned og kjøpe no’. Jeg må ha med matpakke hjemmefra. Jeg føler meg mye bedre hvis jeg har matpakke med”. (storbyjente)

Blant de som hadde med seg matpakke nesten hver dag ble det gjerne beskrevet slik:

”Fire av fem dager i uken. Det pleier å være mandager at jeg ikke har med, da har jeg dårlig tid”. (storbygutt)

”Jeg har vel med alle dagene unntatt to eller én”. (storbygutt)

”Jeg har med matpakke hver dag bortsett fra fredager. Da får jeg penger til å gå i kantina eller på butikken”. (landbojente)

”Jeg pleier å ha med en brødkive med kokt skinke da, men når jeg skal kjøpe mat på butikken da pleier jeg å kjøpe boller. Det gjør jeg én gang i uka kanskje”. (landbojente)

Blant de som sjelden eller aldri har med matpakke ble det gjerne beskrevet slik:

”Ikke alltid med matpakke. Jeg liker egentlig bedre å kjøpe”. (storbygutt)

”Det har jeg med 3 dager i uka kanskje”. (småbyjente)

”To til tre dager i uka. De andre dagene kjøper jeg”. (landbojente)

”Aldri! I hvert fall ikke nå som vi får lov å gå på butikken”. (landbogutt)

”Jeg har aldri med matpakke. Det rekker jeg ikke å lage”. (småbygutt)

”Det slutta jeg med i 9. for da kunne vi gå i butikken”. (småbygutt)

”Det spiser jeg ikke. Liker ikke tørr brødkive”. (småbygutt)

”Det har jeg aldri. Jeg er veldig lei av brødskiver og sånn”. (drabantbyjente)

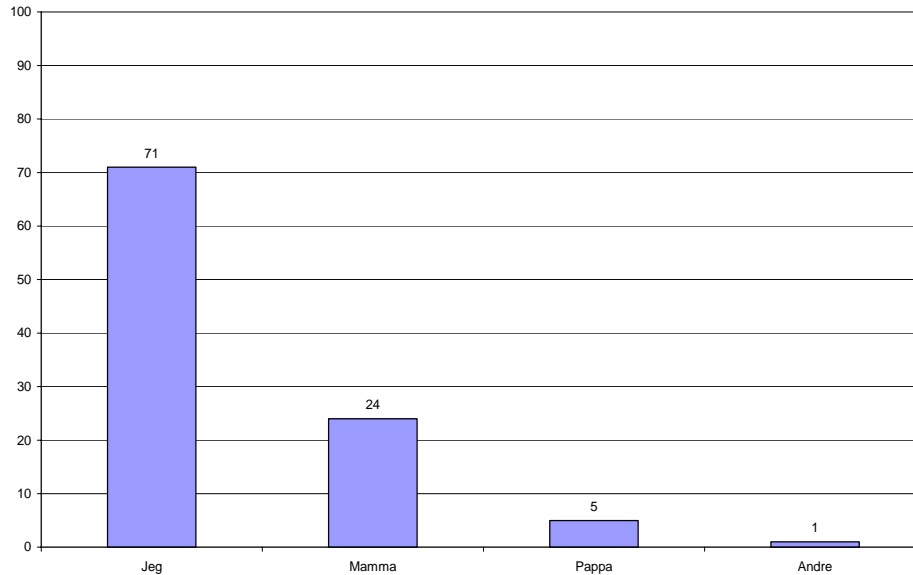
En vanlig begrunnelse for ikke å ha med matpakke var at man ikke syntes den smakte godt. Det var også mange som begrunnet det med at de ikke hadde tid, ikke gadd å lage det, eller rett og slett at dette var noe man hadde sluttet med. En av storbyjentene skrev i sin mathistorie: ”Jeg har vanligvis med matpakke, men det er ikke alltid jeg orker å lage den.” En av drabantbyjentene som sa at hun sjelden hadde med seg matpakke uttalte imidlertid følgende: ”Jeg skal prøve å gjøre det mer nå, egentlig.” Jeg spurte da: ”Hvorfor det, da?” Hun: ”For det første har jeg ikke mer penger, for det andre så er det ikke no’ sunt å kjøpe.”

3.2 Hvem lager matpakken din?

Som det kom frem innledningsvis, er det en selvfølge at norske barn har med seg matpakke på skolen. Det er også en selvfølge at foreldre lager dette til sine barn. Matpakken handler om å bringe med seg kjærlighet fra hjemmet ut i det offentlige måltidsrommet. Det å sende sine barn på skolen uten matpakke blir sterkt kritisert i offentligheten (Bugge & Døving 2000). Hvordan er så praksisen når barna blir tenåringer: Hvor mange får matpakken laget av mamma eller pappa? Hvor mange lager den selv?

Det vanligste var at ungdommene laget sin egen matpakke. Det var altså 71 prosent som oppga at de hadde laget den selv sist skoledag. Videre var det 24 prosent som hadde fått den laget av mamma. Det var kun 5 prosent som oppga at pappa hadde laget den. Og nærmest ingen som oppga "andre" (for eksempel mors/fars ektefelle eller samboer) (figur-3-2).

Figur 3-2 Hvem laget matpakken sist skoledag? Prosent. (N=478). WEB 2007

Det var ingen i det kvalitative materialet som svarte "far" på spørsmålet om hvem som pleide å lage matpakken. Kun én svarte "foreldrene mine." En av småbyjentene svarte slik på mitt spørsmål om hva hun oppfattet som vanlig i sin klasse: "Jeg tror det er halvparten hvor mor har laget den og halvparten har laget den selv." Når foreldre lager matpakke er det altså mor og ikke far som lager den.

Blant de som laget matpakke var det bare én som eksplisitt uttrykte at hun foretrakk å lage sin egen matpakke: "Jeg liker å velge hva jeg skal ha på brødskiva selv." Det var flere som beskrev hvordan de prøvde å få mødre til å smøre matpakke for seg. En av storbyjentene sa det slik: "Jeg pleier å smøre selv, men noen ganger ber jeg mamma om å smøre for meg – hun vet jo hva jeg liker, da."

På bakgrunn av det kvalitative materialet er det vanskelig å trekke noen klare slutninger om når barn og unge begynner å lage sin egen matpakke. Det er likevel mye som tyder på at skolematvanene endrer seg nokså mye i overgangen fra barneskole til ungdomsskole. Av beskrivelsene kommer det frem at foreldrene gjerne forventet større grad av selvstendighet og involvering når det gjaldt egen mat i overgangen fra barneskole til ungdomsskole. En av småbyjentene uttrykte det slik: ”Jeg synes det er litt kjedelig noen ganger, for jeg må smøre matpakka mi sjøl.” Jeg: ”Når begynte du med det?” Hun: ”I 6. eller 7. klasse kanskje. Foreldra mine har ikke tid til å smøre heller. Så vi pleier å gjøre det på kvelden dagen i forveien.”

En av småbyjentene som hadde laget matpakken sin selv fra hun begynte på barneskolen skrev følgende i sin mathistorie: ”Jeg husker da jeg gikk på barneskolen så var jeg misunnelig på medelever som fikk foreldre til å smøre matpakke – noe jeg hele livet har gjort selv.”

En av de andre småbyjentene skrev dette: ”Det har jo vært noen dager at jeg har vært så lat at jeg ikke har gidde å smøre matpakke. Dette førte bare til at jeg satt i 3. time på skolen og var sulten. Det hjelper ikke å være lat. Det tar jo bare knapt 5 minutter å smøre brødsnivene.”

3.3 Hvilken rolle har mamma?

Den tette koblingen mellom mamma og matpakke kom frem på flere måter i det kvalitative materialet. En av storbyjentene svarte betegnende nok følgende på spørsmålet om hvorfor hun hadde med seg matpakke: ”Det er fordi mamma lager det til meg.” Til de mange som svarte at matpakken var noe ”mamma tok seg av” eller ”den lager mamma” fulgte jeg opp med å spørre om de ville tatt med seg matpakke hvis mamma ikke hadde laget den. Da fikk jeg mange svar av typen:

”Nei, det tar så lang tid. Jeg har aldri laget det”. (småbygutt).

”Nei. Da går jeg på REMA som er rett her borte”. (drabantbygutt)

”Kanskje jeg ville laget det, men ikke så ofte som mamma gjør, da”. (storbyjente)

”Jeg har bare med matpakke de dagene mamma lager det til meg, men det er veldig, veldig sjelden egentlig”. (storbyjente)

”Nei!!”. (drabantbygutt)

Det var også flere som mente matpakken ville vært dårligere hvis ikke mamma hadde laget den. En av drabantbyjentene fortalte at det som regel var mo-

ren som laget matpakken hennes. På spørsmål om det ville vært annerledes hvis hun måtte gjøre det selv, svarte hun: ”Tror ikke det hadde blitt helt det samme pålegget. Det hadde kanskje blitt litt mer sjokoladepålegg, men jeg hadde lagd matpakke.” En av drabantbyguttene fortalte at han var veldig glad i rundstykker med sjokoladepålegg. På spørsmål om han pleide å få dette i matpakken av mamma, var svaret: ”Nei! Hun pleier å lage skiver med salami, krydderost, kokt skinke, spekeskinke. Hun varierer ofte.”

Det var i det hele tatt mange som mente mammas involvering førte til en litt sunnere matpakkestil. Dette kom blant annet frem i intervjuet med en av småbyguttene. Han mente at de som pleide å ha med seg matpakke generelt spiste sunnere enn de som kjøpte mat i butikken. Dette ble begrunnet slik: ”Det er alltid – ofte – mødre som lager matpakke, ikke sant. Da er det ofte masse sunne godsaker.” Jeg: ”Hva med de som ikke får smurt matpakke av mødre – kjøper de mat i stedet?” Han: ”Ja.”

Mammas involvering i sine tenåringers matpakke er imidlertid ikke helt uproblematisk. Dette kom blant annet frem i klasseromsdiskusjonen ved småbyskolen. Da en av guttene (Gaute) svarte ”mamma” på lærerens spørsmål om hvem som pleide å lage matpakken hans, vakte dette latter både hos ham og flere av hans klassekamerater. Som en av landboguttene sa det: ”Det er jo litt sånn ”mammass lille gutt” hvis du kommer på skolen med nistepakke og setter deg pent ned og spiser den og melka di.” Det å være ”mammass lille gutt” er opplagt ikke en hedersbetegnelse blant tenåringsgutter.

På bakgrunn av de kvalitative materialene er det i det hele tatt mye som tyder på at dette med mamma og matpakke er mer problematisk for tenåringsgutters enn -jenters identitet. Av klasseromsdiskusjonen kom det frem at det var langt flere enn Gaute som fikk laget matpakken sin av mamma. En av dem var Anne Kristine. Av klassekameratene ble hun beskrevet som ”utrolig heldig!” Dette ble utdypet slik: ”Hun får alltid de fantastiske matpakkene av moren sin!” Anne Kristines matpakke var som oftest en eller annen form for salat eller grove baguetter/rundstykker (nystekte). Årsaken til at moren laget dette var at Anne Kristine ”hatet brød” og som hun selv sa det; ”det bare vokser i munnen på meg.”

Mens jentene som fikk smurt matpakke ble beskrevet som ”heldige” og hadde mødre som ”forstod hva de likte” eller gjorde dette for å være ”hyggelige”, var det altså flere av guttene som direkte eller indirekte uttrykte at man var ”mammagutt” når man fikk smurt matpakken sin av mamma.

3.4 Matpakkens innhold

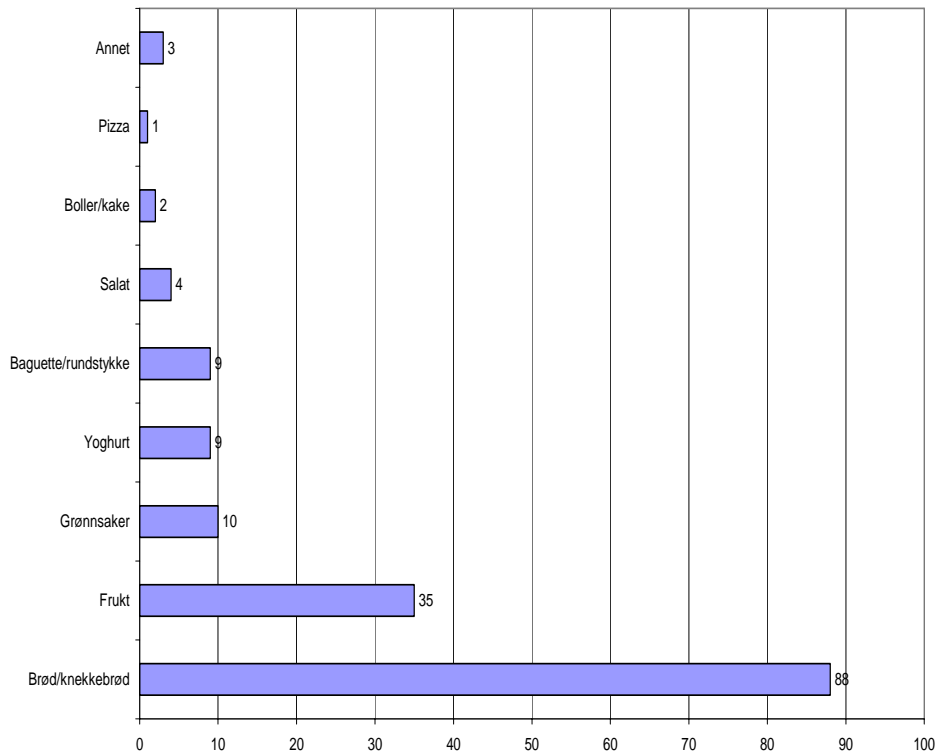
”Du blir hva du spiser! Vel, da er jeg i så fall en halv baguette med kyllingsalat, en halv kiwi og et glass melk. For det var nemlig lunsjen min i dag”. (Drabantbyjente, *Min mathistorie*)

Innholdet i matpakker og -bokser er et tema som kan skape spenninger foreldre i mellom og mellom hjemmet og institusjonen (barnehage og skole). Foreldre kan være indignerte når andre foreldre sender med sine barn og unge loff, sjokoladepålegg, kaker, pizza, nudler og lignende. Institusjonen kjefter på foreldrene og foreldrene kjefter på institusjonen. Et eksempel på dette er denne meldingen i et foreldreskriv fra en rektor ved en ungdomsskole: ”Vi har registrert at flere elever spiser nudler i matpausen, og færre og færre har med matpakke hjemmefra. Skolens ledelse ser med bekymring på utviklingen fra et ernæringsmessig perspektiv. Vi oppfordrer foreldre til å passe spesielt på at barna får med seg matpakke på skolen (Bugge og Døving 2000).

I det følgende vil det bli redegjort for hva ungdoms matpakker og -bokser inneholder? Hvor utbredt er brødmat, nudler og kaker? Hva er typiske matpakkepålegg? Hvor mange har med seg frukt og grønnsaker? Osv.

3.4.1 Hva hadde du i matpakken sist skoledag?

Det var to prosent som hadde hatt søte bakervarer som for eksempel boller, kake, vafler og pannekake i matpakken sist skoledag. Det var én prosent som hadde hatt pizza. Det vanligste innholdet i en medbrakt matpakke var brød eller knekkebrød (88 prosent). Det var 35 prosent som hadde hatt med seg frukt (for eksempel banan, eple eller appelsin), 10 prosent hadde hatt med seg grønnsaker (for eksempel gulrot, tomat, paprika eller agurk), og 4 prosent hadde hatt med seg salat (figur 3-3).

Figur 3-3 Hva hadde du i matpakken sist skoledag? Prosent. (N=478). WEB 2007

Matpakken var et tema i alle dybdeintervjuene. I det følgende har jeg plukket ut noen typiske beskrivelser av matpakkens innhold. På spørsmål om hva som var vanlig å ha i matpakken svarte en av storbyjentene slik: "Det er bare sånne skiver ost og skinke og kanskje paprika. Det er mange som har med seg eple eller no' sånt." En av landbojentene svarte slik på spørsmålet om hennes matpakkens innhold: "Grovbrøds kiver." Storbyguttene fortalte at hans matpakke inneholdt "brøds kiver og frukt og sånn." En av småbyguttene svarte følgende på spørsmålet om hva han pleide å ha i matpakken: "Da har jeg jo brød eller rundstykker – grove." Jeg: "Hvorfor har du grove?" Han: "Fordi det er det vi har." En av landboguttene skrev det slik i sin mathistorie: "Jeg spiser alltid niste på skolen. Det er som regel kneipp eller grovbrød med ost, fire skiver." Som det kommer frem av disse sitatene er grovbrød et helt naturlig og selvfølgelig innhold i matpakken.

Det var også mange som oppga antallet brøds kiver de hadde i matpakken. Det typiske var å ha med seg mellom to og fire skiver.

”Jeg spiser tre skiver med diverse pålegg”. (drabantbygutt)

”Fire brødskiver med litt forskjellig”. (drabantbygutt)

”Jeg spiser to skiver brød”. (småbyjente)

Det fantes også de som bare spiste ett knekkebrød eller én brødskive. Dette ble uttrykt slik av en av landbojentene: ”Jeg pleier å ha med meg én brødskive med kokt skinke.” Og andre spiste både fire, fem og seks skiver.

En av landboguttene ble intervjuet mens han spiste matpakken. Han startet hele samtalen med følgende uttalelse: ”Ja, her har du i hvert fall matpakka mi.” Jeg: ”Hva er det du har i den, da?” Han: ”Den pleier ikke å være så bra, men dette er i hvert fall matpakka mi i dag.” Jeg: ”Hva er det du har på brødskiva di i dag, da?” Han: ”Brunost på den ene og så servelat på den andre. Og smør.” Jeg: ”Er det typisk?” Han: ”Ja ganske vanlig, men jeg pleier ikke å ha så grovt brød som det der.” Jeg: ”Hvorfor ikke det?” Han: ”Jeg liker bedre brød som er mindre grovt, men jeg har ikke loff eller sånt no’, da.” Jeg: ”Mer sånn kneipp?” Han: ”Hjemmebakt brød som mamma lager.” På spørsmål om hva han syntes om matpakke svarte han: ”Jeg synes det er en bra ting. Jeg skammer meg i hvert fall ikke over å spise matpakke.”

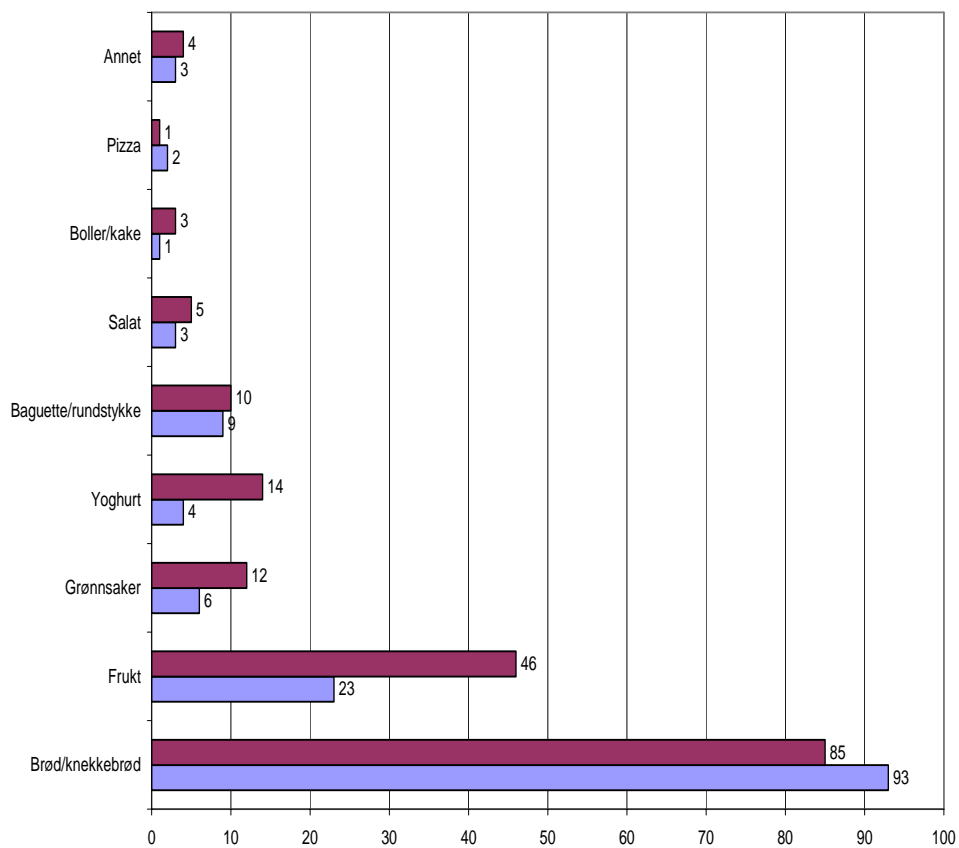
”Rundstykker og druer – skolemat”

I likhet med surveyen viste også de kvalitative beskrivelsene at mange av tenåringene ikke hadde med seg frukt eller grønnsaker i matpakken. Mange svarte at frukt og grønnsaker var noe de bare spiste hjemme. En typisk begrunnelse var at det var noe man ikke ”orket” eller ”gadd” å ta med på skolen. En av landboguttene svarte slik på mitt spørsmål om han pleide å ha med seg en grønnsak: ”Ja som regel, men jeg spiser litt mindre grønnsaker nå enn før.”

Jeg: ”Hvorfor det, da?” Han: ”Jeg veit ikke helt, men jeg gadd liksom ikke å vaske dem. Nå er det for det meste appelsiner jeg har med.” En annen typisk begrunnelse var at frukten ble udelikat og ekkel når den ble puttet i sekken. En av småbyjentene sa det slik: ”Nei, for den pleier å bli litt sånn klemt i sekken og sånn.”

Det var imidlertid nokså store forskjeller på jenter og gutters matpakkeinnhold. Det var langt flere jenter (46 prosent) enn gutter (23 prosent) som hadde hatt med seg frukt i matpakken sist skoledag. De samme tendensene kom frem når det gjaldt grønnsaker. Det var også langt flere jenter (14 prosent) enn gutter (4 prosent) som hadde hatt med seg yoghurt (figur 3-4).

Figur 3-4 Hva hadde du i matpakken sist skoledag? Etter kjønn. Prosent. (N=478). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Salat og yoghurt er typisk jenter ...

At yoghurt i matpakken er en typisk "jentegreie" kom også tydelig frem av de kvalitative beskrivelsene. En av drabantbyguttene svarte følgende på mitt spørsmål om forskjellen på jenter og gutters matpakkestil: "Ja, jeg synes at det er så mange jenter som prøver å slanke seg på skolen her. Jeg: "Hvordan kommer det til uttrykk, da?" Han: "Jentene sier liksom sånn: Åh jeg er så dritsulten – nå må jeg ha noe mat – og så spiser de bare sånn derre liten yoghurt liksom i løpet av hele skoledagen."

Det var også et par av guttene som bemerket at jenter var "sanne salatpisere." En av småbyjentene hadde aldri med seg brødkiver i matpakken. I stedet spiste hun salat. Dette ble beskrevet slik: "Moren min tar sånn ferdigpakker med salat, sånn salatblanding, og så tar hu oppi pasta og tomat og litt forskjellig. Salat er jo sunt også, da."

Små og store matpakker ...

Det var ikke bare matpakkens innhold som var forskjellig for jenter og gutter, men også størrelsen. Blant jentene var det mange som fortalte at de hadde "ett knekkebrød", "én eller to brødkiver" og "kanskje en frukt" i matpakken. Blant guttene var det vanligste å ha med mellom tre og fire brødkiver, men det fantes også de som hadde både åtte og ti skiver. Det var klare oppfatninger om hva som var riktig størrelse på matpakken – for mye og for lite krevde begrunnelser og forklaringer.

"Knekkebrød – skolemat"

En av landbojentene svarte slik på mitt spørsmål om hun pleide å få noen kommentarer på matpakken sin: ”Det er det at jeg har med meg så lite. Jeg har bare med meg ett knekkebrød, men det er nok for meg. Jeg: ”Hva er det folk sier, da?” Hun: ”Åh du har med deg så lite! Blir du mett av det, da?” Jeg: ”Hva tenker du om det?” Hun: ”Jeg tenker at de får synes hva dem vil, for jeg synes det er nok for meg.” En av småbyjentene som hadde en lignende praksis fortalte: ”De (andre i klassen) sier at jeg har så lite med meg, men det er nok for meg, liksom.” Temaet ”for lite skolemat” kom særlig tydelig frem i intervjuene med innvandrerjentene. Det var tydelig at mange av jentene hadde internalisert vestens tynne kroppsidealer (Germov & Williams 1999). En av småbyjentene hadde flyttet fra Pakistan til Norge et par år før intervjuet ble foretatt. Jenta fortalte at moren var nokså bekymret for hennes mat- og spise-mønster: ”På skolen spiser jeg én brødkive med frukt. Mamma sier hele tiden at jeg skal spise mer. Hun sier at jeg er veldig tynn, men det synes ikke jeg!”

Det var imidlertid ikke bare blant jentene at matpakkestørrelsen var et tema. Landbogutten Henrik sa det slik: ”Det er én i klassen som synes at jeg spiser lite, men han er jo 1,90 høy, og han spiser godt, altså. Jeg kan jo ikke spise like mye som han, da.” Jeg: ”Sier han til deg at du spiser lite, eller?” Han: ”Ja, men jeg kan jo ikke spise som han, da! Han spiser jo 10 brødkiver og sånn.”

Da jeg intervjuet ”han på 1,90” (Jon) kom han uoppfordret inn på Henriks skolematvaner. I følge Jon var Henrik å betrakte som særdeles usunn: ”Det går jo mest i Cola. Jeg skjønner bare ikke åssen han blir mett når han bare drikker sånt og kanskje spiser én liten brødkive. Men det er klart at han kan jo ikke ete sånn som meg heller. Han veier jo bare halvparten av meg. Men han drikker mye Cola, da! Det er Cola det går i hele tida!”

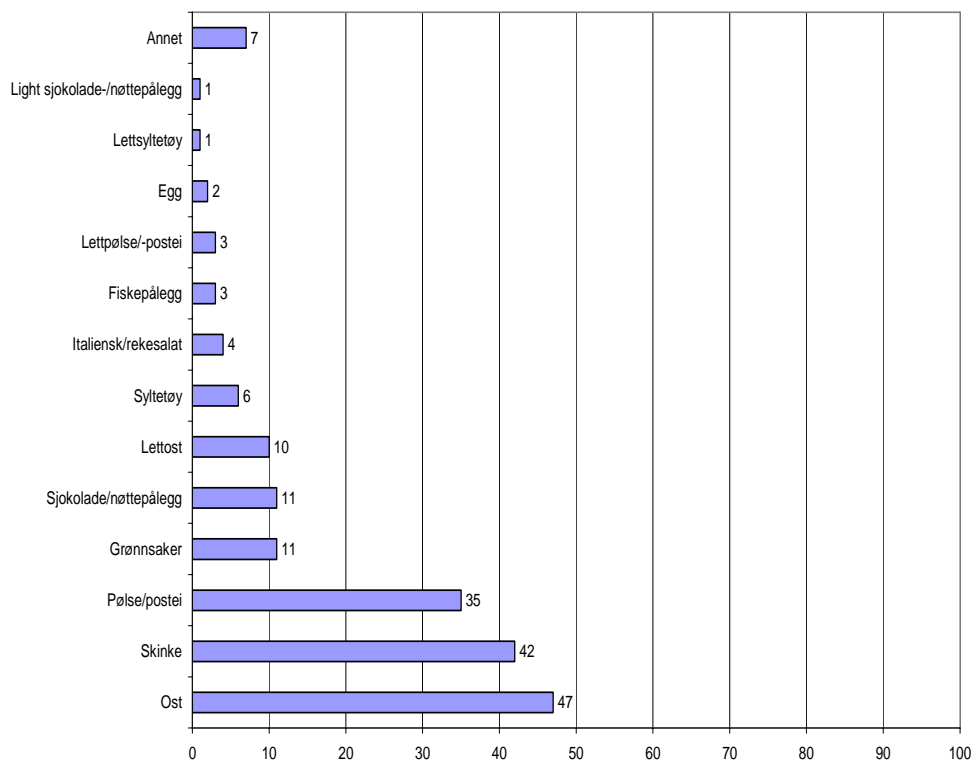
”Cola for en dag”

Det var også tydelig at store matpakker var å betrakte som litt ”macho”. Dette kom blant annet frem slik i beskrivelsen til en av landboguttene: ”Jeg har en venn og han er vel verre enn meg med matpakke. Han er matpakkemannen!” Jeg: ”Matpakkemannen? Hva vil det si?” Han: ”Han har med seg en ganske god porsjon matpakke altså, men det er ikke sånn at’n er overvektig.” Med en stor matpakke går du altså fra å være ”mammass lille gutt med nistepakke” til å bli ”matpakkemannen.” På spørsmål om hvor mange brødsiver matpakkemannen hadde med seg, fikk jeg til svar 5-6 skiver. Landbogutten avsluttet beskrivelsen med å fortelle om den gangen han hadde overgått matpakkemannen: ”En gang hadde jeg med meg åtte skiver, men da hadde jeg smørt’n sjøl. Det ble litt mye, altså!”

3.4.2 Hva slags pålegg har du i matpakken?

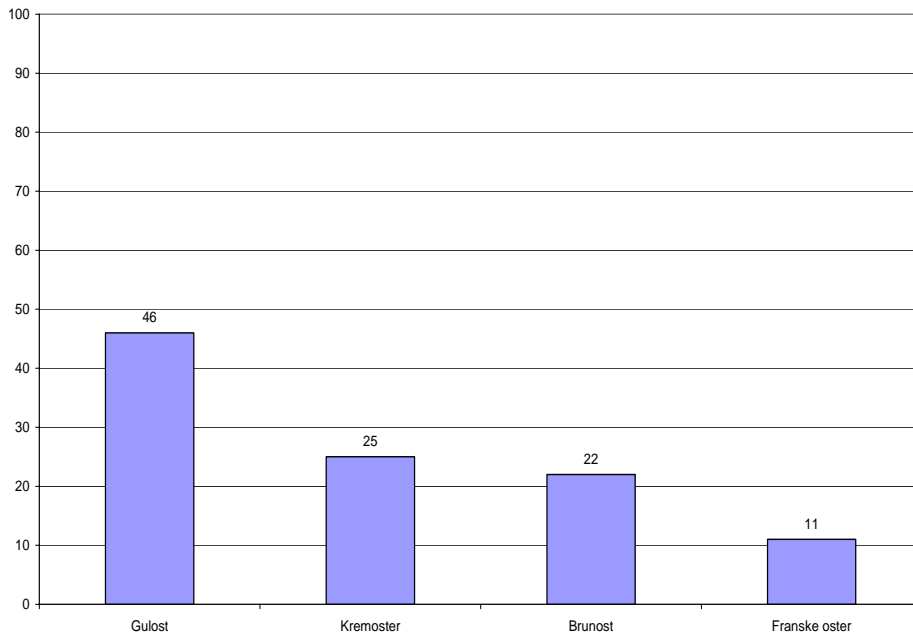
Det vanligste matpakkepålegget var gulost, brunost eller smøreost (47 prosent). Deretter fulgte skinke av kalkun eller svin (42 prosent). Det var også mange som hadde pøsepålegg som servelat, salami og fårepølse eller leverpostei (35 prosent). Det var 11 prosent som hadde hatt grønnsaker som for eksempel tomat, agurk eller paprika på brødsivene sist skoledag. Videre var det 11 prosent som hadde hatt på sjokolade- eller nøttepålegg. Og 10 prosent hadde hatt lettost. Det var helt ubetydelige forskjeller mellom jenter og gutter, by og land når det gjaldt valg av påleggstyper (figur 3-5).

Figur 3-5 Hva slags pålegg hadde du i matpakken sist skoledag? Prosent. (N=475). WEB 2007

Av spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) kommer det også frem at ost er den mest brukte påleggstypen. I aldersgruppen 15-24 år var det 46 prosent som oppga at de spiste vanlig gulost tre ganger i uken eller oftere. Deretter fulgte kremoster i beger og på tube (25 prosent) og brun ost (22 prosent). Ungdom har et lavere forbruk av brunost og franske oster enn den voksne befolkningen. Det var ingen forskjeller når det gjaldt forbruket av vanlig gulost og smøreost (figur 3-6).

Figur 3-6 Andel 15-24 åringer som spiser ulike typer ostepålegg tre ganger i uken eller oftere. Prosent. (N=316). MMI Norske Spisefakta 2006

Ost er vanligst ...

At ost er et typisk matpakkepålegg kom også tydelig frem i de kvalitative beskrivelsene. Den typiske matpakken bestod av brød eller knekkebrød med ulike typer ostepålegg – alt fra brunost til blåmuggoster.

”I dag spiste jeg knekkebrød med gulost”. (småbyjente).

”I dag har jeg hatt kremost og brødslike med agurk, og så gulrøtter”. (storbygutt)

”Da har jeg med to brødslike med litt forskjellig på, men ofte sånn ost”. (småbygutt)

”Brødslike med gulost og paprika og en skive med sånn muggost”. (drabantbyjente)

”Nå i 10. har jeg begynt med salami og gulost som jeg klapper sammen sånn at jeg kan ta den med ut”. (småbygutt)

Ost var også et sentralt tema blant de som var negative til matpakke. Jeg fikk mange beskrivelser av hvordan brødslike med ost ble både ”svette”, ”ekle”, ”udelikate” og ”uappetittelige” etter et par timer i sekken. En av storbyjentene

sa det slik: ”Det er ikke alltid matpakken er like god. Når den har ligget i sekken og blitt varm, og osten liksom har blitt litt sånn svett, liksom.” På spørsmål om hvorfor han ikke hadde med seg matpakke på skolen, svarte denne småbyguttene følgende: ”For å slippe å spise tørre brødkiver og svett gulost. Senere i intervjuet sa han også følgende: ”Jeg synes det blir så tørt og ekkelt når det ligger nedi sekken.”

”Normal mat”

”Brødkivene til Mia”

Mange har også ulike typer kjøttpålegg ...

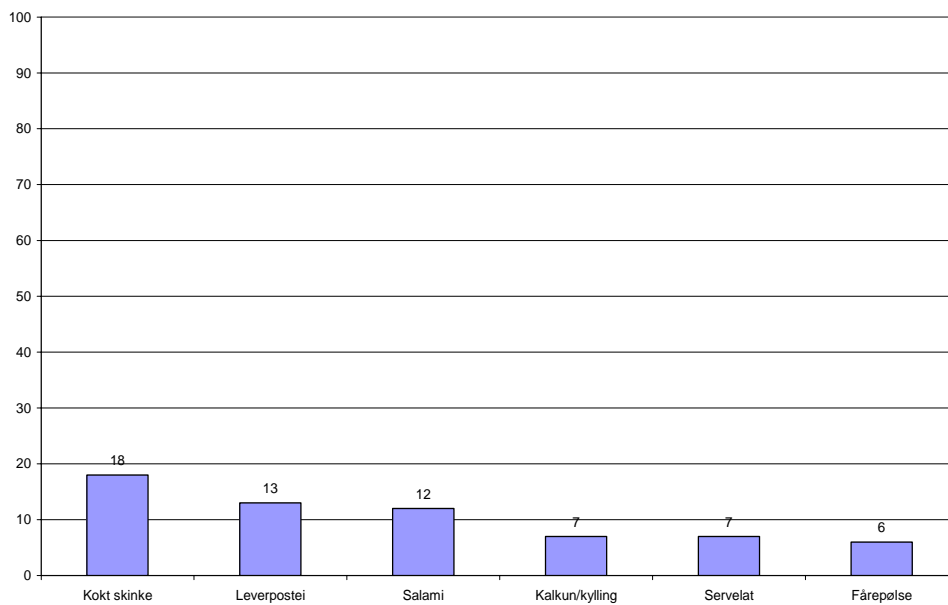
Det var også mange som fortalte at matpakken inneholdt både brødsiver med oste- og kjøttpålegg. Dette ble gjerne beskrevet slik:

”Tre skiver med salat og skinke. Og en med brunost”. (storbyjente)

”Moren min varierer ... salami, krydderost, kokt skinke, speke-skinke”. (drabantbygutt)

Spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) viser at kokt skinke er det mest populære kjøttpålegget blant 15-24 åringer. I denne aldersgruppen var det 18 prosent som spiste dette pålegget tre ganger i uken eller oftere. Deretter fulgte leverpostei (13 prosent) og salami (12 prosent) (figur 3-7).

Figur 3-7 Andel 15-24 åringer som spiser ulike typer kjøttpålegg tre ganger i uken eller oftere. Prosent. (N=316). MMI Norske Spisefakta 2006

Av spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) kommer det frem at det er relativt små forskjeller når det gjelder de ulike aldersgruppene bruk av ulike påleggstyper (for eksempel ostepålegg, kjøttpålegg og syltetøy). Et unntak er imidlertid sjokolade- og nøttepålegg. Dette er nærmest å betegne som et barne- og ungdomspålegg. Det var 11 prosent av tenåringene som hadde hatt sjokolade- eller nøttepålegg i matpakken sist skoledag (figur 3-5).

Sjokolade er et yndet pålegg blant unge ...

Av spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) kommer det frem at 49 prosent i aldersgruppen 15-24 år spiste sjokoladepålegg én gang i måneden eller oftere. Til sammenligning var det 7 prosent i aldersgruppen 40 år eller mer som spiste denne type pålegg like ofte (tabell 3-8).

Figur 3-8 Hvor ofte spiser du sjokoladepålegg? Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år+
Ukentlig	25	9	3	1
Månedlig	24	17	7	3
Sjeldnere	29	41	27	18
Aldri	21	31	61	73
Vet ikke	1	3	2	4
Total	100	100	100	100
N	(316)	(995)	(1593)	(945)

***p<0.001 – testet ved kji-kvadrat-test

Nøttepålegg viser det samme mønsteret (tabell 3-9). Det var 31 prosent i aldersgruppen 15-24 år som spiste denne type pålegg én gang i måneden eller oftere. I de to eldste aldersgruppene var det henholdsvis 5 og 3 prosent som spiste denne type pålegg like ofte.

Figur 3-9 Hvor ofte spiser du nøttepålegg? Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

	15-24 år	25-39 år	40-59 år	60 år+
Ukentlig	12	4	1	1
Månedlig	19	9	4	2
Sjeldnere	31	32	21	17
Aldri	38	52	71	75
Vet ikke	1	2	2	4
Total	100	100	100	100
N	(316)	(995)	(1593)	(945)

***p<0.001 – testet ved kji-kvadrat-test

Sjokolade på brødskive er ikke helt greit, men ...

I de kvalitative beskrivelsene kom ungdoms preferanser for denne type pålegg frem på mange ulike måter. En av landboguttene skrev følgende i *Min*

mathistorie: ”Sjokoladepålegg er det eneste som ikke blir svett og ekkelt på skolen.”

En av småbyguttene svarte følgende på spørsmål om hva han hadde spist den dagen intervjuet ble foretatt: ”Jeg startet med en brødkive med sjokoladepålegg til frokost.” Jeg: ”Spiser du det hver dag?” Han: ”Ja.” Dagens matpakke hadde inneholdt loff og sjokoladepålegg. Denne hadde moren hans laget. Denne guttens matstil var et unntak. Et generelt trekk i beskrivelsene var at mødrene hadde et nokså anstrengt forhold til sine barns bruk av sjokolade- og nøttepålegg.

En av småbyjentene sa det slik: ”Jeg har gjerne kokt skinke eller ost eller av og til Nugatti, men det får jeg ikke lov å ha på skolematen.” Jeg: ”Hvorfor ikke det?” Hun: ”Jeg får ikke lov av mamma fordi det er så mye sukker i det.” Jeg: ”Når er det du spiser Nugatti, da?” Hun: ”På morra’n.” Jeg: ”Altså til frokost, men du får ikke lov å ha det i matpakken?” Hun: ”Ja.”

En av drabantbyguttene fortalte at han stort sett spiste matpakke. I tillegg pleide han å handle skolemat i butikken. Der kjøpte han gjerne rundstykker som han fylte med melkesjokoladebiter. Dette ble beskrevet som ”sinnsykt godt!” Han hadde tidligere i intervjuet fortalt at det var moren som laget matpakken hans. Jeg var derfor nysgjerrig på om han også hadde sjokoladepålegg i denne. Da fikk jeg bare kontant ”nei!” til svar. I mammas matpakke var det kjøtt- eller ostepålegg.

At sjokolade- og nøttepålegg ikke er helt akseptert som matpakkepålegg kom også frem av at tenåringene gjerne tilføyde ”noen ganger” eller ”av og til” etter å ha fortalt at dette var noe de hadde i matpakken. Dette kom blant annet til uttrykk i intervjuet med en av storbyjentene: ”I matpakken har jeg ost og Nugatti – noen ganger.”

I det hele tatt viste tenåringenes beskrivelser at mødrene var nokså negative til sjokoladepålegg i matpakken. Dette var noe man til nød kunne la ungdommene spise hjemme, men ikke på skolen. Dette viser hvordan matpakken oppfattes som avslørende. Den bør gjenspeile familiens matkulturelle verdier og orientering. Når datteren eller sønnen spiser loff med sjokoladepålegg på skolen, oppleves det opplagt som truende for mødrenes oppfatning av seg selv som ”ordentlige mødre.” Det var også tydelig at mødrene lærte barna sine at denne type pålegg er å betrakte som dårlig mat. Flere av tenåringene svarte nettopp som denne landbojenta på mitt spørsmål om hva de oppfattet som dårlig mat: ”Sjokoladepålegg og sånne ting.” Hun hadde ikke dette pålegget i sin matpakke, men ”det er mange i klassen som har det, da.”

Selv om mor i stor grad hadde overlatt laging av matpakken til barna da de kom i tenårene, stod ikke datteren eller sønnen fritt til å velge hva den skal inneholde. Det fantes i det hele tatt nokså klare oppfatninger om hva som var bra og dårlige matpakker, og noen matpakker var lettere å vise frem enn andre. Blant de jentene og guttene som for eksempel hadde hatt loff i dagens matpakke ble det forklart og begrunnet: ”rester fra noe mamma serverte ved gårsdagens middag” eller ”jeg pleier ikke å ha loff, altså.”

Det var også viktig at det var passe mengde. Et lite knekkebrød gjorde medelever mistenkelige: ”Går det an å bli mett av det lille der, liksom.” For mange skiver ble også kommentert: ”En venn av meg har en skikkelig porsjon matpakke, men han er jo ikke overvektig og sånn, da.”

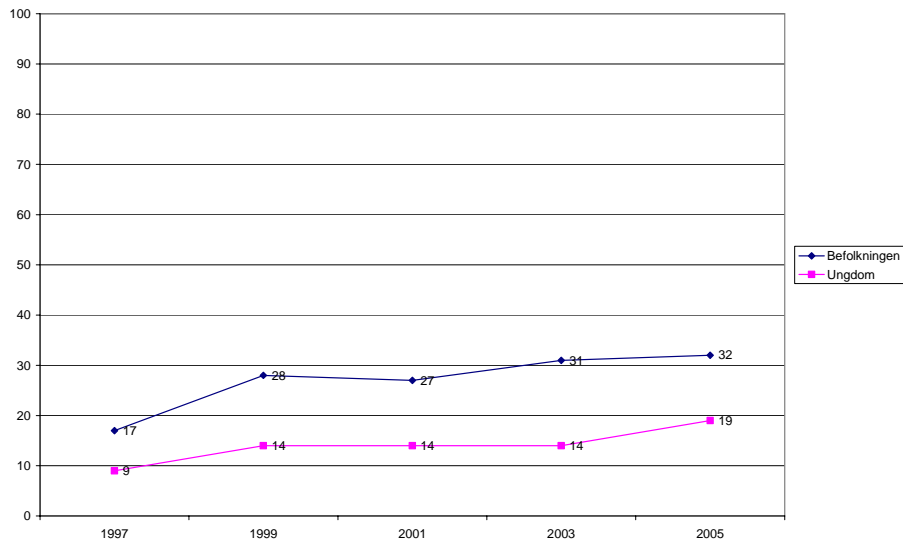
3.4.3 Hvor ofte har du frukt og grønnsaker i matpakken?

Det var henholdsvis 35 prosent og 10 prosent som hadde hatt frukt og grønnsaker i matpakken sist skoledag (figur 3-3).

Et uheldig trekk ved ungdoms matvaner er nettopp at de har et lavere forbruk av frukt og grønnsaker enn den voksne befolkningen. I 2005 var det 19 prosent i aldersgruppen 15-24 år som spiste fersk frukt daglig. For befolkningen i sin helhet var tallet 32 prosent. Det samme mønsteret kom frem når det gjaldt grønnsaker. I 2005 spiste 30 prosent av de unge grønnsaker hver dag. Tallet for befolkningen var 36 prosent (Synovate MMI 2006).

De senere årene har det imidlertid vært en betydelig økning i andelen unge som spiser fersk frukt daglig. I 1997 var det 9 prosent av de unge som spiste fersk frukt daglig. I 2005 hadde dette tallet altså økt til 19 prosent. For befolkningen i sin helhet har det derimot holdt seg relativt stabilt i perioden 1997 til 2005 (figur 3-10).

Figur 3-10 Andel som spiser fersk frukt daglig i perioden 1997-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

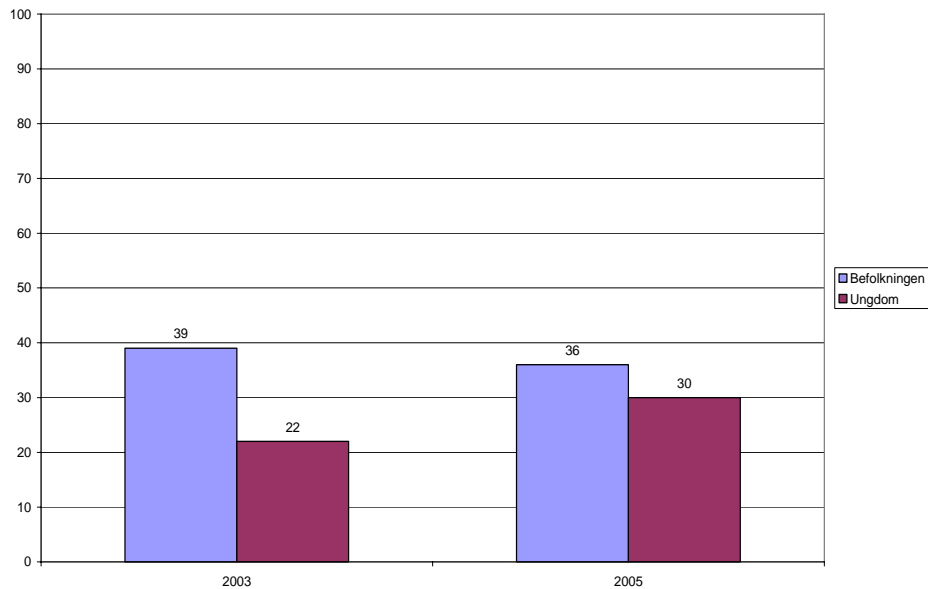
Av de ulike fruktene er det særlig banan, mango og melon som de unge har økt sitt forbruk av de senere årene. Fruktdrinken smoothies er også særlig populær blant de unge. Det var 13 prosent i aldersgruppen 15-24 år som drakk dette én gang i måneden eller oftere. Tallet for befolkningen var 6 prosent.

”En banan om dagen er sunt!”

Når det gjelder forbruksutviklingen av grønnsaker viser dette lignende tendenser. I 2003 var det 22 prosent i den yngste aldersgruppen som oppga at de spiste grønnsaker daglig. I 2005 hadde tallet økt til 30 prosent. Tallene for befolkningen i sin helhet viser at det i perioden 2003 til 2005 har vært en svak nedgang i andelen (fra 39 til 36 prosent) som oppgir å spise grønnsaker hver dag (figur 3-11).

Figur 3-11 Andel som spiser grønnsaker daglig i perioden 2003-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

Spisefaktatallene viser at det er særlig frisk, oppkuttet salat som er populært i den yngste aldersgruppen. Unge spiser også betydelig mindre kokte grønnsaker enn befolkningen i sin helhet. I aldersgruppen 15-24 år var det 10 prosent som spiste dette ukentlig. For befolkningen i sin helhet var tallet 24 prosent.

”Skolemat, brødsriver med ost, paprika, tomater + eple”

Jeg vet at jeg spiser for lite frukt og grønnsaker, men ...

Selv om forbruket av frukt og grønnsaker er lavere blant ungdom enn voksne, er det altså i ungdomsgruppen at man har sett de største endringene de senere årene. De kvalitative materialene viste også at frukt og grønnsaker var noe ungdom assosierte med en sunn og riktig matstil.

En av landboguttene beskrev sitt forbruksmønster av frukt slik: ”Jeg vet at jeg spiser for lite av det, men jeg har ikke noe i mot det. Det bare blir til at jeg ikke spiser så veldig mye av det. Salat spiser jeg en del av, men det blir ikke så mye frukt. Jeg: ”Hvor ofte spiser du frukt, da?” Han: ”Dette er litt pinlig altså – en gang i uka, kanskje.” En av drabantbyjentene forklarte sitt lave forbruk slik: ”Frukt spiser jeg nesten aldri. Jeg liker det, men orker liksom ikke å styre med det.”

En av de andre landboguttene sa det slik: ”Jeg er glad i det, men av en eller annen grunn spiser jeg det veldig sjelden. Mamma forsøker å tvinge det i meg. Jeg må spise grønnsaker til middag, altså.” Det var i det hele tatt mange beskrivelser av typen ”mamma vil at jeg skal spise det” eller ”mamma kjøper det til meg.” En av drabantbyguttene svarte slik på spørsmål om hvor ofte han spiste frukt: ”Ikke ofte – bare når mamma kjøper bananer. Det blir kanskje en eller to ganger i uka.”

Jentene spiser mer frukt og grønnsaker enn guttene ...

Det var langt flere jenter enn gutter som sa at de spiste mye frukt. En av småbyjentene fortalte at hun spiste "ett eple i lillefri hver dag." En annen av småbyjentene sa det slik: "Jeg spiser frukt til matpakken hver dag." På mitt spørsmål om hva hun pleide å spise, var svaret: "Jeg liker all slags frukt, jeg."

Det fantes også noen gutter som spiste mye frukt. En av dem var drabantbyguttene Nico. På spørsmål om hvor ofte han spiste dette svarte han imidlertid slik: "Jeg spiser det ikke, jeg drikker det. Sånn smoothie. Det er sånn energikick." Jeg: "Så du har ikke med deg frukt og sånt på skolen?" Han: "Jeg har det med i matpakken – to frukt – og så drikker jeg smoothie før og etter skoletid."

Jeg liker ikke frukt og grønnsaker ...

Det var nokså mange som ga uttrykk for å være negative til å ha med seg frukt sammen med matpakken. En av småbyjentene sa det slik: "Jeg pleier å spise veldig mye epler." Jeg: "Pleier du å ha det med til matpakken, eller?" Hun: "Nei, det er sånn som jeg spiser når jeg kommer hjem fra skolen." Jeg: "Så du har ikke med deg frukt på skolen?" Hun: "Nei for den blir så klemt og sånn i sekken."

Det var også en del ungdommene som ikke syntes frukt smakte særlig godt. Dette ble gjerne beskrevet slik:

"Jeg spiser veldig lite frukt, altså. Jeg liker det ikke så godt". (landbygutt)

"Hvis det er epler på bordet så spiser jeg det, liksom, men banan er jeg ikke så glad i". (småbygutt)

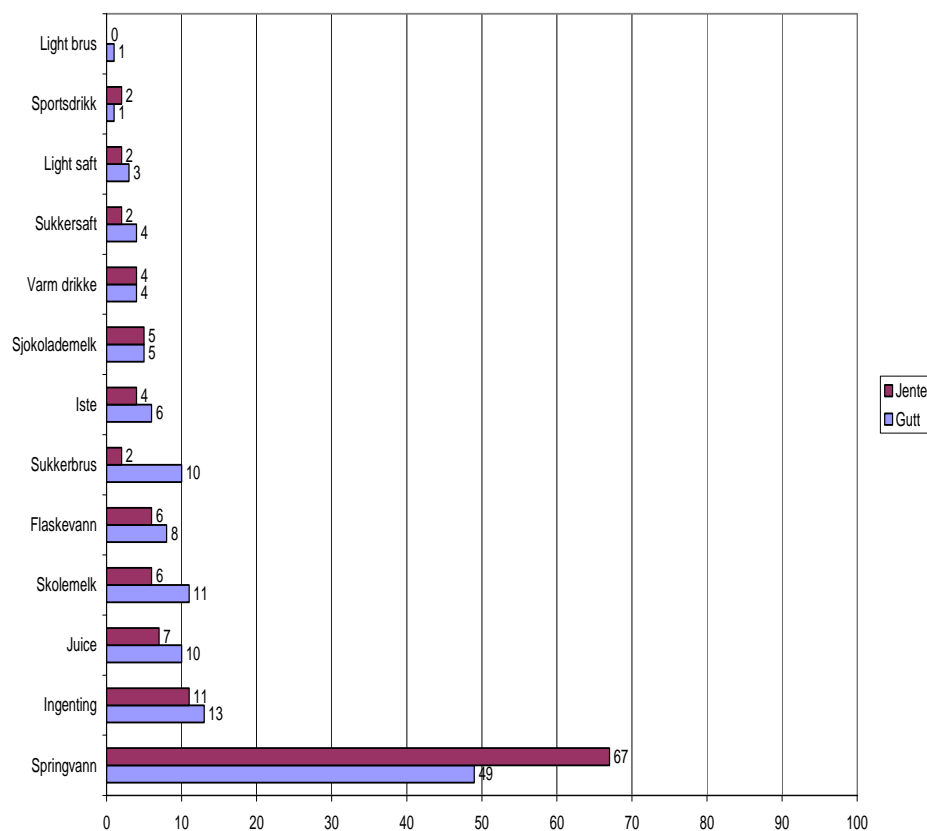
En av drabantbyjentene svarte "nja" på mitt spørsmål om hun likte frukt. Hun utdypet det slik: "Altså, jeg spiser frukt, men ofte glemmer jeg det også." På mitt spørsmål om hvor ofte hun spiste frukt, svarte hun: "Ikke ofte. To, tre dager i uka kanskje."

3.5 Hva drikker du til matpakken?

Over halvparten av ungdommene (58 prosent) hadde drukket springvann til matpakken sist skoledag. Det var 12 prosent som oppga at de ikke hadde

drukket noe. Det var overraskende få som hadde drukket skolemelk (8 prosent).⁹ Dette var omtrent like lite utbredt som sukkerholdig brus (6 prosent).

Figur 3-12 Hva drakk du til matpakken sist skoledag? Etter kjønn. Prosent. (N=478). WEB 2007

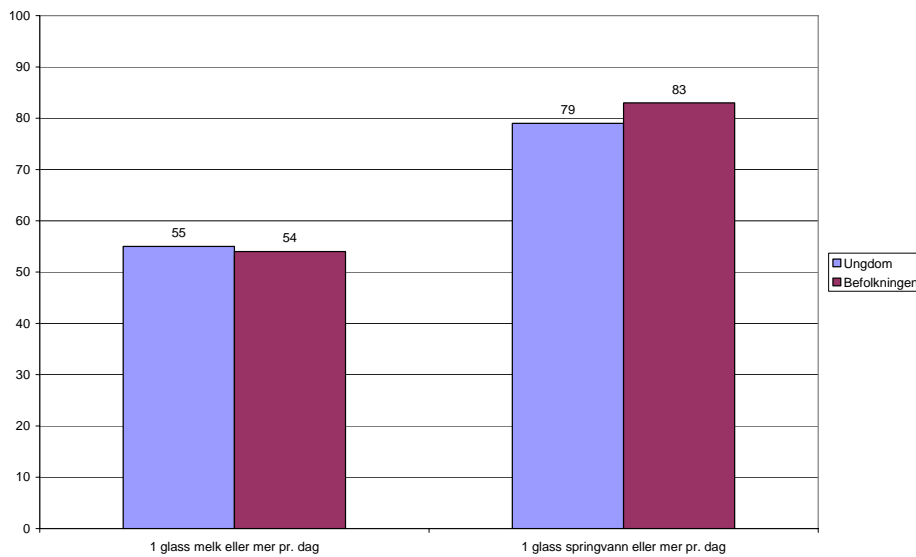
Det var langt flere jenter (67 prosent) enn gutter (49 prosent) som hadde drukket springvann. Det var imidlertid langt flere gutter (10 prosent) enn jenter (2 prosent) som hadde drukket sukkerholdig brus (figur 3-12).

⁹ Det var noen flere (8 prosent) som oppga å ha drukket skolemelk til matpakken sist skoledag, enn andelen som sa at de benyttet denne ordningen regelmessig (5 prosent).

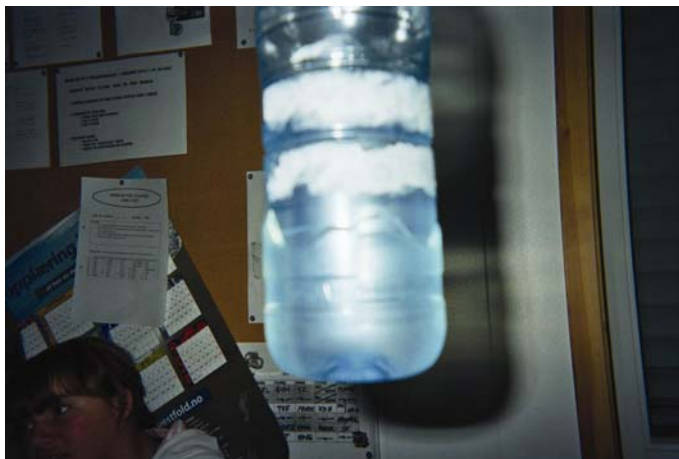
3.5.1 Springvann og flaskevann

I likhet med det som kommer frem av skolematsurveyen, viser også spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) at vann er den helt dominerende drikken blant ungdom. Det var 79 prosent i aldersgruppen 15-24 år som drakk et glass vann eller mer pr. dag. Deretter fulgte melk. Det var 55 prosent av de unge som drakk et glass melk (uansett type) daglig. Det var små forskjeller mellom ungdom og befolkningen i sin helhet når det gjaldt forbruk av melk og springvann.

Figur 3-13 Andel som drikker ett glass melk/ett glass springvann eller mer pr. dag. Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

Det kvalitative materialet viser med all tydelighet at vann på flaske er den store motedrikken blant dagens unge. Vannflaskene var svært synlige i alle ungdomsmiljøene som ble observert – og i særdeleshet blant jentene. Det var typisk at jentene gikk rundt på skolens område med en vannflaske i hånden. Svært mange hadde også vannflasker stående på pulten sin. Av de kvalitative beskrivelsene kom det imidlertid frem at disse flaskene stort sett inneholdt vann de hadde tappet selv. Som en av småbyguttene sa det: ”Det er jo høl i hue’ å bruke penger på sånt som man kan få rett fra springen, da.” Og en av drabantbyguttene sa det slik: ”Nei, betale for vann det synes jeg er meningsløst.”

"Vann"

Jeg kjøper en kul flaske som jeg fyller opp ...

Av de kvalitative beskrivelsene kom det altså tydelig frem at salgstillene for flaskevann er misvisende som mål på unges forbruk av vann. Det typiske var å kjøpe seg en "kul flaske" som man fylte opp fra skolens kraner og dispensere. Dette kom blant annet til uttrykk slik i intervjuet med en av småbyjentene. Jeg: "Hva drikker du i løpet av skoledagen?" Hun: "Vann." Jeg: "Som du kjøper eller fyller opp?" Hun: "Jeg fyller opp i en flaske her." En annen av småbyjentene ga en lignende beskrivelse. Jeg spurte altså om hva hun pleide å drikke i løpet av skoledagen. Hun svarte: "Jeg drikker vann. Vi har en sånn dispenser". På mitt spørsmål om hun også drakk brus i løpet av skoledagen, var svaret: "Nei!" Hun forklarte videre at jentene drakk mye mer vann enn guttene: "De kjøper brus." Hun mente jenter generelt var sunnere enn guttene.

”Vann”

En av drabantbyguttene fortalte at han stort sett drakk vann til skolematen sin. På spørsmål om dette var noe han kjøpte, svarte han som så mange andre: ”Nei, det tar jeg med hjemmefra.” Jeg: ”Hvorfor kjøper du ikke vann, da?” Han: ”Nei, for det er mye billigere å ha med.” En av drabantbyjentene svarte slik på spørsmålet om hun kjøpte vann: ”Nei, nei. Jeg har med vannflaske hjemmefra.” Og en av storbyjentene svarte slik: ”Det er en sånn vannmaskin i kjelleren – og da fyller jeg opp flasken mi der.”

”Brødslike med vann”

Det fantes også en del som varierte drikken i løpet uken. En av drabantbyguttene beskrev sitt skoledrikkemønster slik: ”Brus drikker jeg én gang i uka,

ellers så tar jeg vann eller juice eller iste som jeg kan kjøpe i kantina.” Jeg: ”Hva slags vann er det du drikker – fra springen eller flaske?” Han: ”Nei, jeg bare tar fra vasken.” På mitt spørsmål om hvorfor han ikke kjøpte flaskevann, svarte han: ”Jeg har ikke råd til å gå og kjøpe vann hver dag, liksom. Det går ikke. Jeg kan jo bare ta det med hjemmefra og ... så det er jo helt unødvendig å kjøpe sånt.”

På spørsmål om hva hun pleide å drikke på skolen, svarte drabantbyjenta slik: ”Egentlig pleier jeg ikke å drikke så veldig mye, men når jeg drikker så drikker jeg for det meste vann.” Jeg: ”Som du kjøper, eller?” Hun: ”Nei, da fyller jeg vann på en flaske.”

”Jente drikker vann”

** Svært mange av bildene viste jenter som drakk vann. Av hensyn til anonymisering kan disse ikke vises i rapporten. Ungdommene hadde gitt bildene titler som: ”Bente med vannflaske”, ”Stines vannflaske”, ”Sunne jenter drikker vann”, ”Glade jenter drikker vann”, ”Sunne skolejenter” osv.

”Jente med vann”

Slankebevisste jenter drikker mye vann ...

Det bør nevnes at et par av jentene opplagt brukte vann som et middel til å slanke seg. En av dem var en småbyjente av pakistansk opprinnelse. Hun hadde flyttet til Norge et par år før intervjuet ble foretatt. Etter at hun kom til Norge hadde hun slanket seg åtte kilo. Hira hadde vannflasken sin med seg under intervjuet, i klasserommet og i skolens utemiljø. Hun innledet også intervjuet slik: ”Jeg drikker veldig mye vann, altså.” Hun ga uttrykk for å være veldig fornøyd med at hun hadde lyktes med slanking: ”Jeg tror det er fordi jeg drikker veldig mye vann. Jeg drikker kanskje to liter eller no’ sånt hver dag.” Jeg: ”Hva synes moren din om det?” Hun: ”Noen ganger sier hun at jeg er veldig tynn og må legge på meg.” På spørsmål til Hira om hun synes de andre innvandrertjentene hun kjente var like opptatt av kropp og slanking som henne, svarte hun: ”Alle!” Både i dybdeintervjuene, tekstoppavene og gruppediskusjonen var det flere av innvandrertjentene som beskrev mammas indiske eller pakistanske mat som ”fet og ekkel”. Av beskrivelsene kom det frem at det å spise norsk mat, tilegne seg norske spisevaner og slanke seg var mer eller mindre bevisste strategier mange av innvandrertjentene brukte for å bli integrert i det norske samfunnet. Lignende resultater har kommet frem i en amerikansk studie av kvinnelige immigranter til USA fra Mellom-Amerika (Cherlin 1986).

3.5.2 Skolemelk

Det var bare 8 prosent som hadde drukket skolemelk til matpakken sist skoledag. Av det kvalitative materialet kom det frem at tenåringene var nokså ne-

gative til skolemelk. Det var ingen av de som ble intervjuet som hadde abonnement på skolemelk. På spørsmål om det var mange i klassen som hadde det, var de typiske svarene: ”ingen” eller ”kanskje én eller to.” Skolemelk ble generelt beskrevet i nokså negative termer. En av storbyjentene sa det slik: ”Jeg har liksom ikke så god erfaring med det. Det var veldig ofte sånn sur og klumpete og gammel melk.” En av storbyguttene ga en lignende beskrivelse: ”Jeg betaler ikke for å få lunken melk” (se punkt 5.6).

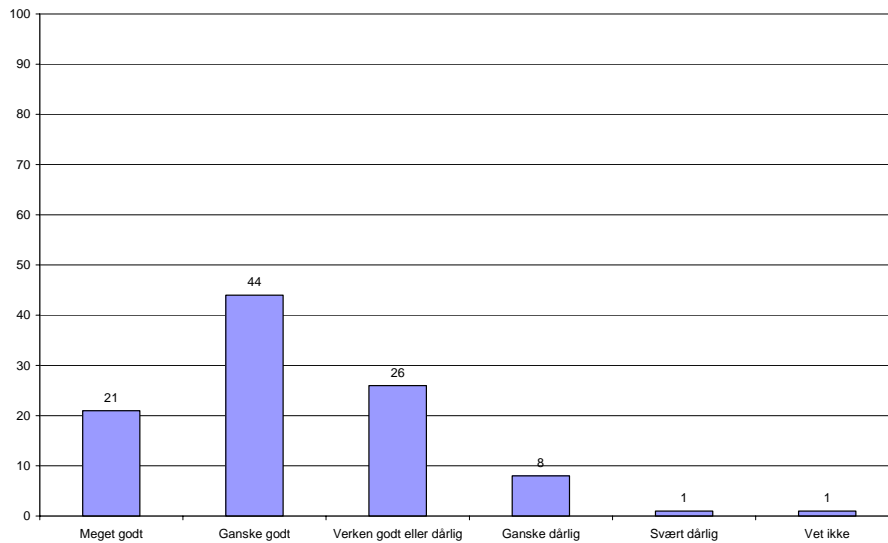
3.6 Matpakken – en formiddagsrett i tiden?

Som det har kommet frem av det ovennevnte, er matpakke noe de aller fleste spiser hver dag eller nesten hver dag. Hva synes så ungdommene om dette måltidet?

3.6.1 Hvor godt eller dårlig synes ungdom at matpakken smaker?

Med tanke på de mange negative beskrivelsene som blir gitt av matpakken i norsk offentlighet, er resultatene som fremkommer på det ovennevnte spørsmålet nokså overraskende. Så mange som 65 prosent syntes matpakken de hadde spist sist skoledag smakte godt. Det var kun 9 prosent som syntes den hadde smakt dårlig. Det var relativt mange som mente den verken hadde smakt godt eller dårlig (26 prosent) (figur 3-12).

Figur 3-14 Hvor godt eller dårlig synes du matpakken smakte sist gang du spiste medbrakt matpakke? Prosent. (N=478). WEB 2007

Mange liker den og mange synes den er "helt grei" ...

De kvalitative materialene viste lignende tendenser. Mange fortalte at matpakke var noe de likte (positive) og mange beskrev den som "helt grei".

"Jeg er ikke så begeistra for den matpakka, men det er greit nok". (småbyjente)

"Det er helt greit. Det er ikke alltid jeg synes den smaker godt, men er du sulten så spiser du jo". (småbygutt)

"Det er greit". (storbyjente)

"Det er litt kjedelig, men som regel spiser jeg den". (storbyjente)

"Det kan bli litt kjedelig i lengden, litt samme smaker, men det går fint". (storbyjente)

Som det kommer frem av disse sitatene var det nokså mange som beskrev matpakken som "helt grei" eller "litt kjedelig". Det var også en del som beskrev den som "udelikat" og "tørr".

Det kommer litt an på ...

På mitt spørsmål om hva han synes om matpakke, svarte en av drabantbyguttene: "Det kommer an på hva slags humør jeg er i, for noen ganger så orker jeg ikke matpakka mi i det hele tatt og bare kaster den og kjøper noe på

REMA, men det er én gang i uka kanskje.” Jeg: ”Hva slags humør er det?” Han: ”Hva jeg har lyst på ... om jeg har lyst på noe ganske godt – for matpakka mi er liksom ikke sånn jeg gleder meg til å spise.”

En småbygutt sa følgende om matpakken sin: ”Jeg spiser den jo, men hvis jeg har svett gulost eller no’, så ser det liksom ikke så delikat ut.” En av storbyguttene svarte slik: ”Jeg liker ikke tørr brødskiye.” En av landboguttene sa det slik: ”Det blir så tørt når det ligger nedi sekken.”

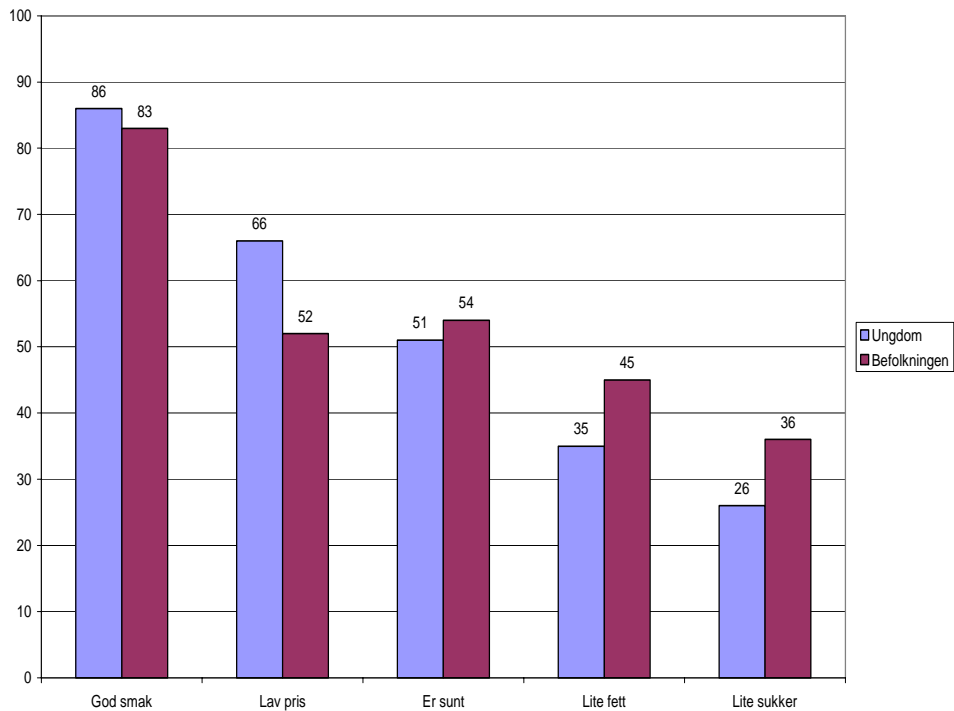
Småbyguten sa det slik: ”Det kan hende jeg glemmer å spise den (matpakken) ... ikke glemmer, men noen ganger så spiser jeg den og andre ganger så spiser jeg den ikke. Da tar jeg heller bare en pære eller no’ sånt.” Jeg: ”Hva kommer det av?” Han: ”At matpakken ikke ser så veldig fristende ut.”

Både de kvantitative og de kvalitative materialene viser imidlertid at andelen som mener matpakke smaker ”godt” er langt større enn andelen som synes den smaker ”vondt”. Hvorfor er det slik? Som sosiolog vil jeg selvfølgelig ikke tolke slike smaksutsagn som sensoriske sannheter, men som et resultat av komplekse sosiale og kulturelle prosesser. I følge den italienske historikeren Massimo Montanari (2006) har oppfatninger om god og dårlig smak alltid vært nært knyttet til et samfunns ernæringskunnskap, verdier og holdninger. Når matpakken faller i smak hos de unge, må dette altså sees på som et uttrykk for at den treffer vår tids matkulturelle ånd. Med det mener jeg at den imøtekommer de faktorene unge mennesker vektlegger ved valg av mat. Hva er det så dagens unge er opptatt av når det gjelder valg av mat og drikke?

3.6.2 Hvilke faktorer er viktig for ungdom ved valg av mat og drikke?

Både de kvantitative og de kvalitative dataene viser at ungdom er opptatt av at maten skal smake godt, den skal være billig og den skal være sunn. Hvordan passer så matpakken inn i dette bildet?

Figur 3-15 Hva legger du spesielt vekt på ved kjøp av mat? Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske spisefakta 2006

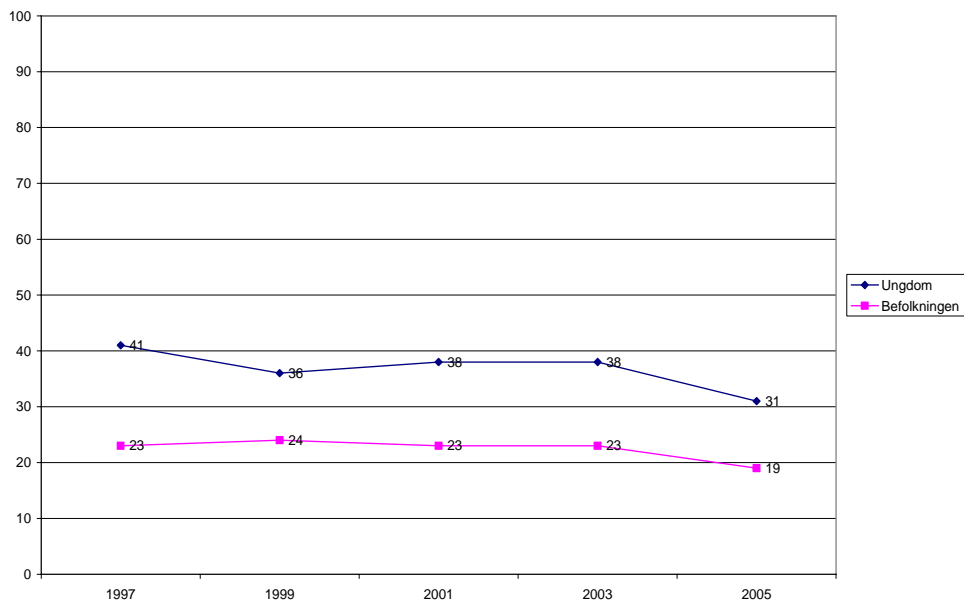

Som det kommer frem av figur 3-15 er det små forskjeller mellom befolkningen og ungdom når det gjelder vektlegging av god smak og sunn mat. Ungdom er noe mindre bekymret for fett og sukker enn den voksne befolkningen. I denne sammenhengen må det bemerkes at det de siste årene har vært en betydelig økning i andelen unge som er opptatt av å ha et helse riktig kosthold (figur 3-16 og figur 3-17).

Av figur 3-15 ser vi at ungdom er betydelig mer prissensitive enn befolkningen i sin helhet. Dette har også holdt seg stabilt det siste tiåret. Andelen voksne (25 år eller mer) som legger spesielt vekt på at maten de kjøper skal ha lav pris er 49 prosent. I aldersgruppen 15-24 år øker dette tallet til 66 prosent. Av det kvalitative materialet kom det tydelig frem at ungdommene ønsket å bruke minst mulig penger på skolematen sin. En av landboguttene sa det slik: "Så lenge jeg kan få med mat hjemmefra, så foretrekker jeg det. Det er gratis." En av småbyjentene uttrykte det slik: "Jeg går veldig sjelden i butikken. Jeg har med mat hjemmefra og da spiser jeg heller den."

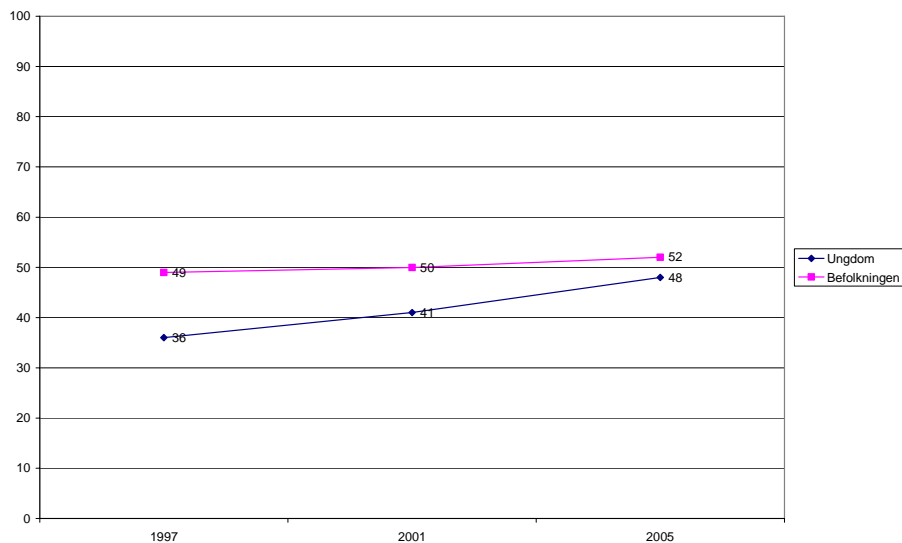
Ungdom legger også stor vekt på at maten skal smake godt. I aldersgruppen 15-24 år var det 86 prosent som mente dette var en faktor de la spesielt stor vekt på (figur 3-15). Som nevnt, er dette med smak og avsmak komplekst. Det er mye som tyder på at usunn mat smaker stadig dårligere for ungdom. De siste årene har det for eksempel vært en signifikant nedgang i andelen unge som sier seg enig i utsagnet ”jeg er mer opptatt av hvor godt maten smaker, enn av hvor sunn den er” (figur 3-16).

Figur 3-16 Andelen som er helt enig i utsagnet ”jeg er mer opptatt av hvor godt maten smaker, enn av hvor sunn den er” i perioden 1997-2005. Etter alder. (N=3849). MMI Norske spisefakta 2006

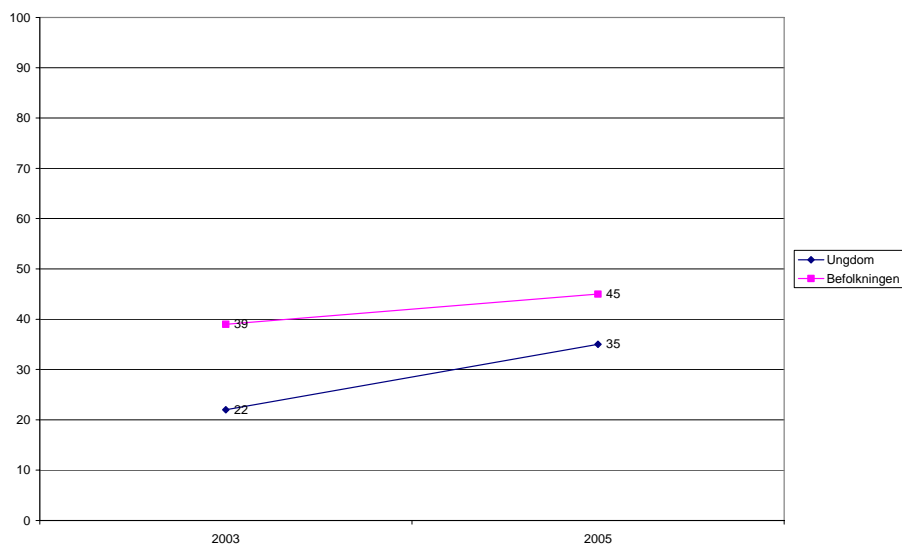

Selv om ungdomsmatkulturen generelt er søtere og fetere enn den voksnes, er det blant de unge man også har sett de største endringene de senere årene. Den mest fremtredende trenden er det jeg vil omtale som helsetrenden. Sunn mat er altså en viktig faktor blant dagens unge når det gjelder valg av mat og drikke. Det var 51 prosent som mente dette var spesielt viktig (figur 3-15). Andelen unge som oppgir å være svært eller ganske interessert i å ha et helseriktig kosthold har økt fra 36 prosent i 1997 til 48 prosent i 2005 (figur 3-17). Over halvparten av de unge sier at de legger spesielt stor vekt på at maten de kjøper er sunn. Det er også stadig flere unge som gir uttrykk for at de er skeptiske til mat med høyt innhold av fett og sukker (figur 3-18 og figur 3-19).

Figur 3-17 Andelen som oppgir å være meget eller ganske interessert i å ha et helse riktig kosthold i perioden 1997-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

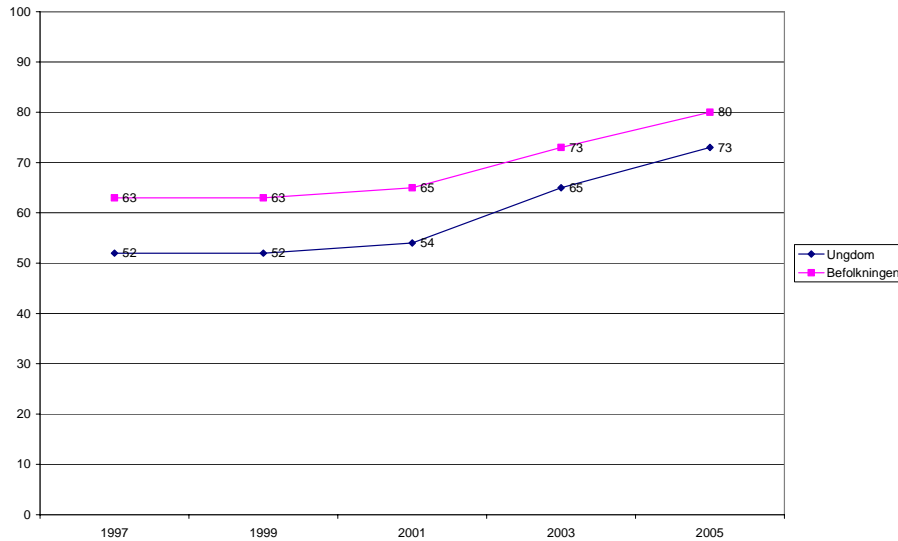

Figur 3-18 Andelen som legger spesielt stor vekt på at maten de kjøper skal inneholde lite fett i perioden 2003-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske spisefakta¹⁰

¹⁰ Dette spørsmålet ble første gang stilt i 2003.

Figur 3-19 Andelen som ønsker å unngå mat/drikke med for mye sukker i perioden 1997-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske spisefakta 2006

Ungdoms interesse for og kunnskap om mat og helse kom frem på mange ulike måter i de kvalitative beskrivelsene.

Stor interesse for og gode kunnskaper om mat og helse ...

Et generelt trekk ved beskrivelsene er at dagens unge har gode kunnskaper om hva som er sunt og usunt. En av drabantbyguttene svarte for eksempel slik på mitt spørsmål om hva han mente var sunn mat: ”Langsomme karbohydrater.” Han beskrev sine mat- og måltidsvaner slik:

Jeg: ”Da lurer jeg først på hva du har spist i dag, jeg?”

Drabantbyguttene: ”I dag har jeg spist brødkive til frokost. Det er vel egentlig... ”

Jeg: ”Hva hadde du på den, da?”

Han: ”Jeg hadde på gulost.”

Jeg: ”Er det typisk?”

Han: ”Ja.”

Jeg: ”Hvorfor spiser du frokost, da?”

Han: ”Fordi det hjelper meg å konsentrere meg i timene før lunsj, og man pleier å være fryktelig sulten når man våkner, og det er veldig... Hvis du går sulten på skolen, så konsentrer du deg veldig dårlig.”

Jeg: ”Hva spiser du på skolen?”

Han: ”Da spiser jeg tre brødkiver med diverse pålegg.”

Jeg: "Du har med deg matpakke?"

Han: "Ja."

Jeg: "Hvorfor velger du det, da?"

Han: "Det er litt sånn langsomme karbohydrater, og for eksempel i dag skal jeg være på skolen til klokken tre, så trenger jeg ikke å være sulten før skolen slutter da, som for eksempel hvis jeg hadde gått bort på REMA og kjøpt et rundstykke uten noe pålegg og..."

Som det kommer frem av dette intervjuutdraget er altså matpakken et eksempel på helsestøtt mat. I det hele tatt var det mange av de unge som beskrev matpakken som sunn.

Sukker og fett er blitt stadig mer problematisk ...

Det var også tydelig at fettrik og sukkerholdig mat og drikke er blitt stadig mer problematisk for dagens unge. En av storbyjentene svarte for eksempel slik på mitt spørsmål om hva hun var opptatt av når det gjaldt mat og drikke: "Da tenker jeg på at jeg må holde meg slank og ikke legge på meg for mye, men det er ikke sånn at jeg finteller kalorier, altså." En av storbyguttene sa det slik: "Ingen av oss har lyst til å bli feite, da. Så vi bryr oss veldig mye om å ikke spise altfor mye." Som det kommer frem av disse sitatene var det altså ikke risikoen for å pådra seg livsstilssykdommer ved å spise for mye fet og sukret mat som opptok ungdommene, men engstelsen for for mye lagret kroppsfett (Bugge 2007, upublisert).

Ungdom er glad i maten de fikk som barn ...

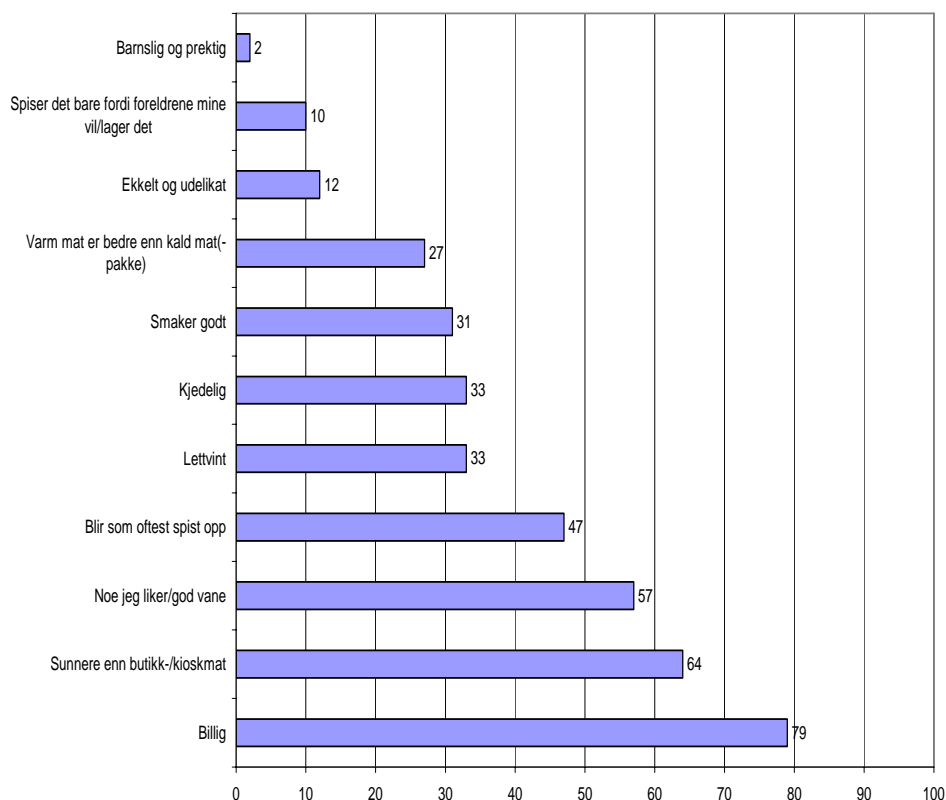
Til slutt må det nevnes at ungdom også synes å ha en sterkere preferanse for det som kan betegnes som *nostalgisk mat* enn befolkningen i sin helhet. Ungdom er langt mer enig i utsagnet "maten jeg fikk under oppveksten er den beste maten jeg kan få" enn det som er tilfellet for befolkningen i sin helhet. Det er altså 55 prosent i aldersgruppen 15-24 år som mener dette. Tallet for befolkningen i sin helhet er 44 prosent. Som det kom frem tidligere i kapitlet, var matpakke nært knyttet både til mamma og barndom: "Det har jeg spist siden jeg var liten" eller "Mamma lager den til meg. Hun vet hva jeg liker."

For ungdom er det altså viktig at maten smaker godt, at den er billig og at den er sunn. Hvordan ble så matpakken beskrevet? Hvordan passer beskrivelsene til de faktorene som ungdom er opptatt av?

3.6.3 Hvordan vil du beskrive matpakken?

Matpakkens popularitet blir ytterligere bekreftet når man ser nærmere på hvilke holdningsutsagn tenåringene mente passet for deres syn på matpakken. Den er billig (79 prosent), den er sunn (64 prosent), den er noe man liker (57 prosent) og den blir som regel spist opp (47 prosent) (figur 3-20).

Figur 3-20 Hvilke av følgende utsagn passer for ditt syn på matpakke? Prosent (N=595). WEB 2007

Billig ...

Det var altså holdningsutsagnet ”matpakke er billig mat”. (79 prosent) som de fleste mente passet for deres syn på matpakke. Av det kvalitative materialet kom det tydelig frem at ungdommene ønsket å bruke minst mulig penger på skolematen sin. En av landboguttene sa det slik: ”Så lenge jeg kan få med mat hjemmefra, så foretrekker jeg det. Det er gratis.” En av småbyjentene uttrykte

det slik: ”Jeg går veldig sjelden i butikken. Jeg har med mat hjemmefra og da spiser jeg heller den.” Ordet hjemmefra var nærmest brukt synonymt med ordet gratis. Slik begrunnet en av landboguttene valget av matpakke fremfor butikk- og kantinemat: ”Nei, altså når man har sjansen til å bare få mat, så er det like greit. Så kan jeg jo spare de pengene til jeg flytter ut og må kjøpe mat sjøl. Og så veit jeg jo at som regel er matpakke sunnere enn det man kjøper på butikken og sånn mat du får i kantina, da!”

Sunn ...

I likhet med denne landbogutten var det mange som ga uttrykk for at de oppfattet matpakke som sunnere enn maten de kjøpte i butikk, kiosker, kantine og lignende. En av småbyguttene svarte betegnende nok på mitt spørsmål om hva han mente var usunn mat: ”Det er vel de derre butikkgreiene. Det er ikke helt bra egentlig.” Jeg repliserte da: ”Ja, men de selger vel sunne ting også i butikken?” Da svarte han: ”Ja, men det er ikke det vi kjøper. Vi kjøper boller og sånt.” En av småbyjentene brukte et lignende begrep, ”de derre menygreiene”, som et eksempel på mat hun helst vil unngå.

På spørsmål om hva han foretrakk av matpakken eller wrapsen han kjøpte på kafeen, svarte storbygutten: ”Wraps! ... men altså det er ikke så veldig sunt å spise sånt noe hver dag, så jeg kjøper det bare noen ganger, altså. Stort sett velger jeg å spise matpakke.” En av drabantbyjentene ga en lignende beskrivelse. Hun pleide å spise matpakke, men de dagene de solgte pizza i kantinen valgte hun det i stedet. Butikken var noe hun helst unngikk. Dette ble begrunnet slik: ”I butikken blir det mer usunne ting, da. Sånn Risifrutti og muffins og sånt no’. Så jeg prøver egentlig mest å spise matpakken min, da.”

En god vane ...

Det var også mange som beskrev matpakken som en god vane og noe de likte å ha med seg (57 prosent). På spørsmål om hva hun synes om matpakke, svarte en av storbyjentene: ”Det er veldig bra.” Jeg: ”Hva er det som er så bra med det?” Hun: ”Jeg vet ikke helt. Det er noe jeg bare må ha på skolen ellers føler jeg meg liksom ikke bra.” En av landbojentene sa det slik: ”Jeg har alltid hatt det, og det er godt å spise matpakke på skolen.” Jeg: ”Så du ønsker deg ikke noe annet?” Hun: ”Nei.”

Smaker godt ...

I tillegg til at det var noe man ”likte å ha med”, var det også mange som mente den ”smakte godt” (31 prosent). En av småbyjentene svarte slik på spørsmålet om hva hun syntes om matpakken: ”Den er god.” En storbygutt sa: ”Jeg liker matpakke, jeg.” Andre syntes imidlertid den smakte kjedelig (33 pro-

sent). Som en av storbyjentene sa det: ”Det er litt kjedelig, men jeg spiser den.”

Varm og kald mat ...

Med tanke på de mange diskusjonene om å erstatte det kalde matpakkemåltidet med varme skolelunsjer, var det litt overraskende at ikke flere enn 27 prosent mente varm formiddagsmat var å betrakte som bedre enn kald mat(-pakke). Det må i denne sammenhengen nevnes at en generell tendens de senere årene nettopp har vært en økende bruk av kalde matretter i det norske måltidsmønsteret. Et eksempel er den økende bruken av råkost og salater, for eksempel pasta-, skalldyr-, tunfisk- og kyllingsalat. De siste tiårene har det også blitt introdusert en rekke nye retter som enten er kalde eller en kombinasjon av varm og kald, for eksempel taco, fajitas, pita, wraps, hamburger, kebab, tapas, sushi og pai (Bugge 2006). De ovennevnte matrettene er også typiske eksempler på mat som har fått stor popularitet blant ungdom.

I sin helhet viser mine materialer at den polariserte debatten om varme og kalde skolemåltider blir litt forenklet. Som det vil komme frem av punkt 5.7 er det ikke varm skolemat som står øverst på ønskelisten til de ungdommene som er misfornøyd med dagens skolemåltider.

Prektig og barnslig ...

Det var kun 2 prosent som mente at matpakke var å betrakte som ordentlig og prektig. Av de kvalitative beskrivelsene kom det imidlertid tydelig frem at matpakken og butikkmaten hadde nokså ulike betydninger i ungdomsmiljøene. En av drabantbyjentene sa det slik: ”Mange vil nok si at nå i ungdomsskolen er matpakke sånn derre teit og sånn du hadde med når du var liten og sånn. Vi er jo fortsatt små og trenger det, da!” En av småbyguttene uttrykte det slik: ”Matpakke slutta jeg med i 7. klasse for da fikk vi lov til å gå i butikken. Jeg kjøper som oftest sånn baguette og noen ganger sånn bolle eller skolebolle.”

En annen av drabantbyjentene sa det slik: ”Når vi gikk i 7. klasse, så kunne vi ikke gå i butikken. Da måtte vi ta med matpakke og vi kunne ikke ta med noe usunn mat på skolen. Alle måtte spise, liksom, alle hadde med matpakke hjemmefra, men nå er det ikke sånn lenger. Nå kan man velge, og så er det noen som ikke spiser noe sunt i det hele tatt.”

Ved en anledning brukte jeg ordet ”matboks” i stedet for ”matpakke.” Småbyguttene repliserte raskt: ”Jeg har ikke boks. Papir!” Matbokser med Spiderman-, Kaptein Sabeltann- og prinsessemotiver var noe som hørte fortiden til. De fleste ungdommene hadde skolematen pakket inn i matpapir og matpakke-

poser, men noen hadde bokser. Som det kommer frem av bildene, var det nøytrale bokser i plast eller aluminium.

”Lunsj”

”Skolemat – salat”

At det ikke bare er matpakkens innhold som kan bli kritisert er beskrevet av Døving (1999) i artikkelen *Matpakka – den store norske fortellingen om familien og nasjonen*. Et av temaene han drøfter er nettopp reglene for skolematemballering: ”Mamma er svensk. Når man kommer fra en innvandrerfamilie er ikke norske former for spising en del av habitus. (...). Da jeg begynte på

skolen, pakket mamma skolematen min i Glad Pack. Glad Pack er en tynn plastfilm som er vel egnet til å oppbevare mat – i kjøleskap. I begynnelsen var det greit å komme på skolen med et par skiver med brød pakket inn i plast. Jeg visste ikke bedre, og ikke mine klassekamerater heller. Hva som er rekkefølgen av det som senere utviklet seg; mobbing eller smak er vanskelig å se. (...). Uansett ble jeg mobbet: ”Se, Runar har maten pakka inn i plast (...). Mer skulle det ikke til for å bli kalt svenskefaen.”

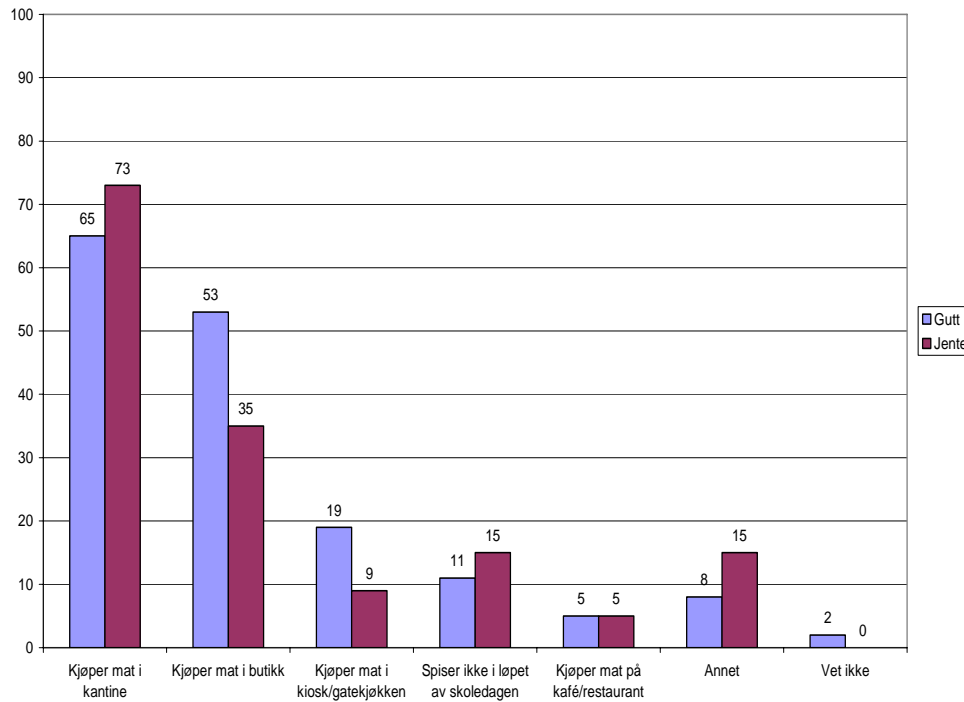
I sin helhet viser både de kvalitative og kvantitative materialene at de unge assosierte matpakken med det sunne, riktige og ordentlig, men også litt kjedelig, prektig og uspenning. I det følgende punktet er det nettopp oppfatningene og praksisen til dem som er negative til matpakken som vil bli drøftet. Hvorfor har man ikke med seg matpakke på skolen og hva velger man å spise i stedet?

3.7 Hvorfor har du sjelden eller aldri med deg matpakke?

Den gruppen som sjelden eller aldri hadde med seg matpakke (19 prosent) ble spurt om årsaken til at de valgte den bort. Den vanligste begrunnelsen var at de heller kjøpte skolematen i kantine (68 prosent). Deretter fulgte kjøp i butikk (44 prosent) og gatekjøkken/kiosk (15 prosent). Det var videre en del som oppga at de ikke spiste mat i løpet av skoledagen (13 prosent). Det var dessuten 5 prosent som oppga at de erstattet matpakken med et kafé- eller restaurantmåltid.

Som det kommer frem av figur 3-21, var det langt flere gutter (53 prosent) enn jenter (35 prosent) som kjøpte skolematen sin i butikk. Det var også flere gutter (19 prosent) enn jenter (9 prosent) som kjøpte skolematen i kiosker og på gatekjøkkener. Det var imidlertid flere jenter (73 prosent) enn gutter (65 prosent) som kjøpte maten sin i skolens kantine.

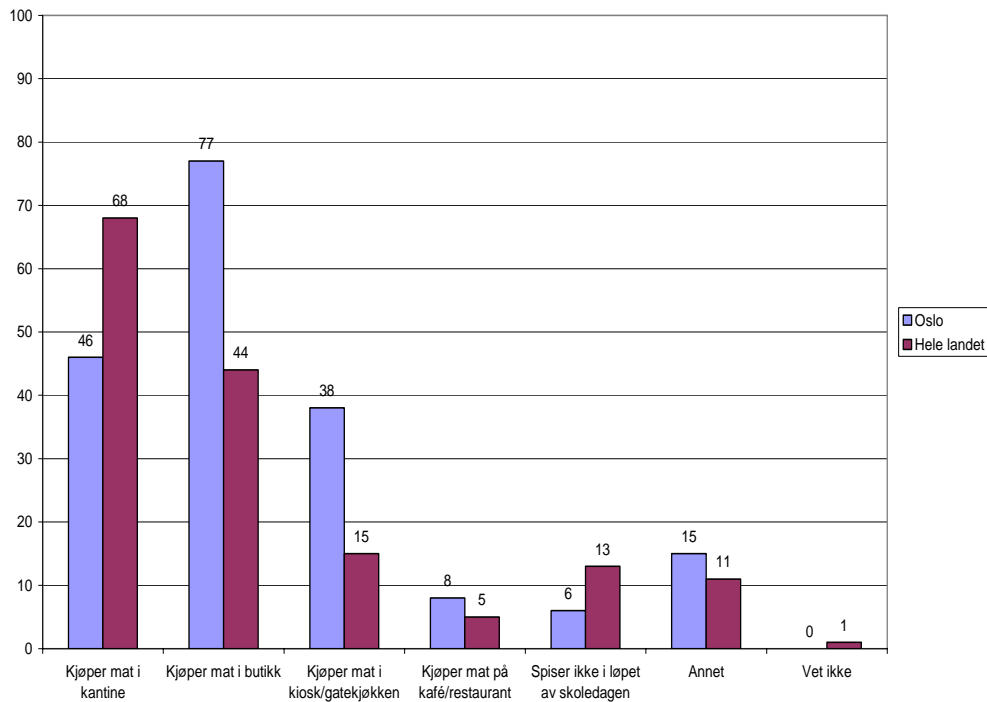
Figur 3-21 Hvorfor har du sjelden eller aldri med matpakke? Etter kjønn. Prosent (N=117). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Det var også relativt store geografiske forskjeller. På landsbasis var det 44 prosent som begrunnet at de sjelden eller aldri hadde med matpakke med at de heller handlet skolematen sin i butikk. Blant Oslo-ungdom var denne begrunnelsen betydelig vanligere (77 prosent). Det var også betydelig vanligere at Oslo-ungdom (38 prosent) handlet skolematen sin i kiosker og gatekjøkkener enn for ungdomsgruppen i sin helhet (15 prosent). Det var langt færre Oslo-ungdommer (46 prosent) som begrunnet at de sjelden eller aldri hadde med matpakke med at de kjøpte mat i kantine enn det som var tilfellet for ungdom på landsbasis (68 prosent) (figur 3-22).

Figur 3-22 Hvorfor har du sjelden eller aldri med matpakke? Etter bosted. (N=117). WEB 2007

** $p < 0.01$ – testet ved kji-kvadrat test

De samme tendensene kom frem av de kvalitative beskrivelsene.

Kjøper mat ...

En av småbyguttene svarte slik på mitt spørsmål om hva han spiste i stedet for matpakke: ”Nå i det siste har det blitt mye baggiser og sånn fordi ... Det kjøper jeg på butikken.”

En av drabantbyjentene fortalte følgende om sine butikk- og kioskvaner i skoletiden: ”Når kantina er åpen, så spiser jeg i kantina, og da er det sånn rundstykker og sånn. Men når ikke den er åpen, så går jeg til REMA og kjøper potetgull eller no' sånt som ikke er sunt” (små-ler). Jeg: ”Hvor mye penger bruker du i løpet av en uke på mat, da?” Hun: ”To-tre hundre kroner.” Jeg: ”Du sa du pleier å kjøpe potetgull. Hva mer kjøper du i butikken, da, til lunsj?” Hun: ”Mm... jeg vet ikke... kjeks og sånne greier. Og kanskje pølse eller no' sånn.” Jeg: ”Du får kjøpt pølser her i butikken?” Hun: ”På Narvesen.” Jeg:

”Så du spiser veldig forskjellig hver dag?” Hun: ”Ja.” Hun fortalte også at hun stort sett drakk Cola til skolematen. På mitt spørsmål om hvor ofte hun drakk brus svarte hun: ”Hver dag.” Det var ikke tillatt å drikke brus på skolens område. Jeg spurte derfor: ”Hvordan greier du å få drikket den, da?” Hun: ”Jeg tar det bare oppi veska.” Jeg: ”Og det er det ingen som oppdager?” Hun: ”Nei, de kan jo ikke ta fra meg veska mi, da.”

”Coca Cola er typisk”

En av landboguttene hadde en lignende skolematpraksis. Han erstattet gjerne matpakken med kyllingwrap og sjokolademelk som han enten kjøpte i butikken eller på bensinstasjonen.

Spiser ikke på skolen ...

Det var også flere som ga uttrykk for at de ”gjorde litt av hvert.” En av storbyjentene fortalte for eksempel at hun noen ganger spiste matpakke, noen ganger kjøpte hun mat i butikken og andre ganger spiste hun på kafé, men ”det er ofte mange ganger at jeg ikke spiser lunsj også.” Hun var langt fra den eneste som ikke spiste mat i løpet av skoledagen. For noen var dette noe som hendte ofte, og for andre var det en gang i blant.

En av småbyguttene svarte slik på spørsmålet om hvorfor han ikke hadde med seg matpakke: ”Det rekker jeg ikke.” På mitt spørsmål om hva han spiste i stedet, svarte han: ”Jeg handler ikke i butikken hver dag, men ganske ofte.” Jeg: ”Hva gjør du de dagene du ikke handler mat, da?” Han: ”Nei, da blir det ikke noe før middag.”

En av landboguttene sa det slik: ”Jeg har aldri med matpakke, men det hender jeg går på butikken.” Han fortalte videre at ”noen ganger spiser jeg ikke i det hele tatt på skolen.” Jeg: ”Hvorfor spiser du ikke, da?” Han: ”Fordi jeg ikke gidder å gå på butikken og så gidder jeg ikke smøre meg mat.”

En av småbyguttene uttrykte i likhet med flere andre at årsaken til at han ikke spiste i løpet av skoledagen var: ”Jeg ha'kke matlyst.” Hvis han spiste noe i løpet av skoledagen, var det gjerne en ”baggis fra kantina på videregående.”

Det var også flere av jentene som ga uttrykk for at de spiste lite eller ingenting i løpet av skoledagen. Beskrivelsene avslørte at det å spise ”ett knekkebrød”, ”drikke masse vann” eller rett og slett la være å spise, nettopp var en måte å oppnå eller opprettholde en bestemt kroppsvekt eller -fasong. Av de mange jentene som ble intervjuet var det imidlertid ingen som hadde et mer problematisk forhold til mat enn landbojenta Emma. Hun var svært anspent da hun kom inn til intervjuet og tårene kom umiddelbart. Hun ble særlig berørt da vi kom inn på hennes skolematvaner. På mitt spørsmål om hva hun pleide å spise i løpet av skoledagen svarte hun: ”Ingenting.”

Jeg: ”Ingenting?”

Hun: ”Nei.”

Jeg: ”Du har ikke med matpakke?”

Hun: ”Nei.”

Jeg: ”Hvorfor ikke det, da?”

Hun: ”Eg vet ikkje. Eg liker ikkje å spise på skolen.”

Jeg: ”Fordi?”

Hun: ”Eg hater å vise andre maten min, og så liker eg det bare ikkje.”

Jeg: ”Hva er det du ikke liker med å vise maten din til andre?”

Hun: ”Eg vet ikkje. Eg bare liker ikkje at andre skal se ka eg har på maten min og maten min.”

Senere i intervjuet kom det frem at hun hadde hatt mange negative opplevelser knyttet til mat i løpet av skolegangen. Dette kom blant annet frem slik:

Hun: ”Da e gikk i 3. klasse, da ble eg mobba for maten min, da.”

Jeg: ”Hva var det som var galt med den, da?”

Hun: ”De syns den luktet vondt. Det var makrell i tomat da, men uansett hva e hadde på, så begynte de med å kommentere ...”

Jeg: ”Ble du mobbet for andre ting, eller bare på grunn av mat?”

Hun: ”Alt, men spesielt mat.”

Jeg: ”Hva tror du var årsaken til det?”

Hun: "Eg vet ikkje."

Jeg: "Og det henger igjen på en måte, da?"

Hun: "Ja, det e noen ganger e tenker på det, og da ..."

Jeg: "Men du ble liksom generelt mobbet i klassen?"

Hun: "Ja."

Hun fortalte videre om hvordan hun hadde blitt stadig mer misfornøyd med kroppen sin. Hun hadde også flere mislykkede slankeforsøk bak seg. Det må i denne sammenhengen bemerkes at denne jenta ikke var overvektig.

Jeg: "Du er redd for å bli tjukk, liksom?"

Hun: "Ja, i 9. klasse så brukte eg jakke hele tiden på meg, boblejakke inne, for e ville ikkje vise fram maven min og sånn. No gjør eg ikkje det lenger."

Som det kommer frem av det ovennevnte er det nokså ulike begrunnelser for hvorfor man ikke har med seg matpakke. Noen foretrekker noe annet enn det de beskriver som tørre brødsiver med svett gulost, noen rekker ikke å lage matpakke, noen gidder ikke å lage matpakke, noen har ikke matlyst og noen slanker seg.

3.8 Noen avsluttende kommentarer

7 av 10 ungdommer har altså med seg matpakke til skolen tre ganger i uken eller oftere. Det var 2 av 10 som sjelden eller aldri hadde med seg matpakke. Det vanligste var å erstatte matpakken med butikk- eller kantinemat. De fleste drakk springvann til matpakken. Skolemelk var relativt lite utbredt blant ungdommene.

Overraskende mange av tenåringene var positive til matpakkemåltidet. Det var 65 prosent som mente matpakken sist skoledag hadde smakt meget eller ganske godt. Både de kvantitative og de kvalitative dataene viser at matpakken treffer den matkulturelle tidsånden blant ungdom. Den er billig, sunn og tradisjonsrik.

4 Ungdoms handlevaner i skoletiden

”Mange skoler har også en butikk i nærheten som det selges frukt i, men også masse godteri og sukkerdekte boller.” (Ungdomsskolejente i spalten Si;D i Aftenposten 31.05.05).

Mens matpakken i stor grad reflekterer de dominerende matkulturelle kodene og verdiene, er butikk- og kioskmaten typiske eksempler på det opprørske, alternative, spennende, kule og ”forbudte.” En av småbyguttene svarte betegnende nok følgende på mitt spørsmål om hva han mente var å betrakte som usunn mat: ”De derre butikkgreiene. Det er ikke helt bra, egentlig. Bra mat er sånn litt mer grønnsaker og litt sunnere greier.” Jeg: ”Når du sier butikkmat – de selger jo sunne ting i butikken også, vel!” Han: ”Jo de har jo det, men det er ikke det vi pleier å kjøpe der borte, egentlig. Vi kjøper mer sånn boller og sånn.” På spørsmål om butikken solgte salatblandinger, svarte han: ”Det tror jeg er veldig dyrt der borte.”

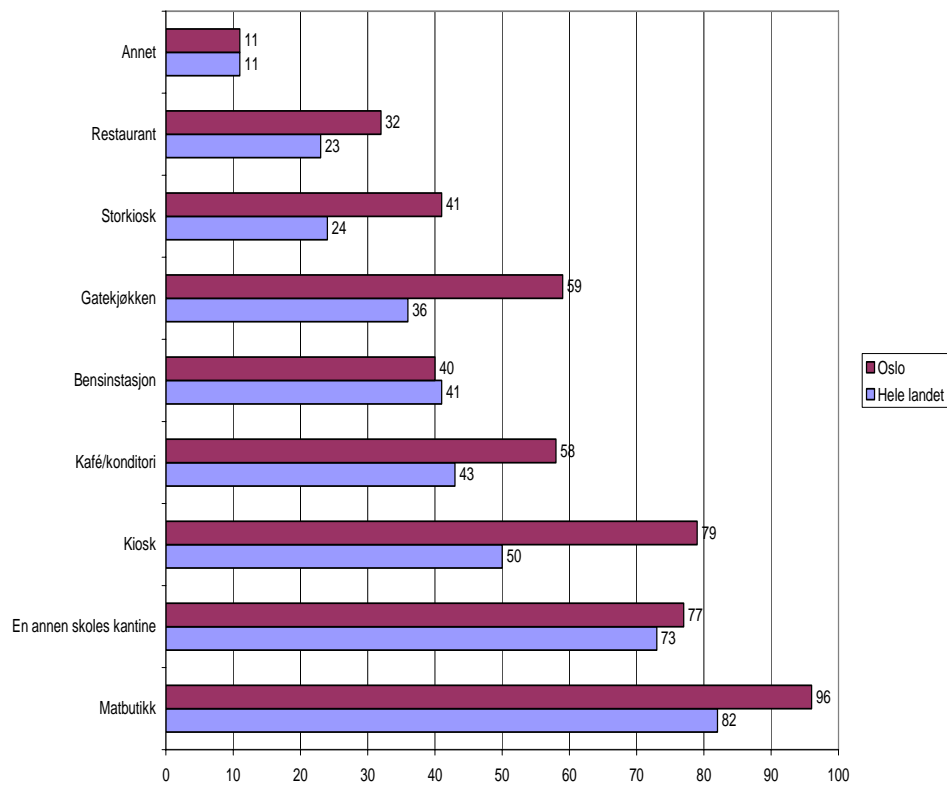
Selv om det var langt færre som kjøpte skolematen sin på salgs- og spisesteder i nærheten av skolen enn andelen som hadde med seg matpakke, er det liten tvil om at friheten til å kunne handle sin egen mat og drikke er en viktig del av tenåringenes identitetskonstruksjon. Som en av landboguttene sa det: ”Dem tøffe gutta går på butikken, og så vil de ikke fullt så tøffe gutta også gå dit.”

I dette kapitlet vil det bli sett nærmere på hva tenåringene selv mener om kjøp av skolemat i butikker, kiosker og lignende. Blant spørsmålene jeg ønsker å besvare er: Hvor ofte kjøper de skolemat og -drikke? Hvilke salgssteder er det de benytter? Hva kjøper de? Hvordan beskriver de sitt eget og andres handlemønster?

4.1 Finnes det salgssteder for mat som du kan nå i løpet av spisepausen?

Det var kun to prosent som svarte at de ikke hadde tilgang til salgs- og spisesteder for mat og drikke som de kunne nå i skolens spisepause. De aller fleste hadde tilgang til en rekke ulike typer salgs- og spisesteder i umiddelbar nærhet av skolen. Det var 82 prosent som hadde tilgang til en matbutikk. Videre var det 73 prosent som hadde tilgang til en nærliggende skoles kantine. Det var også mange som hadde tilgang til salgs- og spisesteder av typen kiosk (50 prosent), kafé/konditori (43 prosent), bensinstasjon (41 prosent), gatekjøkken (36 prosent), storkiosk (24 prosent) og restaurant (23 prosent) (figur 4-1).

Figur 4-1 Finnes det salgssteder for mat og drikke som du kan nå i spisepausen? Etter bosted. Prosent (N=595). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

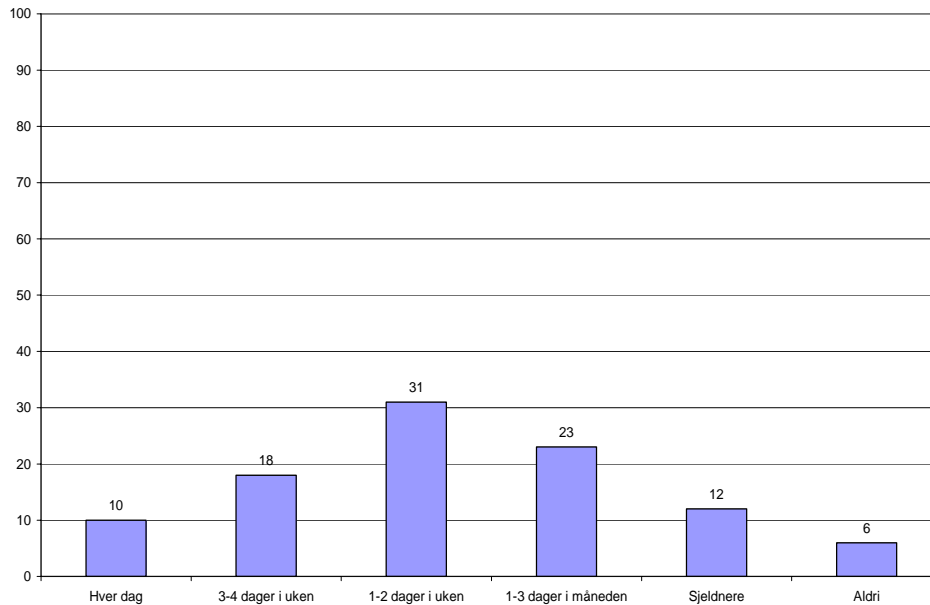
Ungdom bosatt i Oslo hadde tilgang til betydelig flere salgssteder for mat og drikke som de kan nå i skolens spisepause enn det som er tilfellet for ungdom ellers i landet. Unntaket var tilgangen til en bensinstasjon (figur 4-1).

Det var ingen av Oslo-ungdommene som oppga at de ikke hadde tilgang til et salgssted de kunne nå i løpet av spisepausen. Andelen som oppga dette var høyest i midt-Norge (5 prosent).

4.2 Hvor ofte kjøper du mat og drikke på slike steder i skoletiden?

Det å handle skolemat på ulike salgs- og spisesteder var betydelig mindre utbredt enn det å ha med matpakke hjemmefra. Det var altså 69 prosent av de unge som hadde med seg matpakke på skolen hver dag eller nesten hver dag (figur 3-1). Til sammenligning var det 28 prosent som kjøpte skolematen sin i butikker, kiosker og lignende hver dag eller nesten hver dag (figur 4-2). For de aller fleste var dette noe de gjorde et par ganger i uken (31 prosent) eller et par ganger i måneden (23 prosent). Det var 6 prosent som aldri kjøpte skolemat i butikker, kiosker og lignende.

Figur 4-2 Hvor ofte kjøper du mat og drikke fra slike steder i skoletiden? Prosent. (N=595). WEB 2007

Drar på butikken, men kjøper lite eller ingenting ...

Av de kvalitative beskrivelsene kom det frem at det å forlate skolens område å gå til nærliggende butikker og kiosker ikke var ensbetydende med å handle. Dette kom til uttrykk slik: ”Jeg spiser alltid matpakke. I blant er jeg med vennene mine på butikken, men jeg kjøper aldri no’. Det blir så mye penger som går bort. Det blir fort femti kroner, vet du.” Det kan kanskje hende jeg kjøper en sjokolade.” (landbogutt).

En av småbyjentene sa det slik: ”Jeg er på butikken to-tre ganger i uka, eller blir med noen, men jeg kjøper ikke ofte.” Stort sett var det å gå til butikken noe denne jenta gjorde bare for å være sammen med venninnene sine i spisepausen. En av landbojentene ga uttrykk for at hun egentlig ikke ønsket å gå på butikken i spisepausen. Hun utdypet det slik: ”Men jeg har liksom ikke noe valg når alle vennene mine går dit ... jeg synes det er så lett å bli fristet.”

På spørsmål om hun handlet skolemat, svarte småbyjenta følgende: ”Veldig sjelden.” Jeg spurte da om årsaken til dette. Hennes svar var: ”Nei jeg har med mat hjemmefra, og da spiser jeg heller den.” De få gangene hun gikk bort til

butikken var det ”bare fordi hun hadde vært med andre”, og hun hadde heller ikke kjøpt noe.

Kjøper mat og drikke en gang i blant ...

Det var i det hele tatt mange som ga uttrykk for at de handlet skolemat utenfor skolens område en gang i blant, men ikke ofte. Denne praksisen ble forklart slik av en av drabantbyjentene: ”I dag har jeg kjøpt lefse og rundstykke fra REMA.” På mitt spørsmål om dette var det hun pleide å spise på skolen, svarte hun: ”Nei, nei. Det er sånn fast at jeg har med matpakke, og så kjøper jeg fra REMA eller kantinen noen dager.” Jeg: ”Hvor mange dager i uka, da?” Hun: ”Kanskje to eller tre.” På spørsmål om hva annet enn lefser og rundstykker hun pleide å kjøpe i butikken, svarte hun: ”Sånn Go’ morgen-yoghurt eller Risifrutti.”

En annen drabantbyjente sa det slik: ”Jeg pleier å ha med matpakke, og så kjøper jeg mat én gang i uka kanskje – i butikken eller i kantina. Hvis det er pizza i kantinen så kjøper jeg der, men hvis jeg går til butikken så blir det ofte mer usunne ting Risifrutti og muffins – sånne svære sjokolademuffins – og noe sånn milkshakegreier fra Tine eller sånt no’ ... prøver egentlig mest å spise matpakka, da.”

På mitt spørsmål om hva han pleide å spise i løpet av skoledagen, svarte en av landboguttene følgende: Tre brødskiver, og så hender det at jeg sykler ned på butikken, eller at jeg kjøper meg en kylling-wraps på Statoil.” Jeg: ”Hvor ofte har du med matpakke, da?” Han: ”Hver dag.” En annen landbogutt sa det slik: ”Noen ganger spiser jeg salat fra salatbaren på Meny.” Jeg: ”Hva er det du pleier å kjøpe i butikken?” Han: ”Salat, baguette og sjokolademelk.”

En av småbyguttene fortalte at han gikk til butikken noen ganger, ”men det blir ikke så ofte, for du blir veldig stressa av det. Det er et stykke bort dit og vi har ikke så langt friminutt.”

En småbyjente fortalte at hun stort sett hadde med seg matpakke hver dag. Det kunne hende hun handlet en baguette og saft hvis hun ikke hadde hatt tid til å lage mat. Da pleide hun å gå til matbutikken. Hun mente selv at dette var et sted hun maks besøkte én gang i måneden. Etter hennes syn lignet hennes praksis på det som var vanlig i miljøet: ”Jeg tror at alle har med matpakke innimellom, men at de går og kjøper sånn forskjellig av og til.”

En av storbyguttene svarte følgende på spørsmålet om han pleide å ha med seg matpakke: ”Ikke alltid. Jeg liker egentlig bedre å kjøpe. Kjøper rundstykker eller noe annet.” Jeg: ”Hva har du spist i dag, da? Han: ”Et rundstykke og

to boller.” Han mente han generelt brukte lite penger på mat i løpet av en skoleuke, ”under femti kroner.”

Det vanligste var altså at man handlet skolemat en gang i blant. Det var imidlertid nok så mange som ga uttrykk for å være negative til denne praksisen. På den ene side ble det oppfattet som en dyr praksis: ”Det går fort mye penger, da.” På den annen side var det å betrakte som en usunn praksis: ”På butikken kjøper jeg sånne usunne ting.”

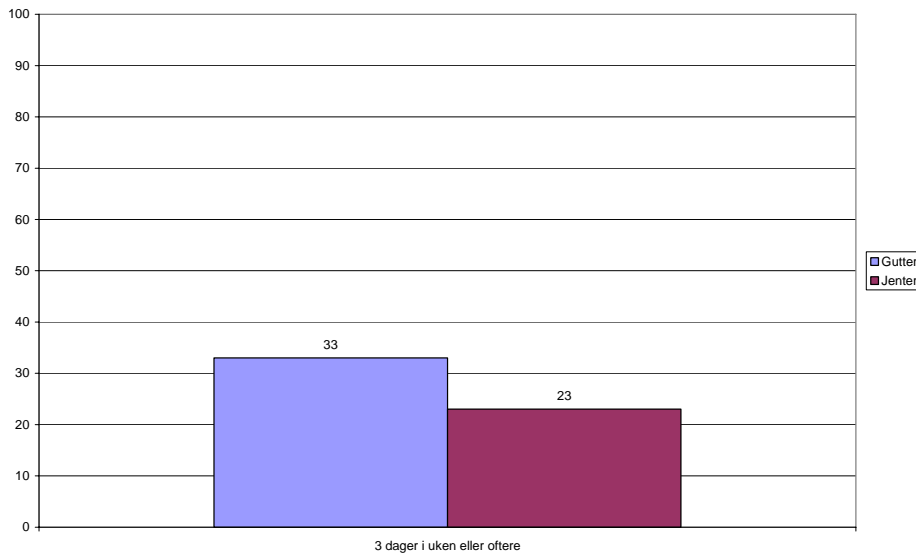
Kjøper ofte og mye ...

Det fantes også de som handlet skolematen sin i butikker og kiosker daglig eller nesten daglig. En av småbyguttene sa det slik: ”Jeg pleier å dra på Meny fra skolen hver dag, men mange av kompisene mine går bare innimellom fordi de har glemmt matpakka eller no’ sånn.” Det var tydelig at mange likte friheten som fulgte med å bli ungdomsskoleelev. En av småbyguttene sa det slik: ”Matpakke slutta jeg med i 7. klasse, for da fikk vi lov til å gå i butikken.” En av drabantbyjentene sa det slik: ”Nei, jeg går som oftest utafør skolen i storefriminuttet.”

Guttene kjøper oftere og mer enn jentene ...

Det var langt mer vanlig at guttene kjøpte skolemat på slike steder enn jentene. En av storbyjentene sa det slik: ”I klassen er det mange gutter som kjøper mat synes jeg. Og de kjøper ofte sånn brus og sjokolade og sånt, men de trener kanskje litt mer enn oss (jenter). Jeg vet ikke helt. Men de kjøper i hvert fall mer enn oss. Og så er det de faste jentene som går ut og kjøper no’, men det er jo deres liv, liksom.” Jeg: ”Hva er det jentene kjøper, da?” Hun: ”De kan kjøpe sånn wraps, cookie, sjokolade, kjeks og noen ganger kylling.”

Figur 4-3 Andel som kjøper mat/drikke fra slike steder 3 ganger i uken eller oftere. Etter kjønn. Prosent. (N=595). WEB 2007

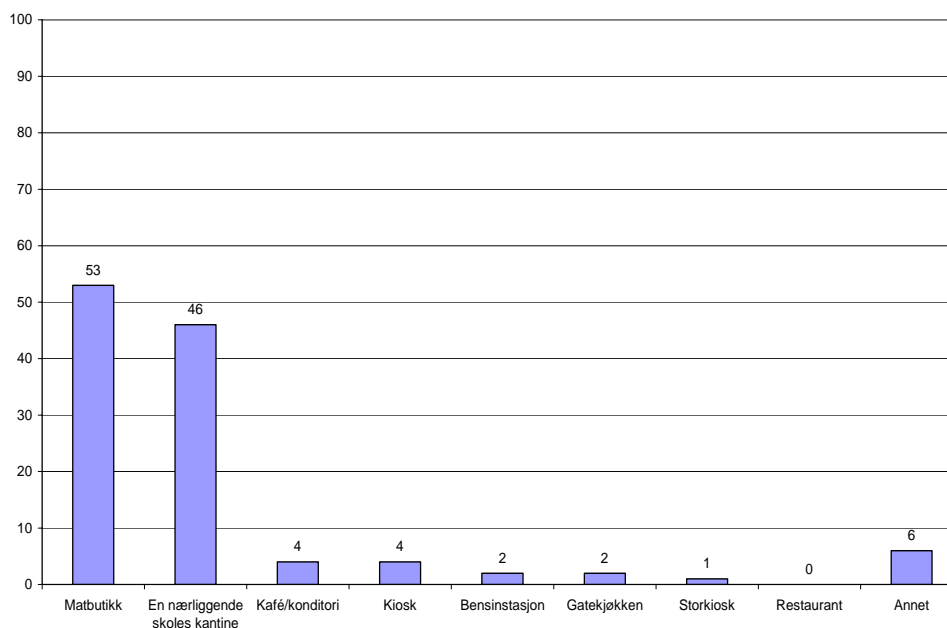
** $p < 0.01$ – testet ved kji-kvadrat test

Gutter kjøper oftere skolemat i butikker, kiosker og lignende enn jenter. Det var 33 prosent av guttene som oppga at de kjøpte skolemat tre ganger i uken eller oftere. Andelen jenter som kjøper skolemat like ofte er 23 prosent (figur 4-3).

4.3 Hvor kjøpte du skolematen sist gang?

Selv om svært mange hadde tilgang til spisesteder av typen kiosker, bensinstasjoner, gatekjøkkener og storkiosker i umiddelbar nærhet av skolen, var dette spisesteder som var lite brukt av ungdom i løpet av skoledagen (mellom én og fire prosent). De salgsstedene som var hyppigst brukt var matbutikk og en nærliggende skoles kantine. Det var henholdsvis 53 prosent og 46 prosent som hadde kjøpt mat og/eller drikke i en matbutikk eller en annen skoles kantine sist gang de handlet skolemat.

Figur 4-4 Hvor kjøpte du mat og drikke sist gang du kjøpte dette i skoletiden? Prosent. (N=353). WEB 2007

Ved alle de fire skolene jeg besøkte hadde elevene tilgang til en rekke ulike salgs- og spisesteder. Ved Landbo skole var kantinen under oppussing da intervjuene og observasjonene ble foretatt. Elevene dro da enten til butikken eller bensinstasjonen. Elevene estimerte at disse utsalgstedene lå ca. ti minutters gange fra skolen.

Småby skole hadde ikke egen kantine. De hadde imidlertid tilgang til en annen skoles kantine. Denne lå ca. to minutters gange fra skolen. I likhet med Landbo skole hadde også Småby skoles elever mulighet til å nå en matbutikk og en bensinstasjon i spisepausen.

Drabantby skole hadde en elevdrevet kantine. Denne var i følge elevene selv ”åpen en gang i blant.” De hadde ikke adgang til den nærliggende skolens kantine. Det tok ca. to minutter å gå til matbutikken og ca. 5 minutter å gå til gatekjøkkenet. Ved siden av gatekjøkkenet lå det også en kiosk.

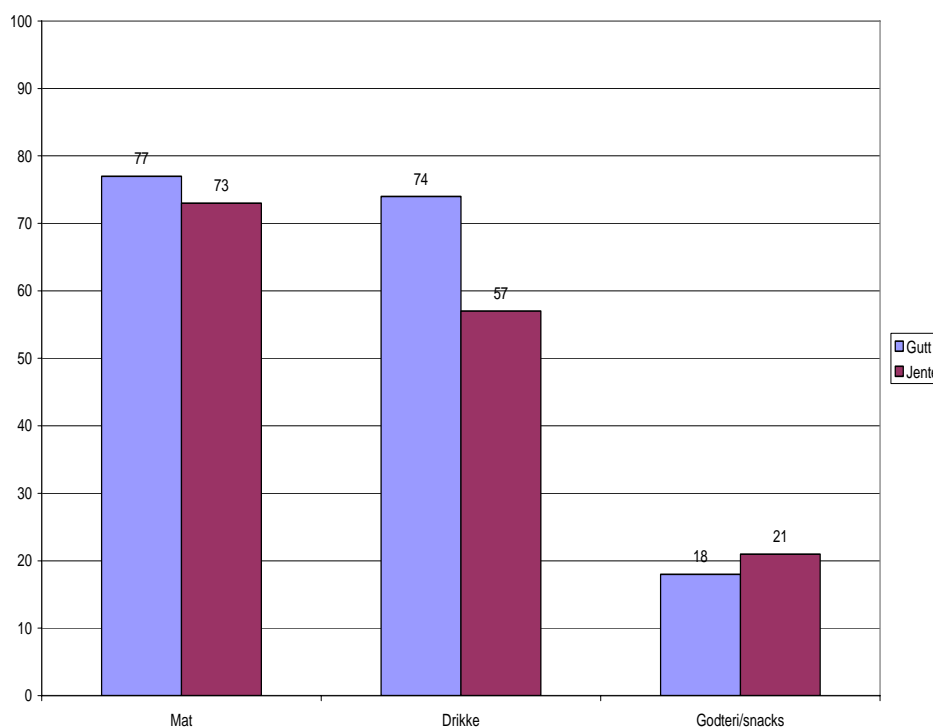
Storbyskolens elever hadde verken tilgang til egen eller en annen skoles kantine. Denne skolen hadde imidlertid tilgang til en rekke salgs- og spisesteder i

umiddelbar nærhet av skolen – alt fra matbutikk, kiosker, storkiosker, kafeer, fast food-restauranter til finere ”biffrestauranter”.

Elevene hadde altså noe ulik tilgang til salgssteder for mat og drikke i skoletiden. Et fellestrekk ved alle skolene var imidlertid at det vanligste var at elevene hadde med egen matpakke. Av de ulike salgsstedene som elevene kunne nå i skolens spisepause, var matbutikk det stedet som flest valgte. Som en av drabantbyguttene sa det: ”Det er liksom to steder hvor vi kan få mat her på skolen. De fleste går til REMA, og noen går til kantina og spiser.” Det var imidlertid noen av hans medelever som fortalte at det hendte de kjøpte en pølse i kiosken eller en kebab på gatekjøkkenet. En av drabantbyjentene fortalte dessuten: ”Noen ganger går jeg til kantina på videregående, vi har ikke lov til å være der egentlig, men ...”

4.3.1 Hva kjøpte du sist gang?

På spørsmål om hva de hadde kjøpt sist gang, var det 75 prosent som hadde kjøpt mat, 65 prosent hadde kjøpt drikke og 20 prosent hadde kjøpt godteri eller snacks.

Figur 4-5 Hva kjøpt du sist gang? Etter kjønn. Prosent. (N=353). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Jenter og gutter har litt forskjellig kjøpsmønster (figur 4-5). Det var altså langt flere gutter (74 prosent) enn jenter (57 prosent) som hadde kjøpt drikke sist gang de handlet. Det var noen flere gutter enn jenter som hadde handlet mat. Jenter handlet på sin side noe oftere godteri og snacks enn gutter.

4.4 Hva slags skolemat kjøper ungdom?

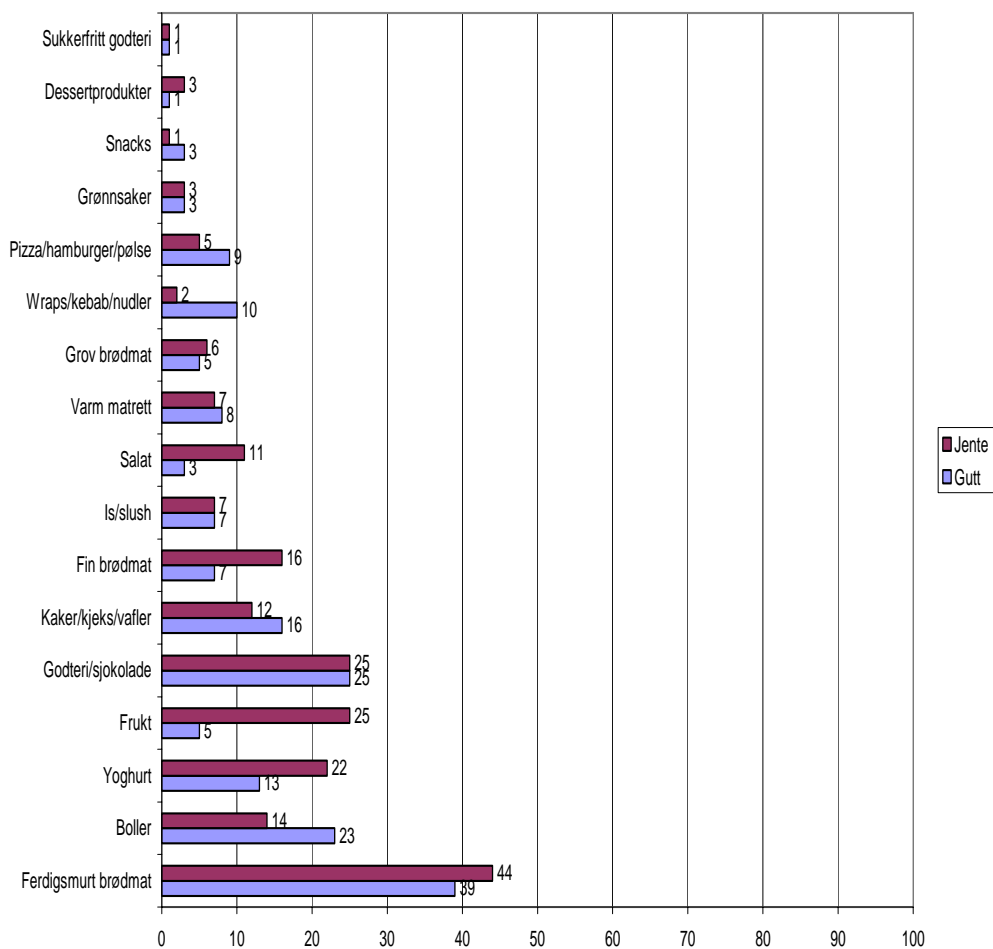
På spørsmål om hva slags mat de hadde kjøpt sist gang, kom det frem at ferdigsmurte baguetter og lignende var det vanligste (41 prosent). Deretter fulgte godteri/sjokolade (25 prosent), boller (18 prosent), yoghurt (17 prosent), brødmat (ikke smurt) (16 prosent) og kaker/kjeks/vafler (15 prosent). Det var en del som hadde kjøpt frukt (15 prosent) og salat/grønnsaker (10 prosent). Det var 8 prosent som hadde kjøpt varme matretter (for eksempel kylling, la-

sagne, gryterett) i butikk eller restaurant. Og 12 prosent hadde kjøpt ulike typer fast food-retter (for eksempel hamburger, pølser, kebab eller pizza).

Ungdom kjøper altså langt oftere brødmat (57 prosent) enn varm mat (20 prosent) når de handler i butikk.

Det viste seg at det var nokså store kjønnsforskjeller mellom jenter og gutters innkjøp av mat (figur 4-6).

Figur 4-6 Hva kjøpte du sist gang (mat)? Etter kjønn. Prosent. (N=283). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

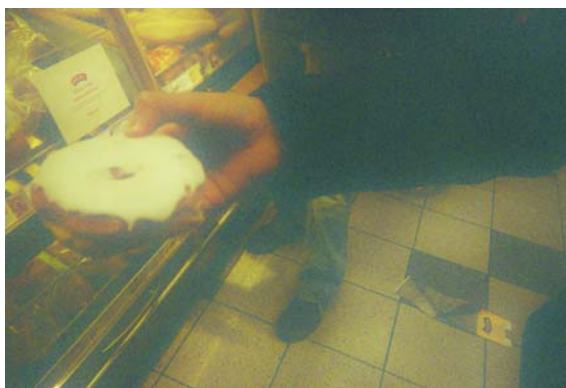
Jenter og gutter har altså nokså forskjellige handlevaner. Det var nesten dobbelt så mange gutter (23 prosent) som jenter (14 prosent) som hadde kjøpt boller sist gang de handlet skolemat. De samme tendensene kom frem når det gjaldt kjøp av kaker, kjeks og vafler. Det var også flere gutter enn jenter som hadde kjøpt matretter av typen hamburger, kebab, wraps og pølser (figur 4-6).

Jenter (16 prosent) kjøpte imidlertid langt oftere enn gutter fin brødmatt (7 prosent). Det var også langt flere jenter (25 prosent) enn gutter (5 prosent) som hadde kjøpt frukt sist gang de handlet skolemat. Det samme kom frem når det gjaldt yoghurt. Det var 22 prosent av jentene som hadde kjøpt dette. Tallet for guttene var 13 prosent. Det var også noen flere jenter (44 prosent) enn gutter (39 prosent) som hadde kjøpt ferdigsmurt brødmatt (figur 4-6).

Selv om jenter i noe større grad enn gutter oppga at de hadde kjøpt godteri eller snacks sist gang de handlet, viste altså detaljspørsmålene at det var svært små/ingen kjønnsforskjeller med hensyn til kjøp av godteri, sjokolade, is og slush (figur 4-6).

Gutters butikkstil ...

At jenter og gutter har forskjellige innkjøpsvaner når det gjelder skolemat kom også tydelig frem i de kvalitative beskrivelsene. En av småbyguttene fortalte følgende om sine innkjøp i skolens nærbutikk: "Jeg kjøper sånn krydderbrød med ost og sånn og sjokolademelk, egentlig. Hvis ikke, kjøper jeg en bollepose. Det er billig og så er det mye." Jeg: "Det er viktig for deg at du får mye for pengene." Han: "Ja." Senere i intervjuet sammenlignet han jenter og gutters matstil slik: "Jenter de kjøper seg kanskje én muffins, mens vi guttene gjerne kjøper noe større. Og så er det bare jenter som kan finne på å kjøpe vann."

"Butikkbolle"

At guttene ”kjøper seg noe større” er denne storbyguttens skolematvaner et typisk eksempel på. På mitt spørsmål om hva han pleide å spise på skolen, svarte han følgende: ”Det spørs om jeg har mye penger, om jeg har lagd noe mat hjemme og sånt noe. Noen ganger kjøper jeg meg god, varm mat – sånn pasta og lasagne og sånn. Eller så lager jeg meg noen ganger baguetter med ost, salat og skinke. Hvis jeg ikke har med matpakke, så kan det også hende at jeg kjøper en bollepose eller noe sånn innimellom.” Denne gutten hadde med seg matpakke 4-5 dager i uken. Det var typisk at han ikke hadde med matpakke på mandager. Da gikk han gjerne og handlet varme matretter, boller og lignende på Meny.

Jenters butikkstil ...

Mens guttene typisk svarte boller, baguetter og varme matretter, var det langt flere jenter som kjøpte andre typer søte bakervarer (kjeks og muffins), yoghurt, samt frukt og grønnsaker. Denne drabantbyjenta var nokså typisk: ”Jeg pleier å kjøpe sånn muffins, sånn blåbærmuffins. Det liker jeg veldig godt. Ellers pleier jeg å kjøpe sånn der boller. Og så kjøper jeg frukt og grønt.” Jeg: ”Hva slag frukt pleier du å kjøpe?” Hun: ”Eple kanskje. Jeg liker grønne epler. Eller så blir det to bananer.”

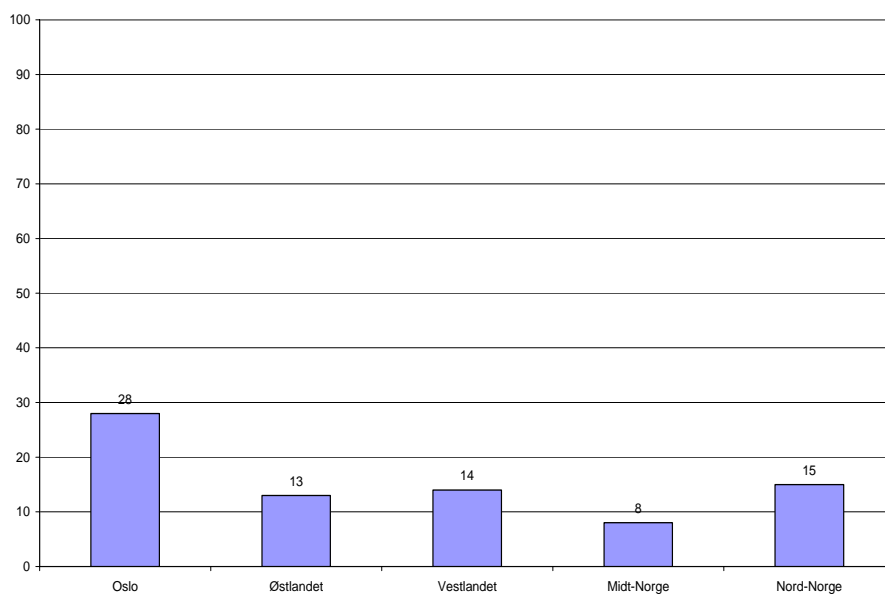

”Jentemat – halv baguette og vann”

Trendsettende og sunn Oslo-ungdom ...

Det var generelt små forskjeller mellom de ulike landsdelene når det gjaldt hva slags mat de unge kjøpte. Unntaket var kjøp av frukt. Ingen kjøpte mer frukt enn ungdom bosatt i Oslo.

Figur 4-7 Andelen som hadde kjøpt frukt sist gang de handlet skolemat. Etter bosted. Prosent. (N=283). WEB 2007

* $p < 0.05$ – testet ved kji-kvadrat test

Det var langt flere Oslo-ungdommer (28 prosent) som hadde kjøpt frukt sist gang de handlet skolemat enn det som var tilfellet for ungdom i andre deler av landet (13 prosent). Det var blant ungdom bosatt i Midt-Norge at færrest hadde kjøpt frukt (8 prosent).

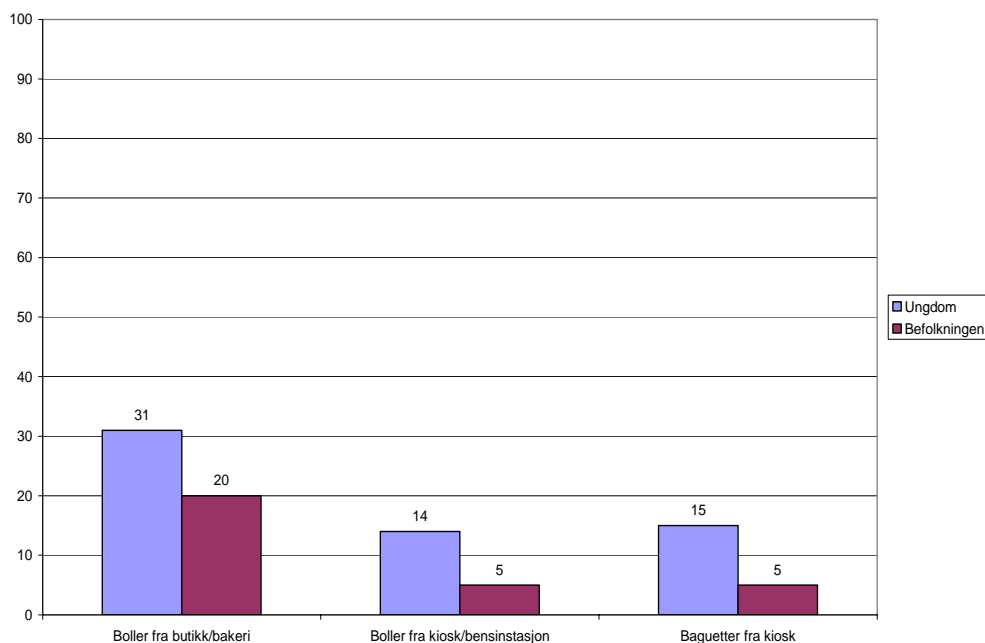
Mattrender og -moter starter først i Oslo og brer seg sakte utover i landet. Slik har det vært i uminnelige tider (Bugge 2006). Når Oslo-ungdom kjøper betydelig mer frukt enn det som er tilfellet for ungdom i landet for øvrig, er dette altså å betrakte som en pekepinn på hvordan forbruksmønsteret av frukt blant ungdom kommer til å utvikle seg de nærmeste årene.

4.4.1 Bakervarer

Mange tenåringer erstattet altså matpakken med ferdigsmurte baguetter og boller. Det var 41 prosent som hadde kjøpt ferdigsmurte baguetter eller lignende sist gang de handlet skolemat. Videre var det 18 prosent som hadde kjøpt boller, 16 prosent som hadde kjøpt fin eller grov brødmatt (ikke smurt), og 15 prosent hadde kjøpt kaker, kjeks eller vafler (figur 4-6).

Spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) viser at ungdom har et generelt høyere forbruk av ferdigsmurte baguetter og boller fra butikker, kiosker og bensinstasjoner enn befolkningen i sin helhet (figur 4-8).

Figur 4-8 Andel som kjøper boller og baguetter fra ulike salgssteder to ganger i måneden eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Baggis er digg ...

At baguetter – både ferdigsmurte og ikke smurte – er noe ungdom liker, kom tydelig frem i de kvalitative materialene. En av småbyguttene svarte slik på spørsmålet om hva han pleide å spise på skolen: ”Baggis.” Dette kjøpte han

hver dag. Det var i det hele tatt mange av ungdommene som fortalte at dette var ”noe de hadde spist i dag” eller ”noe de pleide å spise.” Noen spiste baguetter med fyll og andre spiste uten fyll. Det vanligste fyllet var ost og skinke. En av storbyguttene ga uttrykk for at baguetter uten fyll smakte mye bedre. På mitt spørsmål om hva slags fyll det pleide å være i baguetten han kjøpte i butikken, svarte han: ”Ikke no”. Det er bare en sånn minibaguette. Synes det smaker godt.” Ved drabantbyskolen var det flere av guttene som fortalte at de pleide å fylle baguetter eller rundstykker med sjokoladebiter. En av guttene sa det slik: ”Vi kjøper sånne grove rundstykker og sånne små melkesjokolader. Og så åpner man bare rundstykkene og putter sjokoladen inni. Det er sinnsykt godt!”

”Skolematen min er baguette”

”Nesten ferdig med å spise baguette”

Det var også flere av dem som ikke hadde kjøpt skolematen sin i butikken som kommenterte at boller var et typisk eksempel på noe medelever handlet i butikker og lignende.

”Det er veldig mye iste, har jeg lagt merke til. Og bollepose.” (landbogutt)

”Folk pleier å kjøpe boller og sånne rundstykker”. (drabantbyjente)

”Mange er veldig glad i boller og iste”. (landbogutt)

En av drabantbyguttene beskrev medelevers skolematvaner slik: ”I kantinen får du sånn baguette med masse fyll og grønnsaker og skinke og sånn som du bare kan ta oppi. Ellers er det retter som hamburgere og pizza og suppe.” Jeg: ”Likevel velger altså de fleste å gå på REMA?” Han: ”Ja, fordi i kantina selger vi ikke boller og lefser og sånn.” Jeg: ”Og det er liksom boller og lefser folk kjøper på REMA?” Han: ”Ja.”

Boller er guttemat ...

Det var langt flere gutter (23 prosent) enn jenter (14 prosent) som hadde kjøpt boller sist gang de handlet skolemat (figur 4-6). Guttens bollespising ble også bemerket av flere av jentene. En av småbyjentene uttrykte det slik: ”Mange i klassen min går ut og spiser bare boller og drikker brus. Det er ikke en ordentlig matpakke synes jeg.” Jeg: ”Hvor mange er det som gjør det?” Hun: ”Ikke jeg, men alle guttene.” Jeg: ”Ikke jentene, men guttene?” Hun: ”Jentene har med seg matpakke, men dem (guttene) kjøper sjokolade og boller og sånn.” En annen småbyjente sa det slik: ”Jentene har med ordentlige matpakker, brødsriver og frukt og sånt, men guttene spiser bare sånn boller og brus. Det er mange som drikker mye Cola. Det synes jeg er kvalmt, jeg.” På spørsmål om det var forskjell på hva jenter og gutter kjøper av skolemat i butikken, svarte en av landbyjentene: ”Jeg tror ikke guttane bryr seg så veldig om hva de spiser.” Jeg: ”Hvordan merker du det?” Hun: ”At de drikker mer Cola og boller enn jentene gjør.”

”Oppspiste boller”

Det var mange eksempler på bollespisende gutter i materialet – og særdeles utbredt var det blant guttene ved småbyskolen. På spørsmål om hva de pleide å spise eller hva de hadde spist den dagen intervjuet ble foretatt, svarte mange av disse guttene:

”Boller og Cola”. (småbygutt)

”Nei, det er boller, det”. (småbygutt)

”I dag kjøpte jeg boller. Bare det”. (småbygutt)

”Jeg kjøper mest boller og brus. Annahver da’, kanskje”. (småbygutt)

Det var imidlertid ikke bare guttene i småbyen som spiste mye boller. En av drabantbyguttene beskrev sine skolematvaner slik: ”Sånn boller og vann. Det spiser jeg hver dag. Selv om jentene ga uttrykk for å spise mindre boller enn guttene, var boller et typisk eksempel på noe man kjøpte i butikken også blant jentene.

”Jeg kjøper mye sånn bolle og iste”. (landbojente)

”Jeg pleier å ha med meg brødkive med kokt skinke, men når jeg skal kjøpe mat i butikken pleier det å være boller”. (landbojente)

”Vi kjøper gjerne en sånn pose som vi deler”. (landbojente)

”Boller og lefser”. (drabantbyjente)

”Sånn berlinerboller og skoleboller, men det er ikke noe sunt”. (drabantbyjente)

Boller er dårlig skolemat ...

Det var imidlertid tydelig at ungdommene ikke oppfattet boller som særlig helsestærk. Dette kom særlig til uttrykk i intervjuene med ungdommene fra drabant- og storbymiljøet. En av storbyguttene sa det slik: ”Usunn mat er det som har fett i seg, liksom, og masse sukker. Boller og alt det der er egentlig ganske usunt.” En av storbyjentene fortalte at ”det hender jeg kjøper rosinboller – det er jo ikke så ille som sånne donuts, muffins og sånne skoleboller, da.” En av drabantbyjentene svarte slik på spørsmålet om hva hun mente var usunn og dårlig mat: ”Det er skolebrød, kanskje. Jeg synes ikke det er så sunt. Og så sånn lefse som jeg spiste i dag.

En av storbyguttene fortalte at han aldri kjøpte boller selv. Det skjedde imidlertid ofte at han fikk av venner. Dette kom til uttrykk slik: ”Boller kjøper jeg aldri selv, men når jeg får av en annen spiser jeg en bolle eller no’ sånn. Det er alltid mange klassekamerater som kjøper boller. Hvis de ber meg om det, tar jeg en bolle, men jeg kjøper det aldri. Jeg vet at jeg ikke kommer til å spise en hel sånn pose. Det blir meningsløst, synes jeg. Bare tull!”

Noe lignende kom også frem i en av de andre storbyguttenes beskrivelse. Han pleide verken å ha med seg matpakke eller kjøpe seg mat. Da jeg kommenterte: ”Så det betyr at du ikke spiser noe i løpet av dagen det, da”, svarte han følgende: ”Jo, jeg pleier å få boller og sånt av noen venner – ikke så veldig sunt.”

Boller har mange sosiale og emosjonelle betydninger ...

Mine observasjoner viste med all tydelighet at boller var noe langt mer enn billig, praktisk og enkel skolemat. Bollene hadde en rekke sosiale og kulturelle betydninger i guttemiljøet. Mens jentene gjerne gikk rundt med et eple i den ene hånden og vannflaske i den andre, hadde guttene gjerne en bollepose i hånden. Disse bolleposene var sentrale i samhandlingen både innad i guttegruppen og på tvers av guttegrupper. Bolleposene ble brukt både som ”slegger” og kontaktskapere i form av vennskapelig dulting og dytting.

I tillegg til at boller ble brukt som kontaktskapere, ble det også brukt som et maktmiddel (dele ut til utvalgte og bytte til seg), og som leketøy. Et par av guttene ved småbyskolen matet for eksempel kamerater ved å kaste boller gjennom et klasseromsvindu. Da det ringte inn, tok sågar to av guttene på seg bolleposene på hodet. Disse ”luene” hadde de på seg inn til timen etter spise-pausen.

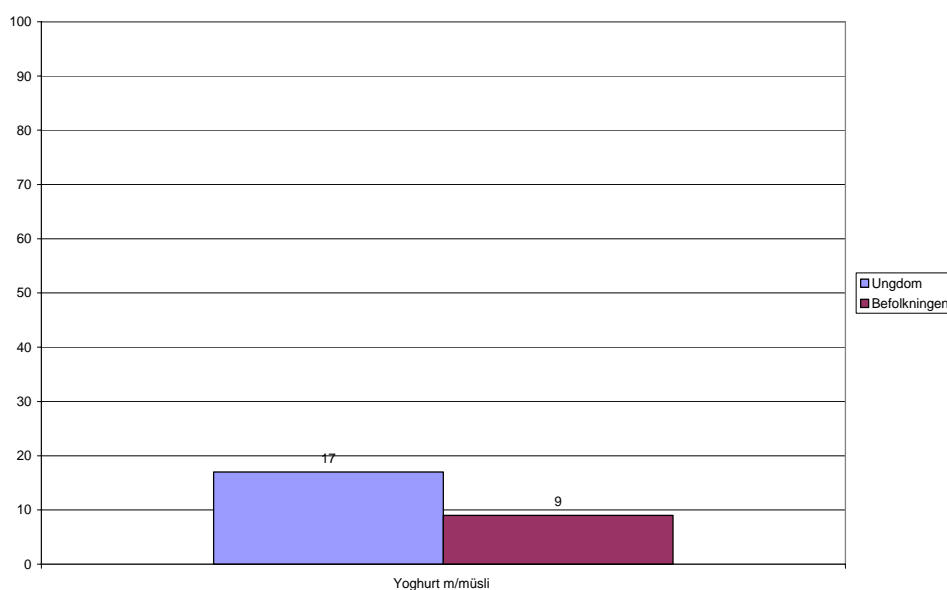
Boller var også egnet som en distanseringsmarkør: Nå er jeg ikke lenger mammas lille gutt med nistepakke. Og til slutt må det nevnes at det også fungerte ypperlig som opprørsmarkør: Jeg velger fett og sukker fremfor grovt, magert og sunt.

4.4.2 Yoghurt

Det var også relativt mange som hadde kjøpt yoghurt (17 prosent) sist gang de kjøpte skolemat. Det var imidlertid langt flere jenter enn gutter som hadde kjøpt dette. Når det gjaldt yoghurt, var det 22 prosent av jentene som hadde kjøpt dette sist gang. Andelen gutter var 13 prosent.

Av spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) kommer det frem at forbruket av yoghurt som Go' morgen og lignende er betydelig høyere blant ungdom enn befolkningen i sin helhet. I ungdomsgruppen er det 17 prosent som spiser denne type produkt én gang i uken eller oftere (figur 4-9).

Figur 4-9 Andel som spiser yoghurt med müsli én gang i uken eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849) MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

I de kvalitative beskrivelsene var det bare jenter som fortalte at de kjøpte yoghurt. På spørsmål om hva de vanligvis kjøpte i butikken, svarte flere av jentene nettopp yoghurt og lignende produkter:

”Sånn Go' morgen yoghurt”. (storbyjente)

”Litago og boller og sånn Go' morgen-yoghurt”. (landbojente)

”Jeg kjøper noen ganger sånn cottage cheese. Det synes jeg er godt. Og så yoghurter og rundstykker og sånne grønne epler”. (drabantby-jente)

4.4.3 Frukt

Det var 15 prosent som hadde kjøpt frukt sist gang de handlet skolemat. Dette var langt mer utbredt blant jenter (25 prosent) enn gutter (5 prosent) (figur 4-6). Som det kom frem av punkt 3.4.3 har ungdom et lavere forbruk av frukt enn den voksne befolkningen. Fruktforbruket i denne aldersgruppen har imidlertid økt betraktelig de senere årene (figur 3-8). I det kvalitative materialet var det imidlertid flere som uttrykte at frukt var et typisk eksempel på noe de ikke brukte penger på – det fikk de hjemme eller med hjemmefra. Som en av småbyguttene svarte på mitt spørsmål om han pleide å kjøpe frukt i butikken: ”Nei, når jeg bruker penger så er det på dritt, for jeg får nok sunt hjemme.”

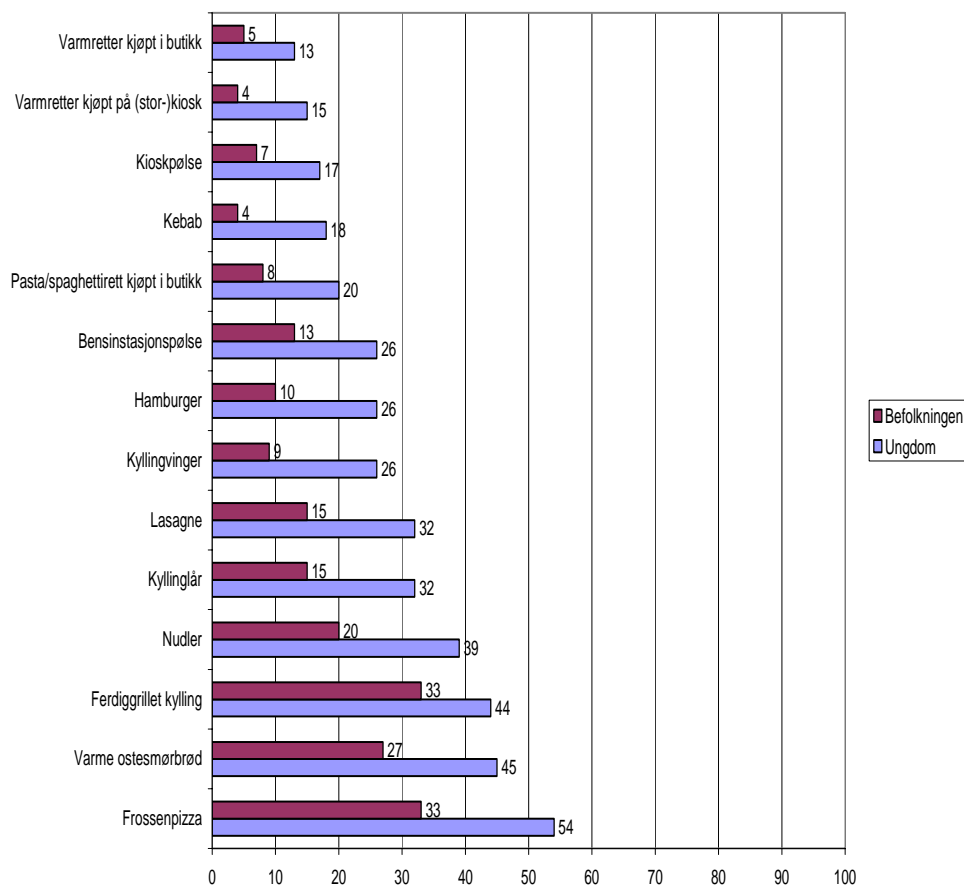
Ungdoms fruktvaner er også diskutert mer inngående under punktet om oppfatninger knyttet til skolefruktordningen (punkt 5.5).

4.4.4 Varme matretter

Mens 57 prosent hadde kjøpt grov eller fin brødmat sist gang de handlet skolemat, var tallet for kjøp av varme matretter i butikk 6 prosent. Videre var det 16 prosent som hadde kjøpt matretter av typen pizza, pølser, hamburger, pizza, kebab eller lignende. Det var kun to prosent som hadde kjøpt en varm matrett på kafé eller restaurant (figur 4-6).

Spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) viser at ungdom spiser varme matretter til lunsj oftere enn befolkningen i sin helhet (figur 2-3). Ungdom spiser for eksempel langt oftere matretter av typen frossenpizza, ostesmørbrød, grillet kylling, -lår og -vinger, nudler, lasagne, hamburger og kebab enn befolkningen i sin helhet (figur 4-10).

Figur 4-10 Andelen som spiser følgende matretter to ganger i måneden eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Dette var også typiske eksempler på matretter ungdommene i de kvalitative materialene valgte å kjøpe i skoletiden

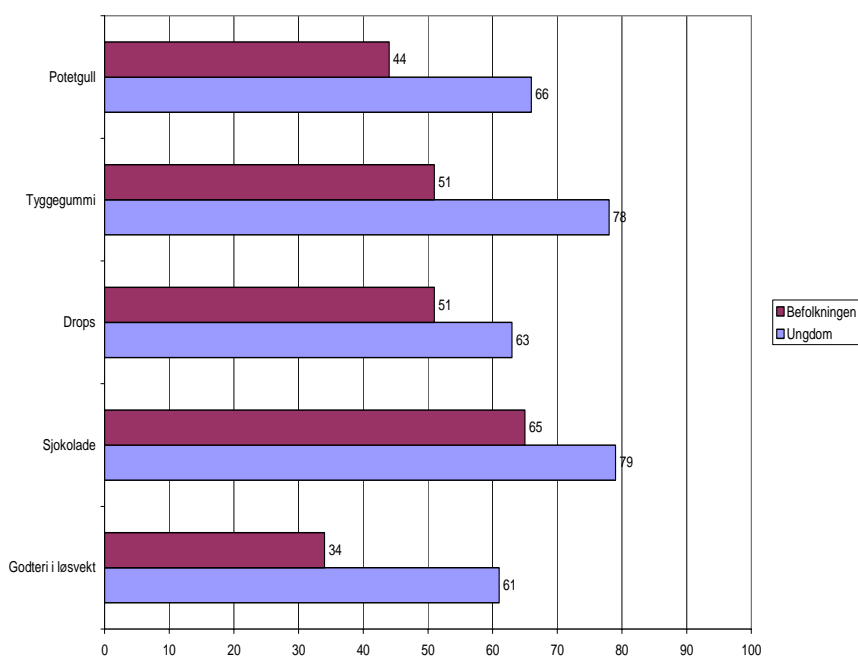
4.4.5 Søtsaker og snacks

Det var 13 prosent som hadde kjøpt sjokolade sist gang de handlet mat utenfor skolens område. Videre var det 12 prosent som hadde kjøpt godteri med sukker, 7 prosent hadde kjøpt is eller slush, 2 prosent hadde kjøpt snacks, og 1

prosent hadde kjøpt godteri uten sukker. Det var ubetydelige forskjeller mellom jenter og gutter (figur 4-6).

Et uheldig trekk ved ungdoms matvanemønster, er nettopp at de har et betydelig høyere forbruk av søtsaker og snacks enn den voksne befolkningen.¹¹ Spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) viser at det var 61 prosent i aldersgruppen 15-24 år som spiste godteri i løs vekt to ganger i måneden eller oftere. Tallet for befolkningen i sin helhet var 34 prosent. Videre var det 66 prosent i den yngste aldersgruppen som spiste potetgull to ganger i måneden eller oftere. Også her var tallet for befolkningen i sin helhet betydelig lavere (44 prosent). Videre viser spisefaktaundersøkelsene at ungdom oftere spiste tyggegummi, drops og sjokolade enn befolkningen i sin helhet (figur 4-11).

Figur 4-11 Andel som spiser utvalgte søtsaker og snacks to ganger i måneden eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

¹¹ Se også Henriksen & Kolset (2007)

Gutter kjøper mye og ofte, jenter kjøper lite og ofte ...

Surveyen viser at det er ingen forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder kjøpsfrekvens av søtsaker. Med utgangspunkt i de kvalitative materialene, kan en likevel hevde at forbruksmønsteret av søtt (og salt) er preget av kjønnsforskjeller. Dette knyttet seg først og fremst til mengden man kjøpte hver gang. Mens jentene gjerne kjøpte seg en "en liten sjokolade" eller "en pakke tyggis", kjøpte guttene gjerne store potetgullposer og sjokoladeplater. Det var flere av jentene som betegnet guttenes forbruksmønster av disse produktene som "kvalmt" og "ekkelig." Det var ikke bare guttene i klassen som hadde et slikt forbruksmønster, men også mange brødre. En av småbyjentene sa det slik: "Broren min han kjøper veldig mye godteri, altså. Moren min blir sint da, men han kjøper likevel." En av småbyguttene bemerket også at en viktig forskjell mellom jenter og gutters handlevaner nettopp var dette at jentene bare kjøpte seg "noe lite", men guttene gjerne valgte noe "større."

Kos, belønning og "smaker digg" ...

Av dybdeintervjuene kom det frem at jenter og gutter ga nokså forskjellige begrunnelser for kjøp av søtsaker og snacks. Gutter kjøpte dette fordi det "smakte digg". Jentenes begrunnelse var at de skulle kose seg eller belønne seg selv. Dette var gjerne på fredager. Som en av storbyjentene sa det: "På fredager kjøper jeg ofte en liten sjokolade. Det er liksom litt sånn kos på siste skoledag." Dette ligner resultatene som kommer frem i en studie av nordmenns utespisevaner. Det er langt flere kvinner som begrunnet sitt siste besøk på et spisested med at de ville "kose seg" enn det som var tilfellet for menn. Den typiske begrunnelsen blant menn var at de hadde vært "sultne". (Bugge og Lavik 2007).

Søtsaker er forbudt på skolens område ...

Ved alle skolene jeg besøkte var det regler om hva slags mat og drikke elevene kunne bringe med seg på skolens område. For noen betydde dette at de spiste mindre godteri. En av landbojentene begrunnet årsaken til at hun generelt spiste lite godteri slik: "Det blir ikke noe særlig av det for vi har ikke lov til å ha det med på skolen, men i helgene så spiser jeg godteri."

Det fantes imidlertid også mange som trosset skolens godteriforbud. Disse elevene ble gjerne beskrevet som rampete og opprørske av sine medelever. En av landboguttene beskrev søtsakspising på skolen slik: "Tabu er jo gøy. Da blir det viktig å være ulydig og kjøpe masse godteri." Ved alle skolene intervjuet jeg et par jenter og gutter med denne matstilen. På spørsmål til en av landboguttene om han ville beskrive seg som sunn eller usunn, svarte han: "Mest usunn. Jeg kjøper ikke mye sunt. Det kan hende jeg kjøper salat, men det blir mest potetgull."

Denne matstilen ble imidlertid beskrevet i nokså negative termer av mange av deres medelever. En av småbyjentene fortalte følgende om en av klassevenninnenes godteriforbruk: ”Det er en som spiser veldig mye godteri. Og hun kjøper gjerne to-tre Colaflasker.” Jeg: ”Hva synes du om det?” Hun: ”Det synes i hvert fall. Hun er veldig overvektig.” Jeg: ”Snakker hun noe om det?” Hun: ”Nei, jeg tror ikke hun bryr seg.”

En av landbojentene fortalte følgende om en av klassevenninnenes godterivaner: ”En av jentene spiser godteri hver eneste dag. Og hun skryter av det. Jeg blir helt gal av det!” Jeg: ”Fordi hun er tynn og spiser godteri?” Hun: ”Ja, hun er kjempetynn og spiser masse godteri og drikker Cola hele tida”.

Søtsaker et middel for å prestere ...

Et par av ungdommene beskrev sukker som en nødvendighet under prøver, eksamener, eller når de skulle ha LAN-kveld på skolen.¹² Dette ble gjerne beskrevet som en måte å bedre yteevnen på, for å bedre konsentrasjonen og holde seg våken. En av drabantbyjentene sa det slik: ”Man må jo ha litt godteri fordi man trenger jo litt sånn raske karbohydrater og sånn i tillegg.” En av hennes klassekamerater sa det slik: ”Noen ganger kjøper jeg det bare fordi jeg trenger et skikkelig sukkerkick. Det er fint å spise litt godter bare for å få litt rask energi, men det faller fort ned igjen – det er sånne raske karbohydrater.”

”Ikke sunt!!”

¹² LAN er en forkortelse av det engelske uttrykket *Local area network*. Ved flere skoler arrangeres det såkalte LAN-kvelder/fester. I Wikipedia kan vi lese følgende beskrivelse av slike arrangement: LAN party is a temporary, sometimes spontaneous, gathering of people together on their computers, which they network together primarily for the purpose of playing multiplayer computer games. http://en.wikipedia.org/wiki/LAN_party

Ungdom blir stadig mer kritiske til sukker ...

Selv om andelen unge som hadde kjøpt søtsaker sist de var i butikken var relativt høy (25 prosent), er det liten tvil om at sukkerholdig mat har blitt stadig mer uspiselig for norske tenåringer. De senere årene har det vært en betydelig økning i andelen unge som uttrykker skepsis til sukkerholdig mat og drikke. I 1997 var det 52 prosent av de unge som uttrykte at de helst ville unngå mat og drikke som inneholdt mye sukker. I 2005 hadde andelen økt til 73 prosent. Ungdom er imidlertid noe mindre skeptiske til sukkerholdig mat og drikke enn befolkningen i sin helhet (figur 4-12).

Figur 4-12 Andel som oppga at de helst ville unngå å spise mat/drikke som inneholdt mye sukker i perioden 1997-2005. Etter alder. Prosent. (N= 3 849). (MMI Norske Spisefakta 2006)

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Denne sukkerskepsisen kom også tydelig til uttrykk i de kvalitative beskrivelsene.

Jeg spiser mindre sukker nå enn før ...

Det var mange som svarte søtsaker og lignende på spørsmål om hva de mente var usunn og dårlig mat. En av storbyjentene sa det slik: ”Det er sjokolade, godteri og brus og sånne ting.” Det var også flere av ungdommene som beskrev hvordan de hadde endret sitt forbruksmønster av søtsaker de senere åre-

ne. Et eksempel på dette er denne storbyjenta: ”Jeg bruker mindre sukker nå enn før. Før hadde jeg alltid sukker i teen min. Nå bruker jeg suketter i stedet.”

Mange ga også uttrykk for at søtsaker og snacks var noe de kun spiste i helgen og ikke på skolen. En av småbyguttene svarte bare slik på mitt spørsmål om kjøp av godteri i løpet av skoledagen: ”Nei, da velger jeg heller baguetter, altså!” En av de andre småbyguttene svarte slik: ”Jeg kjøper det aldri når jeg er på butikken, egentlig. Jeg pleier å kjøpe baguetter eller boller”.

En av drabantbyjentene sa det slik: ”Nei, godteri er ikke noe for meg. Det har jeg slutta å spise.” Hun var langt fra den eneste jenta i dette bomiljøet som var negativ til søtsaker. På spørsmål om hva hun oppfattet som det mest usunne ved seg selv, svarte en av de andre drabantbyjentene slik: ”At jeg spiser litt for mye godteri i helgene.” Og en annen svarte slik på spørsmål om det var noe hun var opptatt av når det gjaldt mat og drikke: ”Jeg prøver jo å tenke meg om og ikke spise så innmari mye sukker, for det er ikke sunt”.

En av de andre landbojentene svarte slik på spørsmålet om hva slags godteri hun kjøpte: ”Det blir mest potetgull. Jeg er egentlig ikke så glad i sånn søtt, men det går greit med litt sånn smågodt.”

Småbyjente: ”Jeg prøver å spise minst mulig av sånne usunne matvarer, sjokolade og godteri og sånn.” Jeg: ”Hvorfor det?” Hun: ”Nei, vi får jo høre at det ikke er sunt.” På spørsmål om hvor ofte hun spiser godteri, svarte hun imidlertid: ”Kanskje fire ganger i uka – i helgene spiser jeg forskjellige typer, men i ukedagene blir det som regel en sjokolade, men jeg er veldig glad i sånn surt godteri. På spørsmål om hva hun oppfattet som det mest usunne ved seg selv, svarte hun: ”Det blir for mye godteri.”

På spørsmål om hva hun synes om godteri svarte en storbyjente: ”Det er godt – ja, det er ikke så godt for kroppen, da!”

Det var imidlertid ikke bare blant jentene at denne økende sukkerskepsisen kom til uttrykk. En av drabantbyguttene sa det slik: ”Jeg spiste ganske mye godteri før, men nå har jeg slutta med det egentlig.” Jeg: ”Hva kommer det av?” Han: ”Jeg er ikke så glad i det lenger. Før så kunne jeg ikke få nok av det, men nå blir jeg fortere kvalm av godteri.”

En av landboguttene fortalte i likhet med mange av de andre at han valgte bort godteri: ”Jeg ser ikke noen grunn til at jeg skal spise det, og så synes jeg ikke det smaker så veldig godt heller. Da velger jeg heller potetgull.” Dette var noe

han spiste annenhver dag. Han mente selv han hadde skjerpet seg den senere tiden: ”Før spiste jeg det hver dag!”

Mørk sjokolade, fruktose, sukkerfritt, glutenfritt ...

På spørsmål til en av landbojentene om foreldrene hadde meninger om hennes høye godteriforbruk, svarte hun: ”Nei, det er jeg selv som sier at nå må jeg skjerpe meg.” Dette mente hun også at hun hadde gjort den siste tiden. Årsaken var at hun hadde begynt å kjøpe mørk sjokolade. Dette forklarte hun slik: ”Det er sunnere. Det er ikke kjempesunt, men bedre enn mye annet. Jeg har funnet ut at det er bedre enn lys sjokolade og sånne ting.”

En av småbyjentene fortalte at hun helst unngikk å gå til butikken i skoletiden: ”Når man først er på butikken så er det veldig lett å kjøpe masse godteri og brus og sånn.” Jeg: ”Og det vil du ikke ha?” Hun: ”Nei. Det er ikke sunt og det er ikke bra å spise godteri hele tida.” Hun fortalte følgende om det godteriet hun kjøpte i helgen: ”Jeg pleier å kjøpe sånn glutenfritt godteri og sånt godteri som har fruktose – ikke sånn vanlig sukker – eller sukkerfritt. Hvis jeg drikker brus er det alltid lettbrus”. Hun mente selv hun hadde endret sitt godteriforbruk de senere årene: ”Før spiste jeg mye godteri, men nå er det bare i helgene.”

Hun var ikke alene om å være opptatt av sukkerfrie mat- og drikkeprodukter. En av storbyjentene fortalte eksempelvis at det eneste hun kjøpte var ”sukkerfrie pastiller, sukkerfri tyggegummi og light brus.”

En tynn kropp er særlig etterstrebellesverdig ...

Når ungdom er opptatt av å unngå søtsaker og snacks, så er det ikke livsstilssykdommer de først og fremst har i fokus, men utseendet. Høy kroppsvekt synes i økende grad å ha blitt en begrensende faktor i dagens ungdomsmiljøer. Av de unges beskrivelser kommer det tydelig frem at en overvektig kropp oppfattes som stygg, usunn og ikke særlig attraktiv. Det å ha et estetiserende spisemønster var i det hele tatt nokså utbredt blant tenåringene (Bugge 2007, upublisert). Dette kom blant annet til uttrykk slik i en av drabantbyjentenes svar på hva slags mat hun helst unngikk: ”Brus og sjokolade. Jeg elsker sjokolade, men prøver å ikke spise så veldig mye av det”. Jeg: ”Hvorfor vil du ikke spise så mye av det?” Hun: ”Fordi jeg får veldig mye kviser av å spise det.”

Søtsaker koster for mye ...

I tillegg til de helsebevisste fantes det også mange som valgte bort godteri fordi de syntes det kostet for mye penger. En av småbyguttene begrunnet sitt lave forbruk av søtsaker og snacks slik: ”Det blir fort noen kroner, da.” En av landboguttene sa det slik: ”Smågodt er jo himla dyrt, da.”

Søtsaker skaper spenninger mellom tenåringene og deres foreldre ...

Til slutt må det nevnes at det også var flere av ungdommene som fortalte at høyt forbruk av søtsaker og snacks både førte til bekymrede, frustrerte og sinte foreldre. Dette kom til uttrykk slik i intervjuet med en av småbyguttene: ”Mora mi og stefaren min sier at jeg spiser drit hele tida.” ”Drit” var synonymt med godteri og brus. En av drabantbyjentene sa følgende om foreldrenes syn på søtsaker: ”De liker ikke at jeg spiser godteri.”

Det var heller ikke det man helst fortalte om hjemme. På spørsmål om han ofte spiste mat som han ikke hadde lyst til å fortelle om hjemme, svarte en av småbyguttene slik: ”Sjokolade, men egentlig tror jeg mora mi veit det.” En av småbyjentene sa det slik: ”Hvis jeg for eksempel har kjøpt meg en sjokolade i butikken på vei hjem fra skolen, så sier jeg det liksom ikke når jeg kommer hjem, da.”

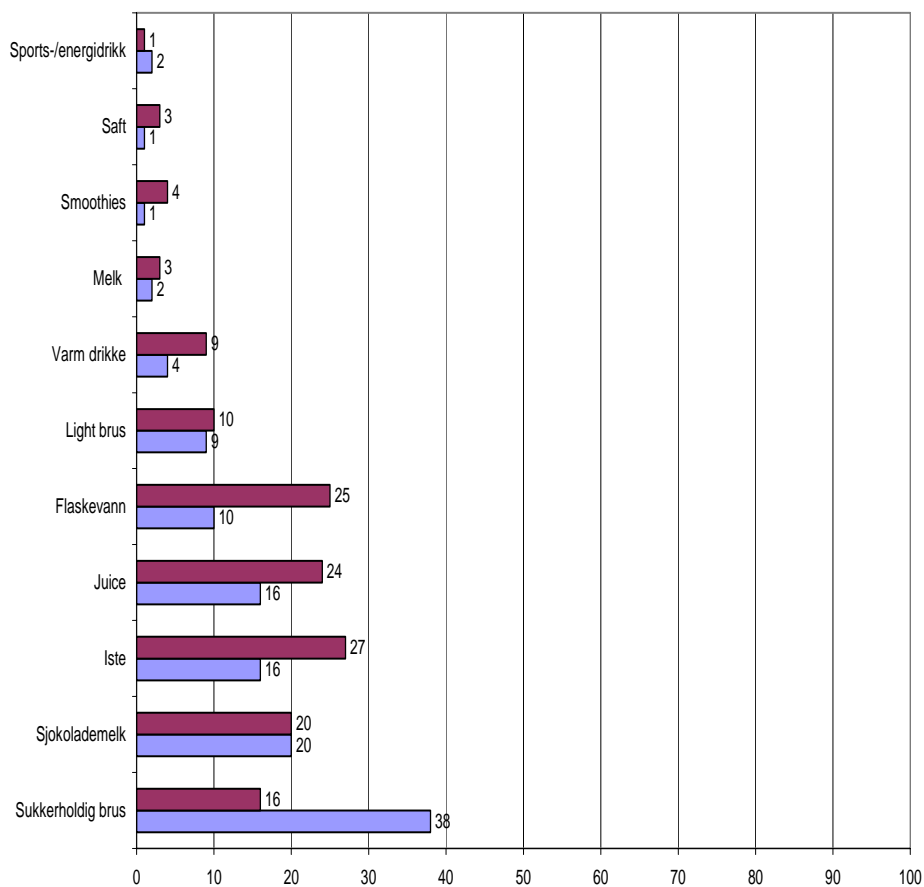
I det hele tatt var det mange som fortalte at foreldrene var opptatt av at tenåringene skulle begrense sitt forbruk av søtsaker og snacks. Det skulle helst spises i små kvanta og til spesielle anledninger. En av storbyjentene fortalte at foreldrene var opptatt av at hun ikke fikk i seg for mye sukker: ”De er ikke så veldig strenge, da, men de vil ikke at jeg skal spise for mye sukker.”

Drabantbyguttene mente at foreldrene generelt blandet seg lite inn i hans matvaner. Betingelsen for dette var imidlertid at han ikke ”gikk og kjøpte seg junk food og sjokolade hele tida.”

4.5 Hva slags drikke kjøper du?

Mens det vanligste å drikke til matpakken var springvann (58 prosent), var de vanligste kjøpedrikkene sukkerholdig brus (28 prosent), sjokolademelk (20 prosent), iste (20 prosent) og juice (19 prosent). Det var også en del som kjøpte flaskevann (17 prosent). Det var kun 3 prosent som hadde kjøpt melk sist gang de handlet drikke. Det var altså ikke bare sukkerholdig mat som var yndet å kjøpe i butikker og kiosker, men også sukkerholdig drikke. Igjen ser man hvordan den såkalte butikkmaten knyttes til det som er usunt, forbudt og opprørsk.

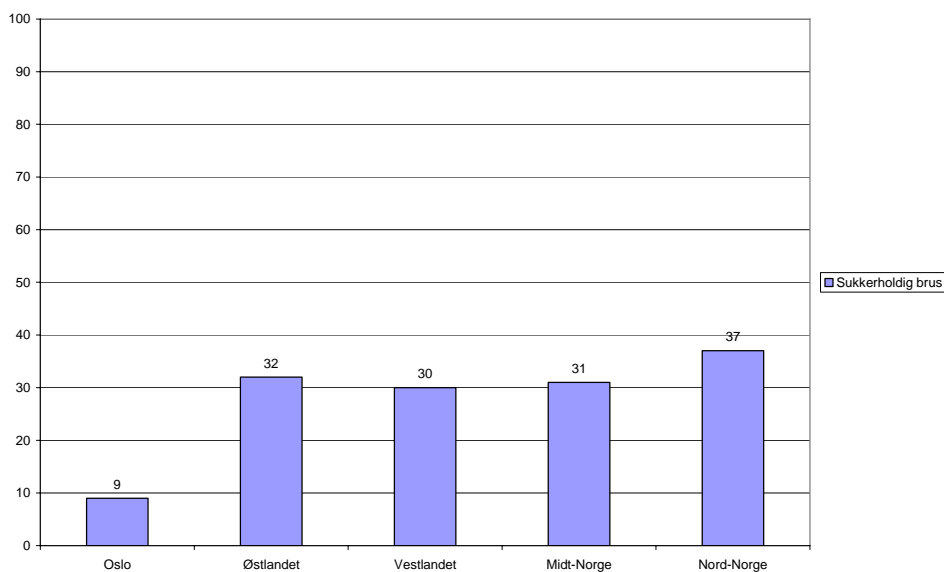
Figur 4-13 Hva slags drikke kjøpte du sist gang? Etter kjønn. Prosent. (N=230). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Det var langt flere gutter (38 prosent) enn jenter (16 prosent) som hadde kjøpt sukkerholdig brus. Når det gjaldt sjokolademelk var det ingen kjønnsforskjeller. Jenter kjøpte imidlertid oftere iste enn gutter. Det var 27 prosent av jentene som hadde kjøpt dette sist gang de handlet drikke. Tallet for guttene var 16 prosent. Det var også flere jenter (24 prosent) enn gutter (16 prosent) som hadde kjøpt juice. Til slutt må det nevnes at det var langt flere jenter (25 prosent) enn gutter (10 prosent) som hadde kjøpt flaskevann (figur 4-13). At dette er en særdeles sentral identitetsmarkør blant dagens unge jenter kom frem på mange måter i det kvalitative materialet (se punkt 3.5.1).

Figur 4-14 Andelen som oppgir at de hadde kjøpt sukkerholdig brus sist gang de handlet drikke. Etter bosted. Prosent. (N=230). WEB 2007

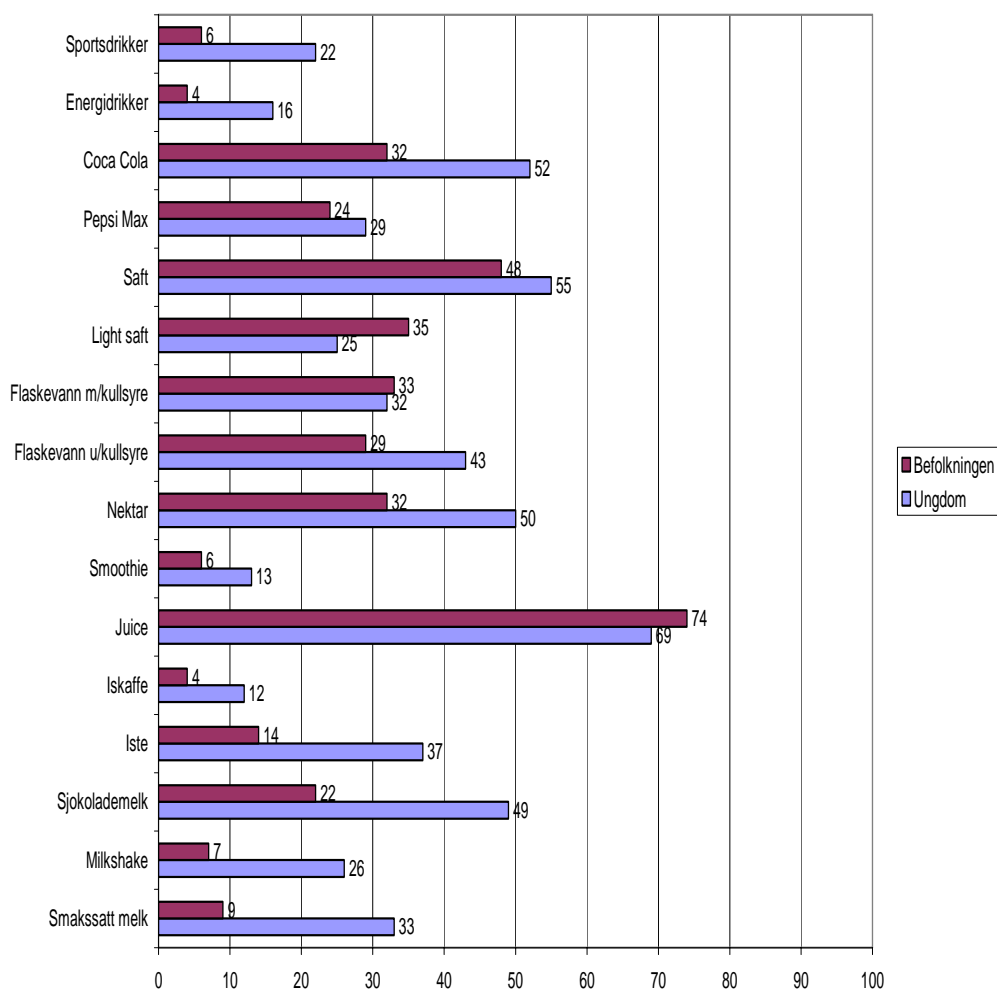

** $p < 0.01$ – testet ved kji-kvadrat test.

Av tallene kommer det også frem at det er nokså store geografiske forskjeller når det gjelder de unges drikkevaner. Det var altså langt færre Oslo-ungdommer (9 prosent) som hadde kjøpt sukkerholdig brus enn det som var tilfellet for de andre landsdelene (33 prosent). Andelen som hadde kjøpt denne type drikke var høyest blant ungdommer i Nord-Norge (figur 4-14). Oslo-ungdom hadde et høyere forbruk av drikker som iste, juice og flaskevann med kullsyre enn det som var tilfellet for unge i andre deler av landet. Som nevnt tidligere, er ungdom bosatt i Oslo trendsettende (se punkt 4.4). Når Oslo-ungdommer vender sukkerbrusen ryggen, er dette altså en pekepinn på hvordan forbruksmønsteret av dette produktet kommer til å utvikle seg de nærmeste årene.

Spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) viser at ungdom har et annerledes drikkemønster enn den voksne befolkningen. Et generelt trekk er at de har et betydelig høyere forbruk av for eksempel sukkerholdig brus, sportsdrikker og nektar enn voksne. Det samme gjelder forbruket av drikkeprodukter som sjokolade melk, iste, milk shake og smakstilsatt melk. Ungdom drikker også betydelig mer flaskevann uten kullsyre og smoothies (figur 4-15)

Figur 4-15 Andel som drikker utvalgte drikker to ganger i måneden eller mer. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

Spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) viser også at det har skjedd betydelige endringer i ungdoms drikkevaner de senere årene. Andelen unge som uttrykker skepsis til sukkerholdig drikke har økt betraktelig de senere årene. I 1997 var det 45 prosent i aldersgruppen 15-24 år som ønsket å unngå å drikke for mye sukkerholdig brus. Dette tallet hadde økt til 67 prosent i 2005 (figur 4-16).

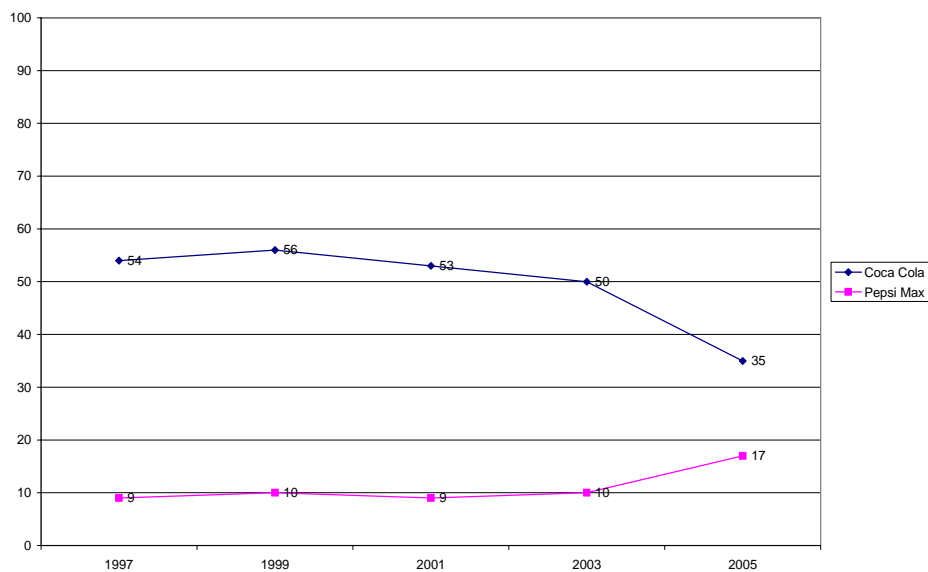
Figur 4-16 Skepsis til sukkerholdig brus har økt betraktelig i ungdomsgruppen det siste tiåret. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

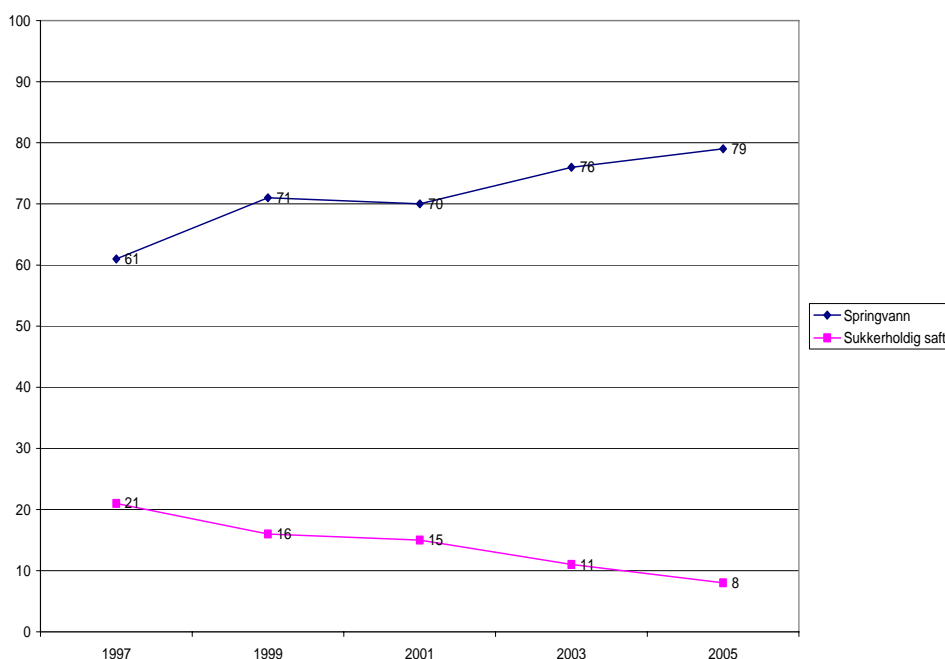
Det har også vært en betydelig nedgang i andelen unge som drikker Coca-Cola én gang i uken eller oftere. I 1997 var det 54 prosent som drakk dette ukentlig. Dette tallet hadde falt til 35 prosent i 2005. I den samme perioden har andelen som drikker Pepsi Max ukentlig økt fra 13 til 17 prosent (figur 4-17). I 1997 til 2005 har andelen som erstattet vanlig brus med light-varianter økt fra 13 til 24 prosent.

Figur 4-17 Andel som drikker Coca-Cola og Pepsi Max én gang i uken eller oftere i perioden 1997-2005. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

Spisefaktatallene viser også at det har vært en betydelig reduksjon i forbruket av sukkerholdig saft. I 1997 var det 21 prosent av de unge som drakk sukkerholdig saft daglig. I 2005 hadde dette tallet sunket til 8 prosent. I samme periode har det også vært en økning i andelen som drikker springvann daglig. I 1997 var det 61 prosent av de unge som drakk dette daglig. I 2005 hadde dette tallet økt til 79 prosent (figur 4-18) (se punkt 3.5).

Figur 4-18 Andel som drikker springvann og sukkerholdig saft daglig i aldersgruppen 15-24 år i perioden 1997-2005. Prosent. (N=316). MMI Norske Spisefakta 2006

Prøver å begrense (sukker-)brusdrikkingen ...

Selv om ungdom har et betydelig høyere forbruk av sukkerholdige drikker enn den voksne befolkningen, var det altså tydelig at dette hadde blitt stadig mer problematisk for unge mennesker. Dette kom tydelig til uttrykk i de kvalitative beskrivelsene. En av småbyjentene fortalte følgende om mat og drikke som tema i hennes jevnaldersmiljø: ”Vi kan for eksempel snakke om hva vi synes er godt, hva vi liker og hva vi bevisst prøver å holde oss unna – sånn som Cola, da.”

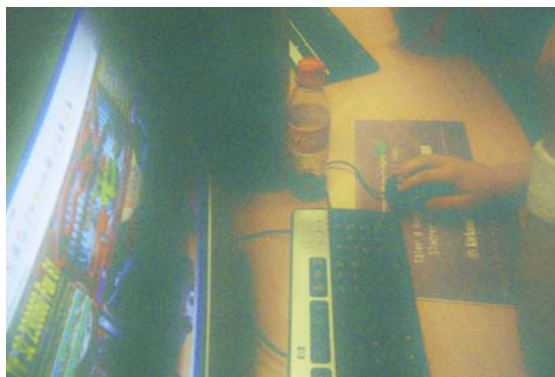
Det var i det hele tatt mange som fortalte at de prøvde å drikke minst mulig brus. En av drabantbyjentene sa det slik: ”Jeg drikker ikke så mye brus ... kanskje bare i helgene en gang i blant.” Jeg: ”Hvorfor drikker du så lite brus?” Hun: ”For det første så blir jeg så mett av Cola og da greier jeg ikke å spise maten min.”

Som vist tidligere, er smak og avsmak et resultat av komplekse sosiale og kulturelle prosesser. Det er en utbredt oppfatning om at søte smaker særlig appellerer til barn og unge. Jeg ble derfor litt overrasket, når så mange av ungdommene beskrev søte smaker – i særdeleshet sukkerbrus og Cola – som noe som smakte ”vondt”, ”ekkelig”, ”kunstig” og ”ikke no’ godt”. En av landboguttene sa det slik: ”Cola og sånt blir så himla søtt, og så får du sånn ekkel smak i munnen etter det, så jeg drikker ikke noe særlig brus.”

Spisefaktatallene (Synovate MMI 2006) viser at det har vært en betydelig økning i andelen unge som erstatter sukkerholdig brus med light-varianter. Tallene viser imidlertid også at mange er kritiske til light-variantenes innhold av kunstige søtningsstoffer. Dette kom også til uttrykk på flere måter i det kvalitative materialet. En av storbyguttene fortalte at han ofte kjøpte seg Cola i butikken. På spørsmål om det var den vanlige varianten eller light-varianten, svarte han følgende: ”Nei, jeg drikker ikke brus med sånn fake-sukker. Det er jo verre enn vanlig sukker.” Da jeg senere i intervjuet spurte om det var noe han var spesielt skeptisk til når det gjaldt mat og drikke, svarte han igjen ”fakesukker.” Igjen ser vi hvordan gode og dårlige smaker kan knyttes til matkulturelle verdier og ernæringsmessig kunnskap. Det er det naturlige, rene og sunne som smaker godt.

Coladrikkende gutter ikke like kule ...

At den helseaktive og sunne matstilen var høyt verdsatt blant dagens ungdom ble kanskje særlig tydelig gjennom de mange negative beskrivelsene som ble gitt av de Coladrikkende guttene. En av småbyjentene sa det slik: ”De guttene som velger boller og Cola, det er også de som røyker og ikke holder på med no’ – de sitter bare hjemme og spiller data. Mens de som spiller fotball eller håndball eller no’ – de spiser no’ annet.” Jeg: ”Hvilke gutter liker du best, da?” Hun: ”De som ikke bare drikker Cola og spiser boller.”

"I love Coca Cola"

På spørsmål om hun syntes det var noen forskjell på de som valgte å ha med seg matpakke og de som valgte å gå på butikken, svarte en av de andre småbyjentene slik: "De som går på butikken spiser bare boller og drikker brus." Jeg: "Hvor mange i klassen er det, da?" Hun: "Ikke jeg! Men alle guttene. Jentene har med seg matpakke, men dem kan jo kjøpe seg en sjokolade eller no' sånt, da. Men jentene, de har med seg ordentlige matpakker; brødkiver og frukt og sånt. Men dem (guttene) spiser bare sånn boller og brus. Det er mange som drikke mye Cola. Det synes jeg er kvalmt!"

Det var også flere som beskrev hvordan en opprørsk og dårlig matstil ofte var knyttet til et generelt opprørsk atferdsmønster på skolen. En av drabantbyjentene beskrev dette slik: "Altså, det er mange folk i klassen som er rolige og stille, men det er også mange som er sånn bråkete og sånn, da. Det er jo fordi at du ser at de kommer inn med en sånn Colaflaske i baklomma, og så bare går de inn i timen og marsjerer og bare begynner å bråke. Jeg tror ikke vi får roligere timer fordi at det er så veldig få som tar med seg matpakke." Jeg: "Så man blir roligere av matpakke, liksom?" Hun: "Jeg føler liksom at det er de rolige og flinke som har med seg matpakke ..."

På spørsmål om det var mange av hennes medelever som kjøpte brus i butikken, svarte en av landbojentene betegnende nok: "Ali pleier det, men det er ikke lov. Men hvordan kan de sjekke det? Når vi drar på butikken kjøper vi jo alt mulig." Hun hadde tidligere i intervjuet nettopp beskrevet denne gutten som en av de bråkete guttene i klassen.

”Brus”

Det var imidlertid ikke bare brus som var gjenstand for kritiske bemerkninger. Som vist, har ungdom et nokså høyt forbruk av sjokolademelk. En av landboguttene fortalte følgende om egen og andres reaksjon på hans relativt høye forbruk av dette: ”Jeg og kameraten min diskuterer en del hvor lurt det er å drikke så mye sjokolademelk som jeg gjør.” Jeg: ”Hva er det dere sier da?” Han: ”Hvor mye sukker og fett det er i det.” Det var i det hele tatt tydelig at de som hadde et høyt forbruk av brus ble kritisert i jevnaldersmiljøet. En av landboguttene sa det slik: ”Jeg har en kamerat og han drikker mye Cola, altså. Jeg har sagt det til’n at så mye som han drikker så kommer’n ikke til å vokse mye.”

I sin helhet viser materialet at det er den sunne matstilen som oppfattes som mest (mote)riktig i dagens ungdomskohort. Dette må selvfølgelig sees i sammenheng med at verdien av å ha en slank og sunn kropp har eskalert de senere årene. På samme tid har den overvektige kroppen i økende grad blitt stigmatisert (Bugge 2007, upublisert).

4.6 Hvordan beskrives butikk- og kioskmaten?

Når ungdommene handler skolematen sin selv, er det typisk at de velger mat og drikke som kommer på kollisjonskurs med de rådende verdiene og kodene. Det grove brødet blir byttet ut med loff og boller. Vann og skolemilk blir byttet ut med brus, iste og sjokolademelk. Eple og gulrot blir byttet ut med sjokolade og slush. Disse mat- og drikkevalgene kan tolkes som både distanseringsstrategi og opprørstrategi.

”Butikkmat”

Markere overgang fra barn til ungdom ...

Av materialene kom det frem at ungdommene hadde ulike strategier for å markere avstand til barndommen. Det å handle skolematen sin i butikken var altså en typisk strategi for å distansere seg fra rollen som barneskoleelev. Dette kom til uttrykk slik i en av drabantbyjentenes beskrivelse: ”Mange vil nok si at nå i ungdomsskolen er matpakke sånn du hadde med når du var liten og sånn.” En av småbyguttene fortalte: ”Matpakke slutta jeg med i sjuende, for da fikk vi lov til å gå på butikken.”

Å gå til butikken har mange sosiale gevinster ...

Det var også tydelig at jevnaldrendes mat- og spisemønster influerte på ungdommenes valg. En av storbyguttene forklarte betegnende nok årsaken til at han aldri hadde med seg matpakke på skolen: ”Det frister ikke. Ingen spiser det nesten heller. Alle drar på Meny.”

En av landbojentene sa det slik: ”Egentlig har jeg ikke lyst til å gå på butikken, men siden vennene mine gjør det, så ... jeg vil ikke være alene igjen på skolen. Og så blir jeg frista, men det er dumt. Veldig dumt, egentlig.” Jeg: ”Hva er det du kjøper?” Hun: ”Boller. Vi kjøper en pose som vi deler.”

Å gjøre opprør mot de voksnes matkulturelle hegemoni ...

Det å handle skolemat i butikker og lignende kan altså tolkes som en opprørsstrategi. Dette kom til uttrykk på flere måter i det kvalitative materialet. Et eksempel er formiddagsvanene til drabantbyjenta Cornelia. Hun spiste ikke

frokost. På spørsmål om når hun spiste dagens første måltid, svarte hun: ”I storefri.” Hun hadde allerede fortalt at hun aldri hadde med seg matpakke. Jeg fulgte derfor opp med å spørre: ”Hva er det du kjøper, da?” Hun: ”Når kantina er åpen, så spiser jeg i kantina, og da er det sånn rundstykker og sånn, men når ikke den er åpen, så går jeg til REMA og kjøper potetgull eller no’ sånt som ikke er sunt.” Jeg: ”Hva er det for eksempel?” Hun: ”Jeg vet ikke helt ... kjeks og sånne greier. Og kanskje en pølse i kiosken.” Hun svarte følgende på spørsmål om hva hun pleide å drikke til skolematen: ”Jeg drikker som oftest Cola.” Jeg: ”Hvor ofte drikker du brus, da?” Hun: ”Hver dag.” Jeg: ”Hvordan får du til det ... når det ikke er lov på skolen?” Hun: ”Jeg tar det bare oppi veska.” Jeg: ”Og det er det ingen som oppdager?” Hun: ”Nei, de kan jo ikke ta fra meg veska mi, da.”

Butikkmat assosieres med ”dårlig mat” og ”usunn mat” ...

Det var kun et fåtall som uttrykte fullstendig manglende interesse for å ha et helseorientert spisemønster. I samtalene med de ungdommene som hadde en provoserende matstil kom det tydelig frem at også de hadde internalisert de rådende verdiene og oppfatningene om gode og dårlige matstiler. En av drabantbyjente svarte for eksempel følgende på hva hun og venninnene snakket om når det gjaldt mat og drikke: ”Vi sier at vi er veldig usunne ... at vi er utrolig usunne fordi vi går på REMA hele tida og sånn.”

En av de andre drabantbyjentene beskrev butikkmaten slik: ”Det er mye sånn cookie, wraps, juice og boller. Liksom ikke de mest sunne tingene.” Det var også flere som svarte ”butikkmat” på spørsmålet om hva de oppfattet som usunn og dårlig mat. En av småbyguttene svarte betegnende nok følgende på hva han mente var å betrakte som usunn mat: ”Det er vel de derre butikkgreiene.” En av småbyjentene brukte en lignende betegnelse på mat som hun helst ville unngå: ”de derre menygreiene.” En av drabantbyjentene svarte slik på hva hun mente var mest usunt ved sin egen matstil: ”Det må være den maten jeg kjøper på skolen.”

I likhet med flere andre påpekte en av småbyjentene at hun syntes det var bedre å ha med matpakke hjemmefra enn å kjøpe mat i butikken. På mitt spørsmål om hvorfor hun mente dette, svarte hun: ”For det første slipper jeg å bruke penger på mat. Og for det andre, når jeg først er i butikken så er det veldig lett å kjøpe masse sånn godteri og brus og sånn.” Jeg: ”Hvorfor vil du ikke kjøpe sånt no’, da?” Hun: ”For det er ikke sunt.”

Det var tydelig at den opprørske matstilen ble kritisert i jevnaldermiljøet. Som nevnt tidligere, ble gjerne de Coladrikkende guttene beskrevet i nokså negative termer. Det ble også gitt flere negative beskrivelser av matvanemønsteret

til dem som handlet mye av skolematen sin i butikker og lignende. En av drabantbyguttene sa det slik: ”Noen ganger reagerer jeg på de som kjøper kake og sånt til lunsj på REMA ... flere ganger i uken, da. Da sier jeg liksom: Hva er det du egentlig spiser, liksom?” Litt senere i intervjuet beskrev han denne gruppen som klassens problembarn: ”De har veldig dårlig konsentrasjon utover dagen ... de blir veldig bråkete og følger ikke med.” Jeg: ”Så du føler at de som handler mye usunt på butikken er de mest bråkete?” Han: ”Ja ... de har litt problemer med det å tilpasse seg sosialt ...”

4.7 Noen avsluttende kommentarer

Det å handle skolemat utenfor skolens område er altså betydelig mindre utbredt enn det å ha med seg matpakke hjemmefra. Det var 69 prosent av de unge som hadde med seg matpakke tre ganger i uken eller oftere. Andelen som handlet skolemat utenfor skolens område tre ganger i uken eller oftere var 28 prosent. Gutter handlet betydelig oftere skolemat på slike steder enn jenter.

Det vanligste salgsstedet ungdom valgte var matbutikk (53 prosent) og en nærliggende skoles kantine (46 prosent). Det var få som handlet maten sin på kafeer, kiosker, bensinstasjoner og gatekjøkkener (2-4 prosent), og ingen hadde kjøpt skolematen sin på restaurant sist gang de handlet.

På spørsmål om hva man hadde kjøpt sist gang man handlet, kom det frem at bakerverer var mest utbredt. Det var 51 prosent som hadde kjøpt grov eller fin brødmat sist gang de handlet skolemat. I tillegg var det 33 prosent som hadde kjøpt søte bakerverer av typen boller, kjeks, muffins og vafler. Det var også relativt mange som hadde kjøpt frukt, grønnsaker og salat (25 prosent). Det var overraskende få som hadde kjøpt varme matretter (8 prosent). Jenter og gutter hadde nokså forskjellige innkjøpsvaner. Svært forenklet kan man si at jentene kjøpte mer av det sunne (for eksempel brødmat, frukt, salat og vann), mens guttene kjøpte mer av det usunne (for eksempel boller, fast food og sukkerholdig brus).

Det å handle sin egen skolemat fungerte både som distanseringsstrategi og som opprørsstrategi for ungdommene. Kjøpt skolemat ble typisk beskrevet som noe usunt og opprørsk.

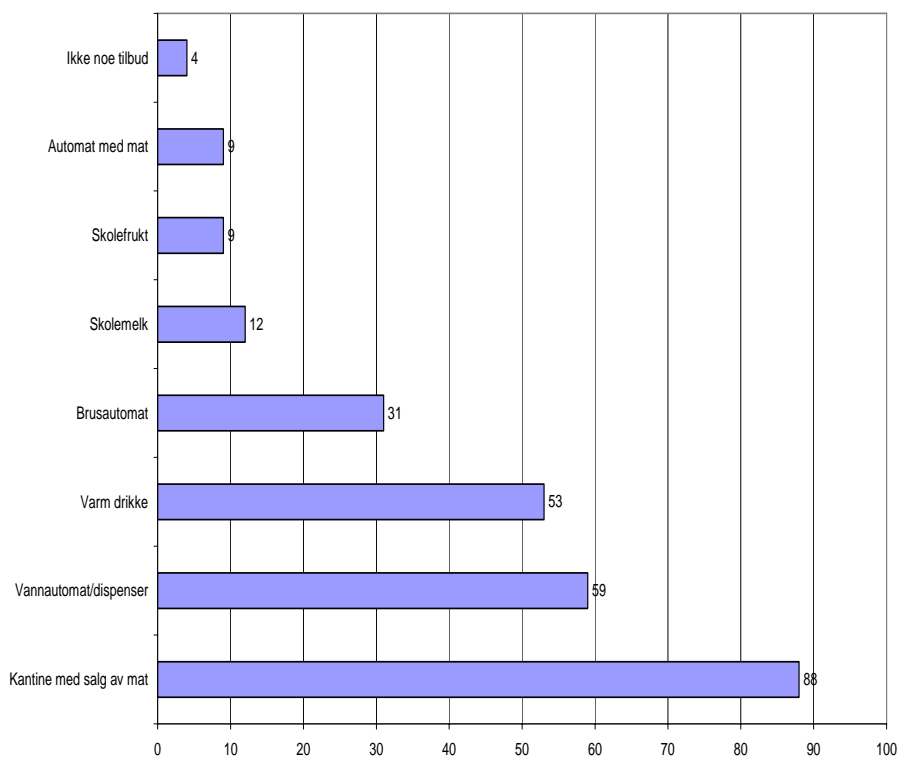
5 Ungdoms kantinevaner og deltakelse i skolemelk/-fruktordningene

”Når man går i kantinen en vanlig skoledag, er det bare usunn mat der. Hadde det ikke vært bedre med litt sunn mat som man har godt av? Litt frukt hadde gjort susen i kantinen. Og de kunne godt solgt noe sunn drikke. (...). De selger noe som heter ”boboli” i stedet. Kantinen selger også svære muffins med store sjokoladebiter. Hvis man vil slanke seg kommer man ikke videre hvis man skal spise maten de selger i kantinen. Hjelp oss å unngå fristelsene! (Ungdomsskoleelev i spalten Si;D, Aftenposten 31.05.05).

Dette hjertesukket var altså skrevet av en ungdomsskoleelev til Aftenpostens debattsider for et par år siden. Hva kjennetegner ungdommers kantinevaner. Hvor mange av dem har tilbud om mat og drikke på skolen? Hva består disse tilbudene av? Hvor ofte kjøper ungdom mat og drikke på skolen? Hva kjøper de? Hvor fornøyde eller misfornøyde er de med skolens mattilbud? Dette er noen av de spørsmålene jeg ønsker å besvare i dette kapitlet.

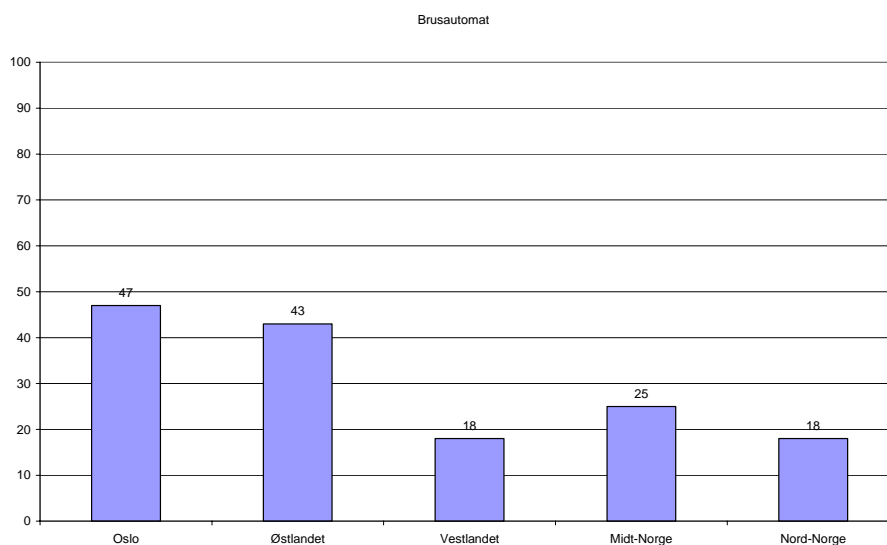
5.1 Hva slags skolemattilbud har ungdom?

Nærmere 90 prosent av ungdommene hadde tilgang til kantine med salg av mat. Det var også mange som hadde tilgang til vannautomat/-dispenser (59 prosent) og varm drikke som kaffe, te og kakao (51 prosent). De senere årene har det vært stor interesse for å fjerne brusautomater fra norske skoler. Det var likevel relativt mange som hadde tilgang til brusautomat på skolen (31 prosent). Det var kun 4 prosent som ikke hadde noe tilbud om mat eller drikke på skolen (figur 5-1).

Figur 5-1 Hva slags mattilbud har din skole? Prosent. (N=595) WEB 2007

Oslo og Østlandet skilte seg noe fra de andre landsdelene. Det var flere blant ungdommene fra Oslo og Østlandet (45 prosent) som hadde tilgang til brusautomat på skolen enn blant de unge fra Vestlandet, Midt-Norge og Nord-Norge (21 prosent) (figur 5-2).

Figur 5-2 Andel som har brusautomat på skolen. Etter bosted. Prosent. (N=595). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

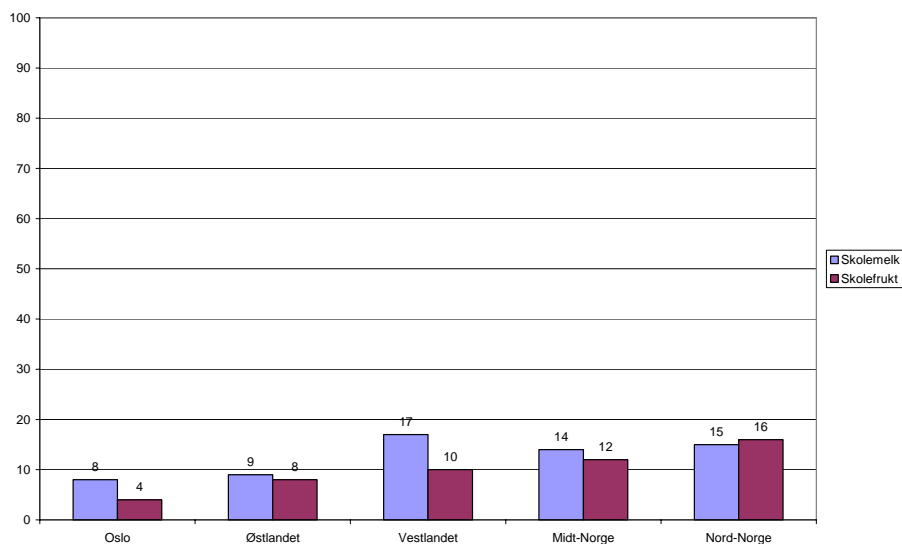

”Brusautomaten på videregående”

Det var også færre fra dette området som hadde skolemilk (9 prosent) enn det som var tilfellet i landet for øvrig (15 prosent). Når det gjaldt skolefrukt var

det 6 prosent av de unge fra Oslo og Østlandet for øvrig som hadde tilbud om dette. For de andre landsdelene var det 13 prosent som hadde et slikt tilbud (figur 5-3).

Figur 5-3 Andel som har tilbud om skolemelk/-frukt. Etter bosted. Prosent. (N=595). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

De aller fleste (94 prosent) hadde tilgang til en skolekantine som var åpen hver dag. Videre var det 5 prosent som hadde tilgang til en kantine som var åpen én gang i uken eller oftere.

I den kvalitative delen av studien hadde jeg valgt ut fire ungdomsskoler i fire forskjellige bomiljøer. Disse skolene hadde nokså ulike mattilbud til sine elever. Av de fire skolene var det to som hadde kantiner. Da den kvalitative undersøkelsen ble gjennomført, var det kun drabantbyskolen som hadde operativ kantine. Denne hadde imidlertid ikke faste åpningstider. Ved landdistriktskolen var kantinen under oppussing. Småbyskolen hadde tilgang til en annen skoles kantine. Elevene ved storbyskolen hadde verken egen kantine eller tilgang til kantine.

Drabantbyskolens elevdrevne kantine ...

Kantinen ved drabantbyskolen ble driftet av elevene. En av de intervjuede guttene hadde vært ”matsjef” uken før intervjuet ble foretatt. Per Olav beskrev

driften slik: ”Jeg bestemte at på mandag tok vi bare rundstykker og sånn. Vi hadde rundstykker og iste hver dag da, men på tirsdag laget vi toast i tillegg, men det solgte ikke så bra. Onsdag lagde vi hamburger med litt salat. På torsdag lagde vi pasta med sånn ”Dolmio Classic”-greie og litt kyllingkjøttdeig. Og på fredag stekte vi Pizza Grandiosa.” Alle varene var kjøpt i nærbutikken. Elevene hadde også prissatt matrettene selv. Per Olav fortalte følgende: ”For en sånn liten baguette tok vi 12 kroner og for en stor 20 kroner, et brownie-stykke kosta 10 kroner, et pizzastykke kosta 8 kroner. En hamburger med salat solgte vi for 25 kroner – siden det er ganske dyrt å lage.”

På mitt spørsmål om elevene generelt likte å jobbe i kantinen var svaret: ”Nei!” Per Olav syntes imidlertid det var ”moro.” Det er verdt å nevne at han hadde vanskeligheter med å følge undervisningen i de teoretiske fagene. Slik han generelt beskrev sin skolehverdag, er det altså nærliggende å tolke arbeidet i kantinen som et kjærkomment pusterom vekk fra tung teori. Per Olav var også blant de få som aldri hadde med seg matpakke på skolen. Han kjøpte stort sett alt i skolekantinen eller i butikken. På spørsmål om hva han pleide å kjøpe, var svaret: Baguetter, pizza eller hamburger.

Nico ga i likhet med Per Olav uttrykk for å være fornøyd med skolens kantine. Han hadde også jobbet der kort tid før intervjuet ble foretatt: ”Da solgte vi masse baguetter og pizza. Når det var pizza, solgte vi for sinnsykt mye. Jeg husker ikke hvor mye.” Jeg: ”Hva slags pizza var det dere solgte?” Han: ”Pizza Grandiosa.” Jeg: ”Hvor hadde dere kjøpt den?” Han: ”På REMA.”

Per Olav og Nicos motsats var den skoleflinke og sunne Mats. På spørsmål om hva han syntes om skolemattilbudet ved drabantbyskolen, svarte han: ”Det er litt varierende. For det første er kantinen nesten alltid stengt. Hvis det for eksempel er noen som har kastet mat, da – så blir den stengt en uke. Og da går folk på REMA og kjøper godteri og sånt no’. Jeg synes det burde vært en sunn kantine som var åpen hele tida.” Jeg: ”Hvem mener du bør drive kantinen – er det voksne eller elevene?” Han: ”Det burde kanskje vært voksne – elevene tenker bare på hva de synes er godt – og hva er det? Jo det er hamburgere og pottes frites ... det blir liksom ikke så sunt som det burde være. Egentlig er det jo ikke elevene som er ansvarlige, men inspektøren, men han er ikke så veldig opptatt av om det er sunt og sånn.”

En av jentene uttrykte også misnøye med drabantbyskolens kantinetilbud: ”Jeg har sagt at kantina må være åpen hver dag, jeg – ikke noen ganger og sånn.” Hun bemerket i den sammenheng at hun også syntes det var ”dumt” at de ikke fikk lov å gå til den nærliggende (videregående) skolens kantine.” Etter hennes syn førte dette til at mange elever fikk dårlige mat- og spisevaner:

”Da blir det jo til at man går på REMA eller Narvesen, da. Der er det jo ikke akkurat det beste.” Jeg fulgte opp med å spørre om hva hun synes om skolekantinen når den var åpen. Hun svarte da: ”Det er greitt.” Hun var altså ikke like negativ som Mats til maten som ble solgt i kantinen.

Landboskolens nye kantine ...

Den nye kantinen var et sentralt tema i intervjuene med mange av elevene ved landboskolen. En av guttene hadde slike forventninger til det nye kantine tilbudet: ”Nå får vi jo kantine igjen. Da kommer vi til å få frukt og opplegg hele tida.” På spørsmål om hva han mente med ”opplegg”, svarte han ”sånn brødskeer, rundstykker og baguetter, liksom.” Han håpet imidlertid at maten ble billigere enn den hadde vært før kantinen ble pusset opp: ”Det var veldig dyrt i den gamle kantinen” Han nevnte som eksempel at det hadde kostet fem kroner for et rundstykke og tre kroner for boller. Jeg bemerket da: ”Så det var billigere å kjøpe boller enn rundstykker?” Han svarte da: ”Ja, men dem solgte ikke boller og rundstykker på samme dag, da.”

Småby- og storbykolens elever hadde ikke kantine ...

Elevene ved småby- og storbykolene hadde ulike oppfatninger om skolens (manglende) mattilbud. Noen syntes det var ”greit” at skolen ikke hadde kantine, mens andre ønsket seg kantine. En av storbyguttene svarte slik på mitt spørsmål om hva han synes skulle vært annerledes ved skolens mattilbud: ”Det hadde vært kult hvis det hadde vært kantine her. Det hadde jeg ikke sagt nei til.”

Det kunne gjerne vært kantine ...

En av de andre storbyguttene sa det slik: ”Vannautomat er all right egentlig, men jeg synes vi burde hatt kantine. På Meny har de ikke noe sunt alternativ i det hele tatt. Men en kantine hvor det ble servert varm og sunn mat hadde vært drømmeønsket mitt.” På mitt spørsmål om dette var noe de diskuterte på skolen, svarte han: ”Jeg vet liksom ikke – jeg tror ikke vi har noen penger til slikt i det hele tatt, men hadde det vært kantine ville jeg blitt veldig glad. Det kommer sikkert etter at jeg har slutta.”

En av storbyjentene uttrykte det slik: ”Det hadde egentlig vært mye lettere hvis det var kantine, fordi da kan man på en måte kjøpe seg en litt billig baguette på skolen istedenfor å måtte gå på butikken eller no’.”

Det er helt fint uten kantine ...

Det var imidlertid ikke alle storbyelevene som ivret etter egen skolekantine. En av jentene svarte følgende på spørsmålet om det var noe hun skulle ønske var annerledes med skolens mat- og drikketilbud: ”Nei, egentlig ikke. Det

kunne kanskje vært fint med en kantine, men jeg vet jo ikke hvordan det hadde blitt, da.” Hun hadde med seg matpakke hver dag og brukte lite penger på mat i skoletiden. Denne skolen hadde altså en rekke salgs- og spisesteder i umiddelbar nærhet av skolen. Som hun selv sa det: ”Når jeg kan ta med mat hjemmefra, så trenger jeg jo ikke å kjøpe mat. Da kan jeg heller kjøpe en liten sjokolade eller sånt på slutten av uken.” Hun mente hun brukte omtrent 10 kroner på mat i løpet av en uke. Det kunne hende hun kom opp i 30 kroner, men det var veldig sjelden. Kun når hun kjøpte seg juice.

Hennes bestevenninne hadde bodd i England året før intervjuet ble foretatt. Denne venninnen ga i intervjuet en svært negativ beskrivelse av de engelske skolemåltidene. Oppholdet i England hadde medført at hun hadde lagt på seg. Hun hadde brukt sommeren og høsten på å slanke seg. På spørsmål om hun savnet kantine på skolen, svarte også hun: ”Nei, vi har den derre Meny der nede, så vi kan gå der, men det er ikke noe sunt, da. Jeg har matpakken min, jeg – så jeg trenger verken butikk eller kantine.” Hun avsluttet dette tema med å fortelle om vanndispenseren skolen hadde i kjelleren. Denne brukte hun flittig: ”Det er bra å ha vannautomat med kaldt, godt vann i stedet for det man får i springen. For springvannet her er ikke no’ godt. Det er ikke kaldt, heller.”

Småbyskolen hadde tilgang til den videregående skolens kantine ...

Ved småbyskolen hadde de ingen egen kantine, men tilgang til deler av tilbudet ved en nærliggende skoles kantine. Det eneste tilbudet elevene ved denne skolen beskrev var ”vanndispenseren.” Flere av jentene benyttet seg ofte av denne. Det var også et par av jentene ved denne skolen som ga uttrykk for at de syntes det var fordelaktig at skolen ikke hadde kantine. Dette kom til uttrykk slik i intervjuet med en av småbyjentene: ”Altså, jeg tror at hvis det hadde vært skolemat, så ville jeg nok tatt med brød likevel i stedet for å kjøpe noe, liksom.” Begrunnelsen var nettopp at det kostet for mye å kjøpe kantine-mat og at det som oftest var usunn mat som ble solgt slike steder. Dette kom også frem av svaret jeg fikk på spørsmålet om hva hun syntes om naboskolens kantine: ”Det er ikke mye sunt der borte. Det er bare sånn sjokolade, muffins og baguette.”

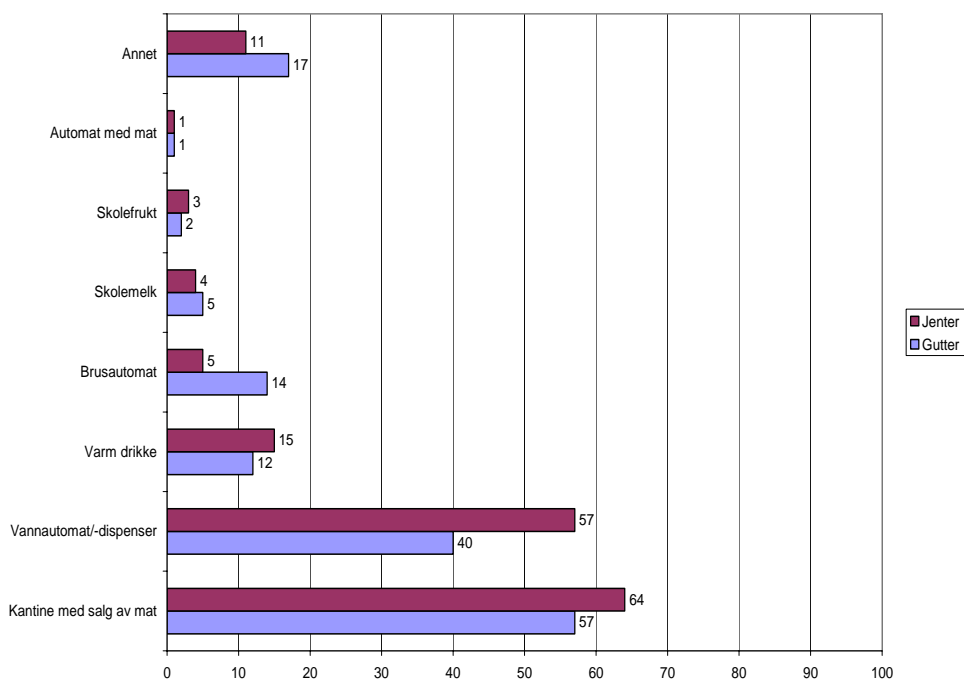
”Muffins kjøpt på videregående”

En av småbyguttene svarte slik på mitt spørsmål om hva han syntes om skolens mattilbud: ”Det er greit.” Dette ble utdypet slik: ”Vi kan dra på butikken og videregående.” På spørsmål om han ønsket seg kantine, svarte han ”nei.” Han nevnte også at det var et problem med skolens kjøleskap: ”folk stjeler fra kjøleskapene og sånn, da.”

5.2 Hvilke av tilbudene benyttes regelmessig?

Av de nærmere 90 prosent som hadde kantine med salg av mat, var det 61 prosent som benyttet seg av dette tilbudet regelmessig. Videre var det 49 prosent som benyttet seg av skolens vannautomat/-dispenser. Som vist i figur- 5-1, var det 31 prosent av som hadde brusautomat på skolen. Det var imidlertid kun 9 prosent som benyttet seg av denne regelmessig. Det var henholdsvis 5 prosent og 3 prosent som regelmessig benyttet seg av tilbudet om skolemelk og skolefrukt (figur 5-4).

Figur 5-4 Er det noen av tilbudene du benytter regelmessig? Etter kjønn. Prosent. (N=595). WEB 2007

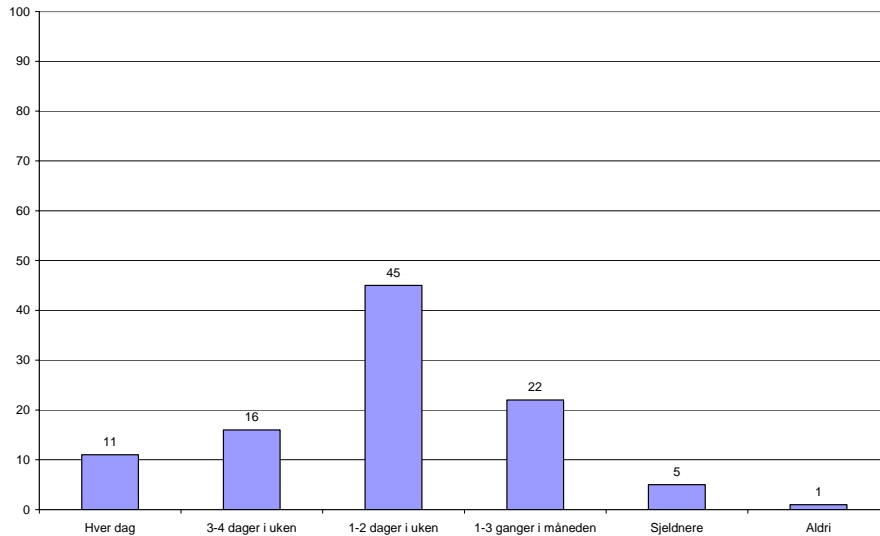
*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Det var flere jenter (64 prosent) enn gutter (57 prosent) som benyttet seg av skolens kantine regelmessig. De største kjønnsforskjellene kom imidlertid frem av tallene for bruk av skolens ulike drikketilbud. Det var altså langt flere jenter (57 prosent) enn gutter (40 prosent) som benyttet seg av skolens vannautomat/-dispenser. Videre var det langt flere gutter (14 prosent) enn jenter (5 prosent) som benyttet seg av skolens brusautomat (figur 5-4).

5.3 Hvor ofte kjøpes det mat i skolekantinene?

Av dem som svarte at de regelmessig benyttet skolens kantine, var det 27 prosent som kjøpte mat og/eller drikke tre ganger i uken eller oftere. Det vanligste var å handle der én til to ganger i uken (45 prosent) (figur 5-5).

Figur 5-5 Hvor ofte kjøper du mat i kantinen? Blant dem som har tilgang til kantine. Prosent. (N=361). WEB 2007

Det var flere jenter enn gutter som regelmessig benyttet seg av skolens kantine tilbud. De guttene som regelmessig brukte kantine, handlet imidlertid noe oftere mat og drikke der enn jentene. Det var 32 prosent av guttene som handlet i kantinen tre ganger i uken eller oftere og 24 prosent av jentene (* $p < 0.05$).

Dyrt og dårlig ...

I de kvalitative materialene kommer det frem at det bare var unntaksvis at ungdommene handlet daglig eller nesten hver dag i skolens kantine. Som en av landboguttene sa det: "Jeg handler mat i kantina, men ikke hver dag, for det blir veldig dyrt." Det var i det hele tatt mange som oppga prisnivået ved maten og drikken som den viktigste årsaken til at de ikke handlet i kantinen. Ved småbyskolen hadde de ikke kantine. En av småbyjentene sa i den forbindelse: "Jeg synes egentlig det er bra at vi ikke har kantine. For da ville folk brukt veldig mye penger der."

En annen faktor som begrenset bruken av skolens kantine var mattilbudet. Mange beskrev dette som usunt. En av dem var drabantbygutten Mats. På spørsmål om han handlet mat i kantinen svarte han; "Aldri!" Han fant at det sjelden var noe han oppfattet som sunt der. Det var flere av medelevene som beskrev denne Mats som "litt irriterende" og "slitsom." Årsaken var at han gjerne blandet seg inn i sine medelevers skolematvaner. En av jentene sa det

slik: ”Vi har en sånn kritiker i klassen som pleier å kritisere maten vår og sånn.” Jeg: ”Hva er det han bemerker, da?” Hun: ”Det er sånn; Herregud! Spiser du sjokolademuffins eller chips eller hamburger. Det er veldig usunt. Du må spise sånn som meg!” Mats fortalte også selv at han gjerne kommenterte medelevers mat slik: ”Hva er det egentlig du spiser, liksom?” Han mente selv det ikke skapte irritasjon fordi han gjorde det i en vennskapelig tone. Blant de tingene han var særlig kritisk til, var nettopp maten som ble solgt i kantinen.

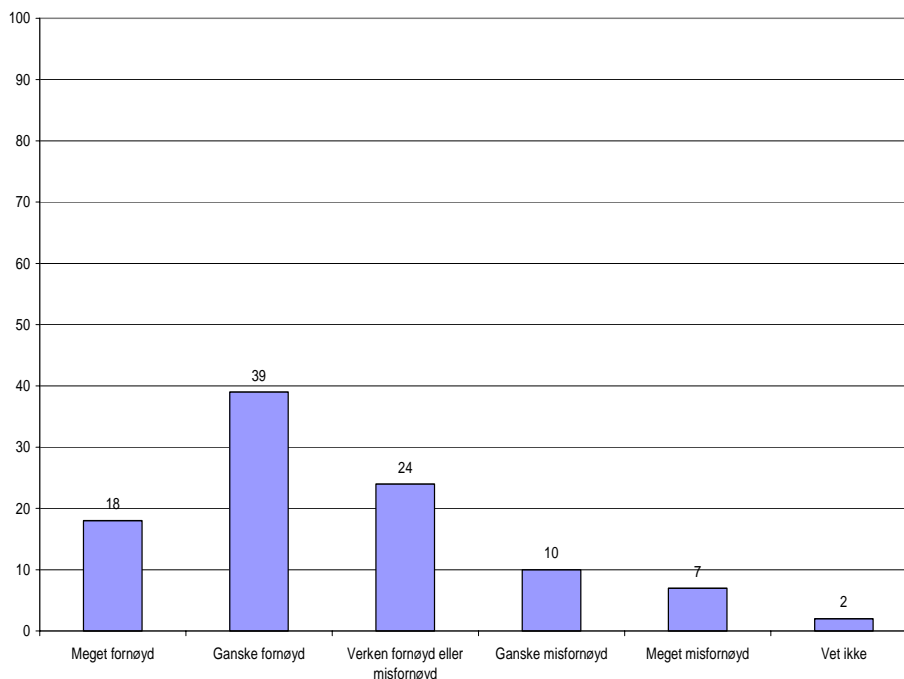
Kantinemat smaker best ...

Det fantes også dem som syntes kantinemat fristet mer enn både matpakke og butikkmat. En av guttene hadde kjøpt boller og lefser i butikken den dagen han ble intervjuet. Han foretrakk imidlertid kantinemat fremfor butikkmat: ”Men jeg foretrekker kantina, for der er det ofte varm mat. Hvis de har pommefrites og salat, så kjøper jeg det, da – hvis det ikke koster alt for mye, da.”

5.4 Hvilke oppfatninger har ungdom om skolens kantinetilbud

Av de ungdommene som hadde kantine med tilbud om mat på skolen, var over halvparten meget eller ganske fornøyd (57 prosent). Det var 24 prosent som verken var fornøyd eller misfornøyd. Og 17 prosent var meget eller ganske misfornøyd (figur 5-6).

Figur 5-6 Hvor fornøyd eller misfornøyd er du med skolens mattilbud? Prosent. (N=595). WEB 2007

De kvalitative beskrivelsene viste at ungdommene hadde ulike oppfatninger om kantinetilbudet.

De misfornøyde ...

Blant dem som uttrykte misnøye, var de typiske årsakene at tilbudet var usunt, kjedelig og dyrt. En av drabantbyjentene uttrykte det slik: ”Det er kjedelig mat. Det er bare sånn helt vanlige rundstykker med gulost på. Jeg synes vi kunne hatt litt mer sånn varme retter. Det hadde vi før, men det var sånne usunne retter, da.”

En av landbojentene beskrev det gamle kantinetilbudet slik: ”Det var ikke så veldig mye sunn mat der, da. Vi prøvde å få til en sånn salatbar, men det fikk de liksom ikke til.” Jeg: ”Hva annet er det du ønsker deg, da?” Hun: ”Frukt.”

De fornøyde ...

Det var også flere som ga uttrykk for å være fornøyd. På mitt spørsmål om han var fornøyd eller misfornøyd med kantinetilbudet, svarte en av drabant-

byguttene slik: ”Jeg er egentlig mest fornøyd, jeg.” Han utdypet dette svaret slik: ”Det er ganske god mat i kantina. Det er selvfølgelig billigere å lage hjemme, men jeg kjøper bare rundstykker og sånt.”

Det var også en av de andre drabantbyguttene som snakket varmt om de gode baguettene som ble solgt i skolens kantine. Dette kom til uttrykk slik: ”I kantinen får du sånn baguette med masse fyll og grønnsaker og skinke og sånn som du bare kan ta oppi. Ellers er det retter som hamburgere og pizza og suppe og masse forskjellig.”

Av de kvalitative beskrivelsene går det frem at de som var mest fornøyd med skolens kantinetilbud, var de elevene som ga uttrykk for at de foretrakk skolemat av typen ferdigsmurte baguetter, pizza, hamburgere, toast, boller, pommefrites og lignende. De elevene som var opptatt av å spise sunt, sa gjerne at de foretrakk matpakke fremfor skolens kantinetilbud.

5.5 Hvilke oppfatninger har ungdom om skolefruktordningen?

Det var altså 9 prosent hadde tilbud om skolefrukt (figur 5-1). Videre var det 5 prosent av dem som hadde et slikt tilbud som sa at dette var noe de benyttet regelmessig (figur 5-4). Det var tydelig at elevene hadde nokså dårlige erfaringer med frukt som de fikk servert på skolen.

Dårlig kvalitet ...

Ved småbyskolen hadde de sluttet med skolefrukt og skolemilk. En av guttene forklarte det slik: ”Sånn frukt og melk slutta vi med i fjor. Det gikk veldig dårlig, trur jeg. Vi har fått et sånn kjøleskap rett rundt hjørnet hvor vi kan sette sånne ting, da.”

Svært mange ga uttrykk for at frukt var noe de enten foretrakk å spise hjemme eller ha med seg hjemmefra. En av storbyjentene sa det slik: ”Jeg synes frukten virker litt gammel. Da synes jeg det virker litt tryggere å ha med hjemmefra.” En av storbyguttene svarte slik på spørsmålet om han var med på skolefruktordningen: ”Frukt får jeg av mamma.” En av storbyjentene sa det slik: ”Mamma kjøper epler hjemme, og hvorfor skal vi betale så mye penger. Jeg kan jo bare ta det med hjemmefra. Så det er epler og sånn.”

Det var også mange som beskrev kvaliteten ved frukten de ble tilbudt som dårlig. En av storbyjentene sa det slik: ”Jeg har liksom ikke så god erfaring med det. Frukten var vel ikke den beste frukten jeg har sett. Det var sånn at

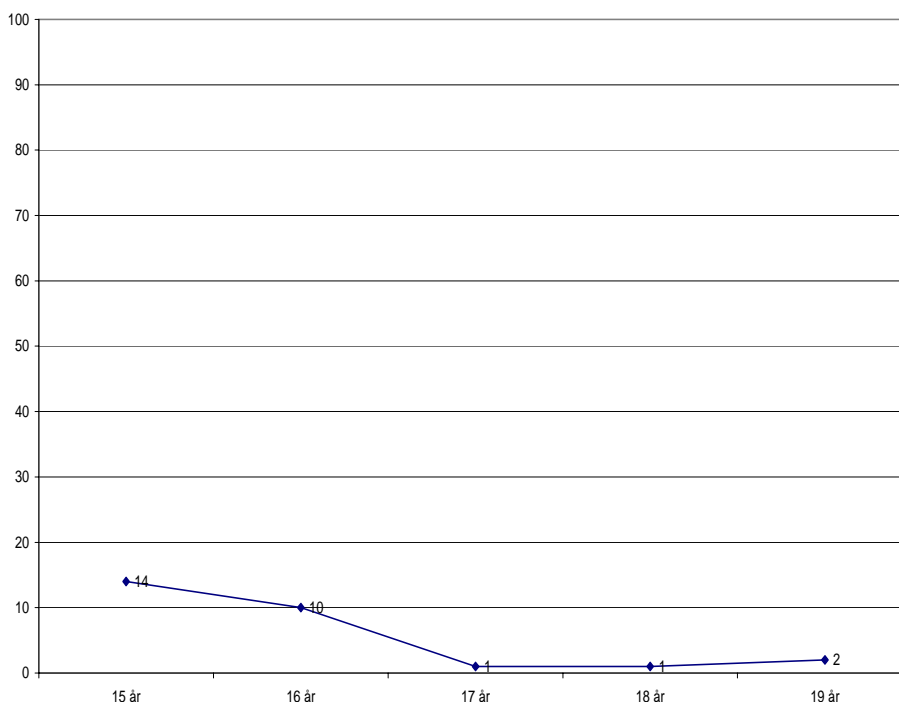
bananene var veldig brune og eplene most. For det er veldig mange som liksom koder med maten på en måte. Kaster den rundt og legger den tilbake.” Hun hadde i likhet med mange andre sluttet med skolefruktordning.

Deltakelsen faller drastisk i overgangen fra barneskole til ungdomsskole ...

Det var også tydelig at melk- og skolefruktordningene ble assosiert med barneskolens matpraksis. En av drabantbyjentene uttrykte det slik: ”Vi har sånn ordning, men på ungdomsskolen så tror jeg det er nesten ingen som har det. For man kan liksom kjøpe andre ting.” En av storbyjentene svarte slik på spørsmål omkring skolemilk og skolefrukt: ”Jeg var med på det på barneskolen, men har slutta med det nå.” Hun hadde tidligere i intervjuet fortalt at hun spiste mye frukt, men i likhet med så mange andre var dette noe hun stort sett spiste hjemme: ”Vi har jo veldig mye sånn epler og bananer hjemme.”

At andelen som er med i skolefruktordningen faller drastisk med økende alder, kom også tydelig frem i surveyundersøkelsen. Det var 14 prosent av 15-åringene som benyttet denne ordningen. Blant 16-åringene var det 10 prosent. Dette falt til mellom 1 og 2 prosent i aldersgruppen 17 til 19 år.

Figur 5-7 Andel som benytter abonnementsordning for frukt (skolefrukt). Etter alder. Prosent. (N=595) (WEB 2007)

En ordning i utakt med brukernes preferanser ...

Mine materialer viser at årsaken til at så få benyttet abonnementsordning for frukt ikke skyldtes at ungdommene generelt var negative til å spise frukt, men at det eksisterende frukttilbudet ble oppfattet som dårlig. På spørsmål om ønskede endringer til dem som var misfornøyd med skolens mattilbud, var det så mange som 55 prosent som nettopp svarte: ”Mer frukt og grønnsaker”. Det var imidlertid langt flere jenter (73 prosent) enn gutter (37 prosent) som ønsket seg dette (se punkt 5.7). De samme tendensene kom frem i de kvalitative beskrivelsene. En av storbyguttene svarte slik på hva han ønsket annerledes i skolens mattilbud: ”Mer frukt, kanskje.” I den forbindelse kritiserte han den tradisjonelle skolefruktordningen: ”Nå er det jo sånn at man har sånn derre fastgreie, men noen ganger har man jo ikke lyst på. Det hadde vært mye bedre om man kunne kjøpt det når man ønsket det.”

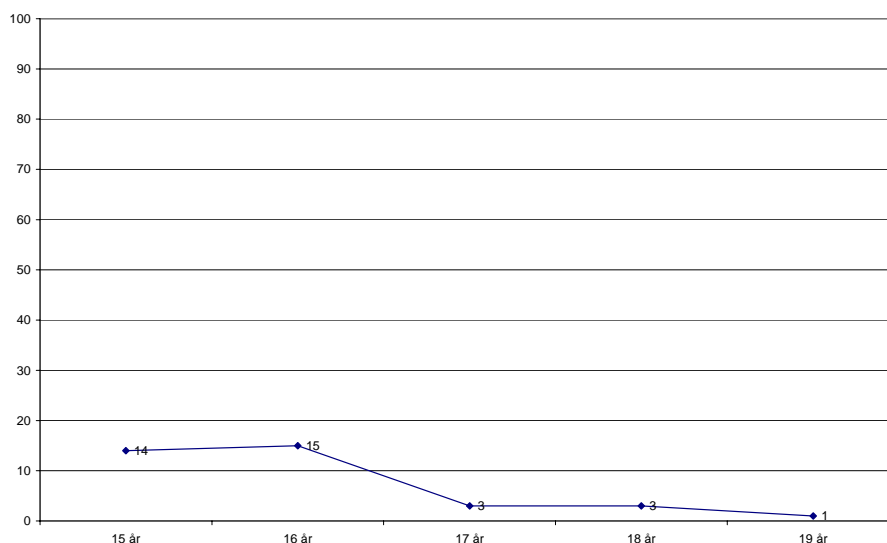
I det kvalitative materialet var det bare én som ga uttrykk for å være positiv til skolefruktordningen. En av landbojentene sa følgende: ”Vi har fått sånn skolefrukt, da. Det synes jeg er veldig kjekt, da.”

5.6 Hvilke oppfatninger har ungdom om skolemelk?

Det var svært få ungdommer (5 prosent) som regelmessig benyttet seg av abonnementsordningen for skolemelk (figur 5-4). Oppfatningene om skolemelk hadde mange likhetstrekk med de oppfatningene ungdom hadde om skolefrukt. En av storbyjentene sa det slik: ”Jeg har ikke så god erfaring med det. Det var veldig ofte sånn sur og klumpete og gammel melk.” En av storbyguttene ga en lignende beskrivelse: ”Jeg betaler ikke for å få lunken melk.”

Det er også mye som tyder på at det å slutte med skolemelk var en typisk måte å distansere seg fra barndommen på. Flere svarte følgende på mitt spørsmål om de benyttet seg av skolemelkordningen: ”Nei, det slutta jeg med etter barneskolen.” En av landboguttene sa det slik: ”Det er ingen som drikker melk. Eller vi har én i klassen som har sånn melkeordning.” Jeg: ”Er det en gutt eller jente?” Han: ”Gutt.” Det var i det hele tatt typisk at ungdommene svarte ”ingen” eller ”kanskje én eller to” på mitt spørsmål om det var mange i klassen som drakk skolemelk.

Figur 5-8 Andel som benytter abonnementsordning for melk (Skolemelk) regelmessig Etter alder. Prosent. (N=595). WEB 2007

Det å benytte seg av abonnementsordning for melk (skolemelk) falt, i likhet med abonnementsordningen for frukt, drastisk med økende alder. Blant 15- og 16-åringene var det om lag 15 prosent som benyttet seg av denne abonnementsordningen. Blant 17- til 18-åringene var det bare 3 prosent som benyttet seg av den (figur 5-8).

I likhet med det som kom frem under punktet om skolefrukt (5.5), er det mye som tyder på at også abonnementsordningen for skolemelk er i utakt med brukernes preferanser. Få drikker altså melk på skolen, men mange drikker melk hjemme. I aldersgruppen 15-24 år er det 55 prosent som drikker ett glass melk (uansett type) pr. dag eller mer (figur 3-13). En viktig endring de senere årene er imidlertid at stadig flere unge velger de magre melkeproduktene. Fra 1997 til 2005 ble andelen som drikker lettmelk halvert. Nå drikker 23 prosent lettmelk daglig, mens 20 prosent drikker skummet eller ekstra lett lettmelk daglig.

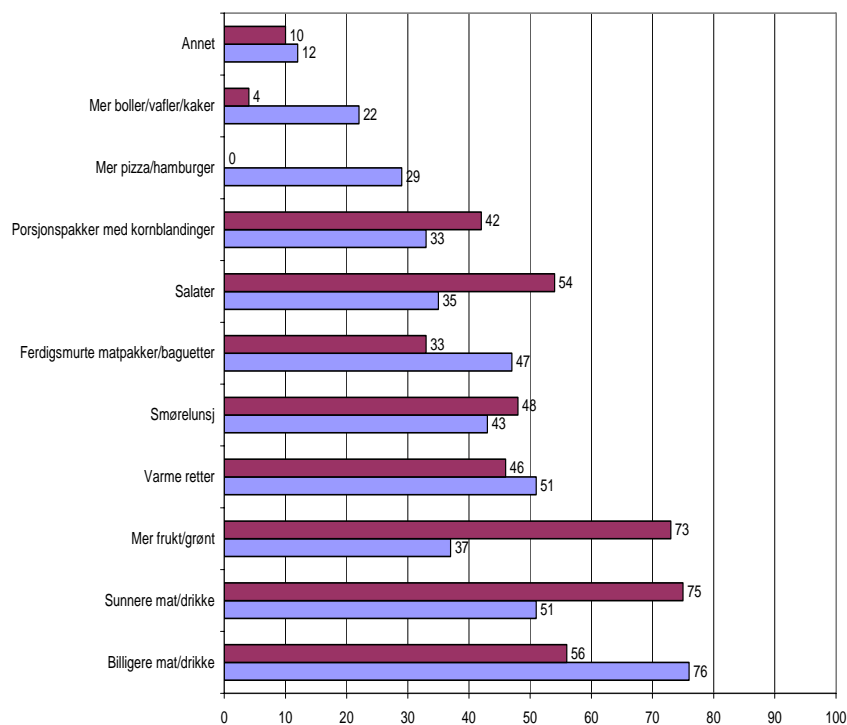
I følge Sosial- og helsedirektoratets retningslinjer bør skolemelkordningen bestå av lettmelk, skummet melk og ekstra lett lettmelk. Dette harmonerer dårlig med det tilbudet mange elever får. Tine har i år fjernet skummet melk fra ordningen. Begrunnelsen er dårlig salg. Kan det dårlige salget skyldes at mange skoler gjennom flere år har redusert tilbudet til kun å gjelde lettmelk

og sjokolademelk? Med tanke på de utviklingstrekkene man har sett de siste årene i ungdoms melkevaner, er det altså lite som tyder på at regjeringens ønske om økt deltakelse i skolemelkordningen vil bli en realitet i skoleåret 2007/08 (se *Regjeringens handlingsplan for et sunnere kosthold 2007-2011*).

5.7 Hvilke endringer ønsker ungdom i skolens kantinetilbud?

De 17 prosent som svarte at de var ganske eller meget misfornøyd med skolens kantinetilbud ble videre spurt om hvilke endringer de ønsket seg. Det mest utbredte svaret på dette spørsmålet var ”billigere mat og drikke” (65 prosent). Deretter fulgte ”sunnere mat og drikke” (63 prosent). Det var også mange som ønsket seg mer frukt og grønnsaker i skolekantiner (55 prosent). Det var også langt flere som ønsket seg smørelunsjer (46 prosent), ferdigsmurt brødmat (40 prosent) og kornblandinger (38 prosent) enn for eksempel pizza/hamburger (14 prosent) og boller/vafler/kaker (13 prosent). Andelen som ønsket seg tilbud om varme matretter (49 prosent) var om lag like stor som andelen som ønsket seg smørelunsj (46 prosent) og ferdigsmurt brødmat (40 prosent) (figur 5-9).

Figur 5-9 Hvilke av følgende endringer ønsker du/er særlig viktige for deg? Etter kjønn. Prosent. (N=101). WEB 2007

Jenter og gutter hadde nokså ulike oppfatninger om hva som burde endres ved skolens mat- og drikketilbud (figur 5-9). Litt forenklet kan man si at guttene ønsket seg mer av det billige, det søte og det fete, mens jentene ønsket seg mer av det sunne og det grønne.

Det var langt flere gutter (76 prosent) enn jenter (56 prosent) som mente billigere mat og drikke var spesielt viktig. Det var også langt flere gutter (22 prosent) enn jenter (4 prosent) som ønsket seg mer søte bakerverer i skolens mattilbud. Når det gjaldt fast food-retter av typen hamburger og pizza var det kun gutter (29 prosent) som ønsket seg mer av dette i skolens mattilbud.

Det var langt flere jenter (75 prosent) enn gutter (51 prosent) som mente sunnere mat og drikke var spesielt viktig for dem. Det var også langt flere jenter (73 prosent) enn gutter (37 prosent) som ønsket seg mer frukt og grønt i skolens mattilbud. Det samme var tilfellet med hensyn til salat. Det var altså 54 prosent av jentene som ønsket seg et salattilbud ved skolen. Andelen gutter

som ønsket seg dette var 35 prosent. Til slutt må det nevnes at det var langt flere gutter (47 prosent) enn jenter (33 prosent) som ønsket seg ferdigsmurte matpakker og baguetter (figur 5-9).

Sunn og billig skolemat står øverst på endringslisten ...

At sunn og billig skolemat er viktig for ungdom kom tydelig til uttrykk i de kvalitative beskrivelsene. Som nevnt, var landboskolen i ferd med å åpne en nyoppusset kantine da undersøkelsen ble foretatt. Mange av elevene var derfor opptatt av hvilke endringer de ønsket seg når den nye kantinen åpnet.

På spørsmål om hva han ønsket skulle være annerledes med skolemattilbudet, svarte denne landbogutten: ”Det skulle vel latt seg gjøre å selge sunn mat.” Jeg: ”Synes du ikke det blir gjort?” Han: ”Nei ... altså jeg synes jo ikke pommestruer og boller og sånt no’ er veien til sunnhet. Og så er det mye søtsaker og sjokolademelk ... det finnes vel bedre mat og drikke enn det, men de selger jo melk, da.”

En av landbojentene ønsket seg også et sunnere skolemattilbud: ”Jeg skulle ønske det var mer sunn mat i kantinen. Det er sjokolademelk og yoghurt. Og den yoghurten er ikke sunn, for det er sukker i det, og.”

På spørsmålet om det var noe hun ønsket endret ved skolens mattilbud svarte denne landbojenta slik: ”Ja, de har veldig usunn mat i kantina. De burde kanskje ha litt mer sunnere mat, men det driver vi og jobber med nå. De har veldig sånne fine rundstykker, så vi skal gå over til litt grove rundstykker og litt mer lettere produkter. For eksempel lettiste istedenfor den med sukker.” Jeg: ”Hvorfor synes du det er viktig?” Hun: ”Det er lurt å spise sunt.”

En av landboguttene svarte slik på spørsmålet om endringer i skolemattilbudet: ”At vi kan få frukt her hver dag for en billig krone. Det er ikke noe sunt i kantina.” Jeg: ”Du vil gjerne ha litt sunnere mat?” Han: ”Ja, det burde det jo vært. Nå går det for det meste i iste og is og boller. Det synes ikke jeg er no’.”

Det var imidlertid ikke bare landboskolens elever som ønsket seg endringer i skolens mattilbud. En av småbyjentene skulle gjerne hatt tilbud om brødmat på skolen. Hun sa det slik: ”Jeg tror altså at hvis det hadde vært tilbud om skolemat her så hadde det vært lettere å ta seg noen brødsiver enn å gå på butikken for å kjøpe boller og sånt.”

En annen av småbyjentene sa noe lignende: ”Jeg synes vi kunne hatt kantine med brødsiver sønn som de har på videregående der borte. At vi liksom bare kan gå og ta noen skiver.” Jeg: ”Vet du hva elevene på videregående synes

om tilbudet de har?” Hun: ”Jeg tror dem synes det er bra for det er bare oss fra ungdomsskolen som går på butikken.”

En av dem var denne landbojenta. På mitt spørsmål om hva hun mente burde vært annerledes når det gjaldt mat og måltider på skolen, svarte hun: ”At de tvang alle til å spise frukt. Altså at alle fikk utlevert en frukt hver dag som de måtte spise.”

Det var stort sett bare gutter som ønsket seg mer søte bakervarer og mat av typen pizza og hamburger i skolekantiner (figur 5-9). En av landboguttene svarte nettopp slik på mitt spørsmål om hva han ønsket når den nyoppussede kantinen skulle åpne: ”Toast, boller og baguetter.” Jeg: ”Hva med salat og sånt?” Han: ”Nei, jeg synes ikke salat og matpakke er noe godt.” En av landboguttene ønsket seg dette: ”Jeg skulle ønske de kunne selge sånn *Snapper*.” Jeg: ”Hva er det for noe?” Han: ”En sånn fruktdrikk. Det er mye sukker i den, men veldig godt, da!”

5.8 Hvilke oppfatninger har ungdom om varme og kalde skolemåltider?

Mens man i mellomkrigsårene ivret for å erstatte de varme formiddagsmåltidene med kalde brødmåltider, er vår tid preget av det motsatte. Det er etter hvert mange aktører som har meldt seg på i kampen om å få varm mat inn i skolen - alt fra toppolitikere og ernæringsekspertter til journalister, kokker og aksjonsgruppen *Skolematens venner*.¹³ Det som savnes i denne debatten er imidlertid de unges egne stemmer. Hva mener så ungdom om henholdsvis varme og kalde skolemåltider?

Som det kommer frem av figur 5-9 er det ikke varm mat som står øverst på endringslisten til de 17 prosent av elevene som var ganske eller meget misfornøyd med dagens skolemattilbud, men billigere (65 prosent) og sunnere mat (63 prosent), samt mer frukt og grønnsaker (55 prosent) og salater (45 prosent).

Det var om lag like mange som ønsket å erstatte dagens skolemattilbud med smørelunsj (46 prosent), ferdigsmurte matpakker og baguetter (40 prosent) og varme matretter med kjøtt eller fisk og grønnsaker (49 prosent) (figur 5-9). Disse tallene viser at den polariserte diskusjonen om varm eller kald skolemat blir ganske forenklet. Av det kvalitative materialet kommer det også frem at

¹³ <http://www.skolematensvenner.no/>

ungdom har et nokså ambivalent syn på å erstatte de kalde brødmåltidene med varme matretter.

Skeptiske til innføring av varm matsservering ...

I det hele tatt var det mange ungdommene som uttrykte at de har negative erfaringer med hva skoler tilbyr av mat. Dette er nok en viktig årsak til at mange også sa at de heller vil ha med seg "egen mat." Som en av landboguttene sa det: "Det er klart at varme matretter kan være fristende, men hvis det er sånne junk-greier som har blitt varma opp i mikroovn, så spiser jeg heller brødkive. Hvis det er godt pålegg, så er brødkiver veldig godt. og."

Som nevnt tidligere, hadde ikke storbyskolen noe kantinetilbud. En av storbyjentene uttrykte imidlertid at "det burde vært kantine på skolen." På mitt spørsmål om hva slags mat hun ønsket seg i en eventuell skolekantine, svarte hun: "Sånn salat og kanskje baguetter og sånn lunsjmat." Jeg: "Hva med varm mat, da?" Hun: "Jeg vet ikke helt jeg – det blir liksom veldig nært middag, egentlig." En av landbojentene svarte slik på spørsmålet om hun ønsket seg varme matretter på skolen: "Nei, på skolen vil jeg helst ha brød."

Tidligere erfaringer med varm skolemat ...

Flere av ungdommene som ble intervjuet hadde erfaringer med skolemåltider fra andre land, deriblant Sverige og England.

En av drabantbyjentene var svensk. Hun hadde flyttet til Norge da hun skulle begynne på ungdomsskolen. Hun hadde aldri hatt med seg matpakke på skolen: "det har jeg aldri begynt med, liksom." I stedet handlet hun skolematen i kantinen eller i butikken. På mitt spørsmål om hun likte det svenske skolemåltid bedre enn det norske, svarte hun: "Jeg liker det egentlig best sånn som det er her, for nå får jeg penger til mat, ikke sant. Så da kan jeg handle maten min selv." Jeg: "Var du fornøyd med maten og drikken du fikk i Sverige, da?" Hun: "Nei!" Jeg: "Hva var det dere fikk?" Hun: "Det var sånne oversteekte poteter og skikkelig dårlig mat." Jeg: "Usunt?" Hun: "Jeg vet ikke. Det var bare ekkel mat." Hun var generelt skeptisk til varme institusjonsmåltider. På spørsmål om hvilke endringer hun ønsket i skolens kantinetilbud, var det ikke varm mat som stod på ønskelisten, men en kantine som var åpen hver dag. Dette mente hun ville gjøre det lettere for elevene å ha en sunn matstil.

En av storbyjentene hadde bodd i England året før intervjuet ble foretatt. Karen Sophie fortalte følgende om sine erfaringer med varme skolemåltider: "Jeg har alltid vært en sånn slank type, men da jeg var i England og gikk på skole der, da var det veldig mye usunn mat, så da la jeg på meg ganske mye, men da jeg kom hjem, gikk det jo rett av igjen, alt jeg hadde lagt på meg."

Jeg: ”Hva synes du om skolemåltidene i England, da?” Hun: ”Usunt. Veldig usunt.” Jeg: ”Så du ønsker deg ikke varme skolemåltider?” Hun: ”Nei. Jeg synes det er greit med matpakke, jeg. Det kan godt være varm mat her også, men jeg vil at det skal være sunt for ellers så spiser jeg det ikke. Fordi da føler jeg meg ikke no’ vel etterpå.”

En av drabantbyjentene svarte slik på spørsmål om varm mat på skolen: ”Vi kunne kanskje hatt litt mer sånn varme retter i kantina. Vi hadde det før, men da var det som oftest sånne usunne retter.”

I det hele tatt tyder materialene på at mange unge er nokså skeptiske til servering av varm mat i skolen. Dette må nok både sees i sammenheng med de erfaringene ungdom har gjort seg med varme institusjonsmåltider og den økende helsebevisstheten. Som det har kommet frem tidligere i dette kapitlet, er de typiske varme matrettene som selges i dagens skolekantiner nokså fettrike – gjerne pizza, pølser og hamburgerer. Stadig flere ungdommer uttrykker nettopp skepsis til denne type mat, samt spisesteder som selger denne type mat (Bugge og Lavik 2007, Bugge 2007, upublisert).

Positive til varme skolematretter...

Det fantes imidlertid også dem som ønsket seg tilbud om varm mat i løpet av skoledagen. En av landbojentene svarte slik på hva hun ønsket seg: ”Sånn USA-opplegg”. Dette viste seg å være et synonym til varm mat.

Storbygutten Marcus refererte også til England på spørsmål om det var noe han skulle ønske var annerledes med det skolemattilbudet han hadde: ”Ja, totalt. Jeg vil ha det sånn som i Sverige og England. Der får man varm mat og sånn på skolen, og det hadde vært mye bedre. Jeg har prøvd det både i Sverige og England – og det var mye, mye bedre. Fordi da kan skolen liksom bestemme hva vi skal spise. På den engelske skolen var det ganske mye usunn mat da, men i Sverige så var det veldig bra.”

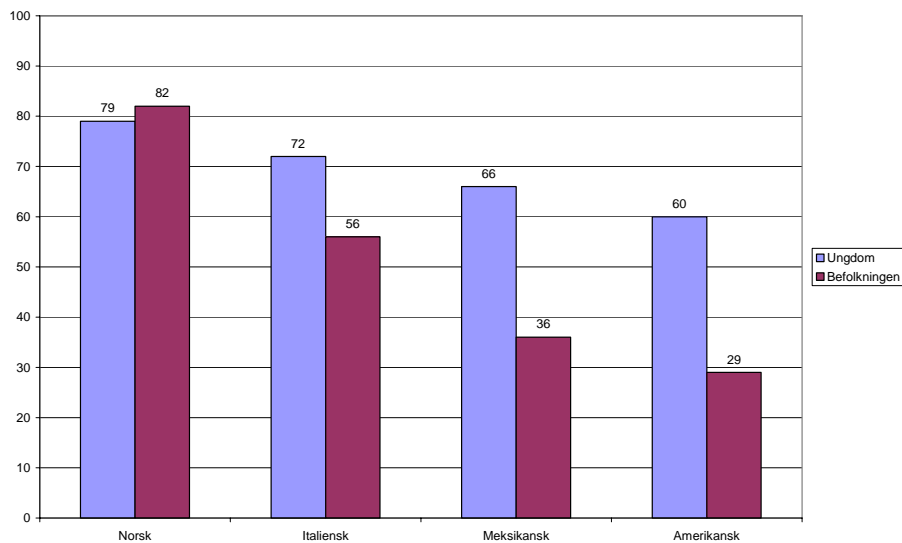
En av landbojentene uttrykte det slik: ”Vi har bare sånn kantine med boller og baguetter og sånt.” Jeg: ”Er det noe du skulle ønsket var annerledes, da?” Hun: ”Varm mat.” Jeg: ”Hva slags varm mat, da?” Hun: ”Jeg synes det er bedre med varm mat.”

En av drabantbyguttene svarte kontant på mitt spørsmål om hva han ønsket endret i skolekantinen: ”Mye mer varmt!”

Italiensk, meksikansk og amerikansk er særlig populært ...

På spørsmål om hva slags varme retter hun ønsket seg, var svaret fra storbyjenta Angela: "Pasta og lasagne og sånt no'." Av de mange nyere matrettene som har blitt introdusert for nordmenn de siste 50 årene, er det særlig de italienske matrettene som har slått an. Ungdom spiser italienske matretter betydelig oftere enn befolkningen i sin helhet. Det er 72 prosent av de unge som spiser italiensk mat én gang i måneden eller oftere. Tallet for befolkningen er 56 prosent. Ungdom spiser også meksikansk og amerikansk mat langt oftere enn befolkningen i sin helhet (figur 5-10).

Figur 5-10 Andel som spiser typisk norske, italienske, meksikanske og amerikanske matretter én gang i måneden eller oftere. Etter alder. Prosent. (N=3849). MMI Norske Spisefakta 2006

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Kalde matretter er stadig mer populært ...

En annen endring som har skjedd de senere årene er en økning i bruken av kalde matretter i det norske måltidsmønsteret. Typiske eksempler på dette er ulike former for råkost og salater (pasta-, kylling-, taco-, skalldyrssalat osv.), pita, wraps, sushi og tapas. Mange av disse rettene har blitt svært populære blant ungdom (Bugge 2006).

Som det kommer frem av dette punktet blir det altfor enkelt å argumentere for å erstatte det kalde matpakkemåltidet med et varmt måltid. Varm skolemat er

bare én av flere endringer ungdom ønsker seg når det gjelder skolens mattilbud. Det er imidlertid ikke bare innholdet i skolens mattilbud som har et forbedringspotensial. Som det vil komme frem av det neste kapitlet, har ungdom også mange synspunkter omkring hvordan man kan forbedre skolens spise-miljø.

5.9 Noen avsluttende kommentarer

De aller fleste ungdommene (90 prosent) hadde tilgang til en egen kantine med salg av mat. Det var også mange som hadde tilgang til vanndispenser (59 prosent) og brusautomater (31 prosent). Det var relativt få som hadde abonnementsordning for henholdsvis melk (12 prosent) og frukt (9 prosent). Det var kun et fåtall som ikke hadde noe som helst tilbud (4 prosent).

Det å handle skolemat i kantine var like utbredt som å handle skolemat utenfor skolens område. Det var henholdsvis 27 prosent og 28 prosent som handlet i mat kantine eller utenfor skolens område tre ganger i uken eller oftere. Det vanligste var å handle skolemat i kantinen én til to ganger i uken (45 prosent). Det var 5 prosent som deltok i skolefruktordningen. Det var også 5 prosent som deltok i skolemelkordningen.

Det var 17 prosent som var svært eller ganske misfornøyd med skolens kantine-tilbud. På spørsmål om hvilke endringer de ønsket seg, var det vanligste svaret ”billigere mat og drikke” (65 prosent), ”sunnere mat og drikke” (63 prosent) og ”mer frukt og grønnsaker” (55 prosent). Det var om lag like mange som ønsket seg såkalt smørelunsj (46 prosent) som andelen som ønsket seg varme matretter (49 prosent).

Abonnementsordningene for frukt og melk ble generelt beskrevet i negative termer. Det var svært få som brukte eller ønsket å beholde ordningene i sin nåværende form. Ungdom hadde også et nokså ambivalent syn på innføring av varme skolemåltider. Dette kan på den ene side knyttes til den generelle økningen i bruk av kalde matretter og sauser i det norske matvanemønsteret, for eksempel råkost, salater, pita, tapas, sushi, salsa, pesto osv. På den annen side kan det knyttes til den økende helsebevisstheten. Mange assosierte varme institusjonsmåltider med fett, mikromat og halvfabrikata.

6 Ungdommenes spisemiljø

”Det er ikke noe hyggelig å spise matpakka si i regnvær, kantina er nede i kjeller’n – den er bare åpen av og til, vi har ikke noe sted å spise.” (småbygutt)

I dette kapitlet vil det bli sett nærmere på hva ungdommene synes om det spisemiljøet skolen tilbyr. Et av spørsmålene som ønskes besvart er hvor og hvordan unge spiser på skolen? Hvor fornøyd eller misfornøyd er de med sine spisefasiliteter? Og hva ønsker de å endre på ved skolens spisefasiliteter?

6.1 Hvor spiser du skolematen din?

”Lunsj”

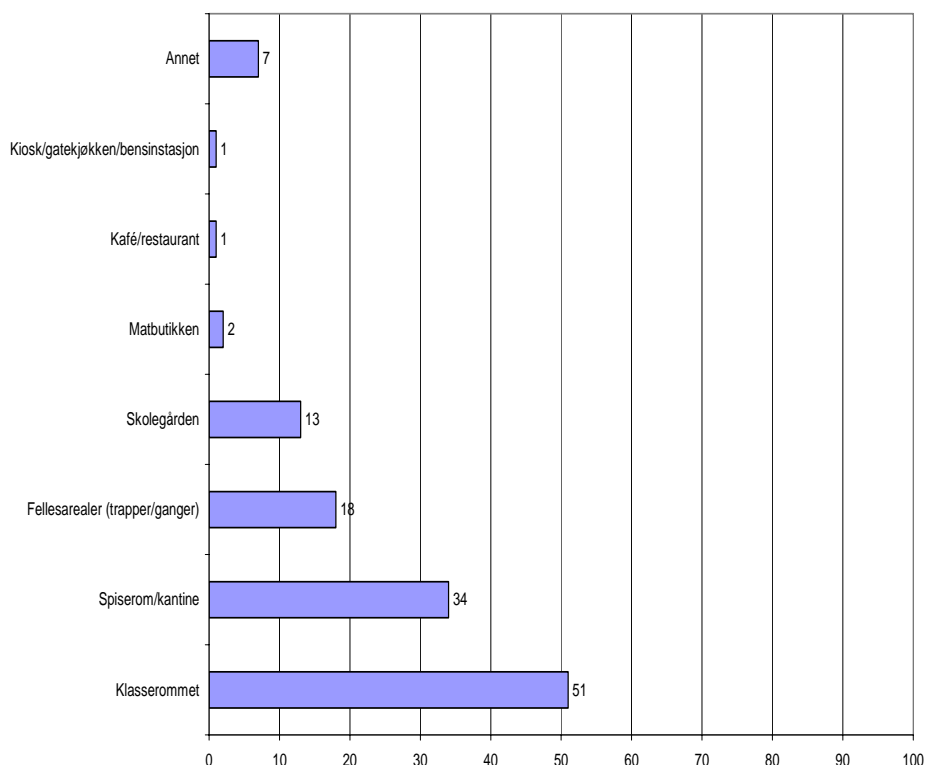

”Lunsj”

”Jenter spiser baguetter i storefri”

De fleste hadde spist maten sin i klasserommet sist skoledag (51 prosent). Det var også relativt mange som hadde spist skolematen sin i et spiserom eller en kantine (34 prosent). Fellesarealer av typen trapper og ganger var også relativt utbredt som måltidsrom (18 prosent). Videre var det 13 prosent av de spurte som hadde spist i skolegården. Web-undersøkelsen ble gjennomført i perioden mars til april 2007. Det var kun 4 prosent som hadde spist maten sin på salgs- og spisesteder av typen matbutikk, kiosk, kafé og restaurant i umiddelbar nærhet av skolen (figur 6-1).

Figur 6-1 Hvor spiste du maten din sist skoledag? Prosent. (N=595). WEB 2007

Større radius i løpet av ungdomsskolen ...

Av det kvalitative materialet fremkommer det at det å forlate skolens område for å handle mat var en viktig måte å markere avstand fra barndommen på. Det var noe ulike praksis ved skolene med hensyn til når elevene kunne forlate skolens område for å handle skolemat. De fleste hadde imidlertid fått tillatelse i løpet av 7. og 8. klasse.

Lederen for ungdomstrinnet ved drabantbyskolen mente det var en uheldig praksis å la elevene forlate skolen for å handle mat: ”Elevene har penger, og de fleste synes boller og brus er bedre enn matpakke. De handler heller ikke sunn mat i kantina, fordi boller og brus koster mindre. De har jo bananer og slikt på REMA, men ellers er utvalget av sunn mat – hvis man ikke smører selv – dårlig. Det som er ferdigsmurt og sunt koster mye. Vi merker også at elevene mister roen rundt spisingen. De spiser ofte mens de går – at de går er jo bra, men ... - det er jo gjerne matvarer som er forbudt på skolen som de

spiser før de kommer inn på skolens område, da.” På mitt spørsmål om hvorfor de ikke forbød elevene å forlate skolen, svarte han: ”Den viktigste grunnen til det er at vi da ville blitt den eneste ungdomsskolen i byen som ikke slipper ut sine elever. Vi hadde fått masse kritikk av elevene. Jeg er vel også i tvil om vi har lov til det.”

Å forlate skolen er en distanseringsstrategi ...

Som vist tidligere, er det å kunne forlate skolens område og handle sin egen skolemat en viktig måte ungdom markerer avstand til barndommen på. For mange var denne friheten et gode, andre mente på sin side at denne friheten bare medførte dårligere skolematvaner. Et eksempel på det sistnevnte kom til uttrykk i intervjuet med en av drabantbyjentene: ”Da vi gikk i 7. klasse så kunne vi ikke gå i butikken. Da måtte vi ta med matpakke og vi kunne ikke ta med noe usunn mat på skolen. Alle måtte spise, liksom, alle hadde med matpakke hjemmefra, men nå er det ikke sånn lenger. Nå kan man velge, og så er det noen som ikke spiser noe sunt i det hele tatt.”

En av landbojentene ga også uttrykk for at muligheten til å forlate skolen i spisepausen var litt problematisk: ”Egentlig har jeg ikke lyst til å gå på butikken, men siden vennene mine gjør det så ... jeg vil ikke være alene igjen på skolen. Og så blir jeg frista, men det er dumt. Veldig dumt, egentlig.”

Ved småbyskolen hadde de innført regelen om at alle måtte være i klasserommet de første ti minuttene av spisepausen. En av småbyguttene som aldri hadde med seg matpakke, beskrev denne ordningen slik: ”Skolen har besluttet at alle må sitte inne i klasserommet i 10 minutter før de kan gå til butikken.” Jeg spurte da: ”Hva gjør du når de andre tar frem matpakkene sine?” Han: ”Ikke no’ spesielt. Bare sitter der og venter på å få dra, liksom.” Han fortalte videre at han syntes dette var ”dumt”. Årsaken var at det ble stressende å nå butikken når pausen ble avkortet på denne måten.

Å bryte skolens regler ...

Ved alle skolene jeg undersøkte var det forbudt å bringe med seg brus, godteri og ulike typer sukkerholdige bakervarer til skolen fra butikken. Det var likevel mange som syntes det var spennende å lure med seg slikt i baklommer, jakkelommer, sekker, bagger og vesker. Dette fikk jeg tydelig demonstrert under mine observasjoner av spisepausen ved drabantbyskolen. I skolens kantine fant det sted en opphetet diskusjon mellom en gutt og den inspiserende læreren. Temaet for diskusjonen var hvorvidt guttens sjokoladekjeks kunne spises på skolens område eller ikke. Det hele endte med at gutten tok for seg ingredienslisten. Etter mye om og men fikk han overbevist læreren om at denne kjeksen ikke inneholdt mer sukker enn den sjokolademelken som ble solgt

i skolens kantine. Gutten satte seg deretter med triumferende mine sammen med sine kamerater. Han høstet både gode ord og smil for å ha vunnet over læreren.

Videre observerte jeg flere elever som satt under trapper og på andre skjulesteder og spiste godteri og drakk brus. I den forbindelse overhørte jeg også kommentarer av typen: ”Gi meg en a’ – ellers sier jeg det.” Dette ble også beskrevet i flere av intervjuene. En av drabantbyjentene fortalte følgende: ”Det er liksom sånn at en har kjøpt sånn sjokoladekjeks fra REMA og så kommer andre elever og sier: Kan vi få? ... Vær litt kul a’! ... og sånn. Hvis han ikke vil gi så sier de: Det er ikke lov til å spise sjokoladekjeks. Vi sier det til læreren.”

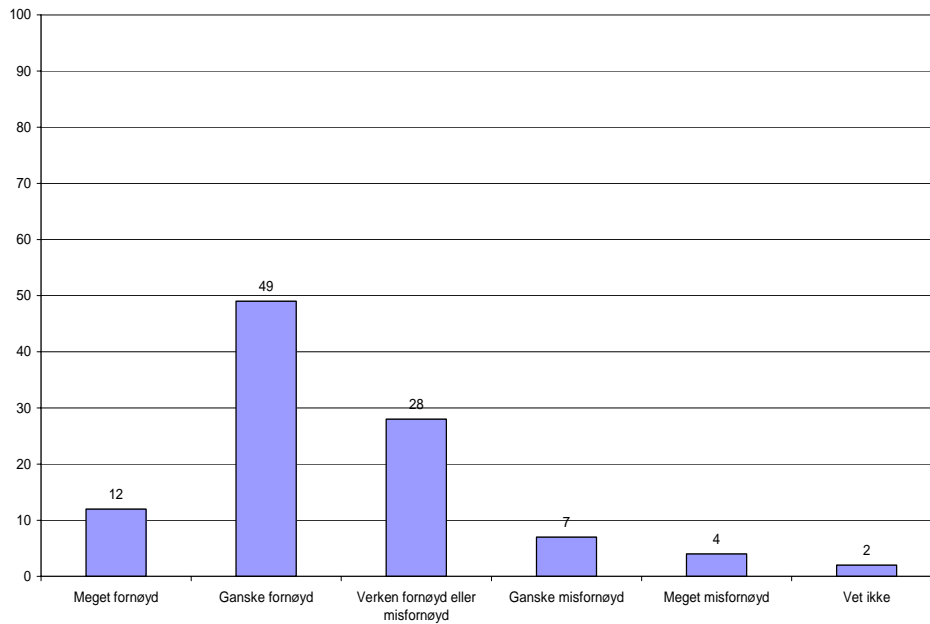
Det var flere som fortalte at det var populært å bryte skolens regler. En av landboguttene sa det slik: ”Tabu er jo gøy, da.” Det var også flere som svarte bekræftende på mitt spørsmål om det var mange som brøt skolens regler omkring mat, drikke og søtsaker.

Av de kvalitative materialene er det mye som tyder på at en vanlig praksis blant ungdommene er å kjøpe ”lovlige mat” som de deretter bringer med seg tilbake til skolen.

Den eneste skolen som hadde tilgang til mange kafeer og restauranter i umiddelbar nærhet av skolen var storbyskolen. Det var imidlertid bare et fåtall av elevene som fortalte at de spiste skolemater sin på kafeer og restauranter. Det var langt vanligere at de brukte uttrykket ”kjøper.” En av dem var Albert: ”Noen ganger kjøper jeg sånn wraps på restauranten.” Denne restauranten hadde mange likhetstrekk med kaffebar-konseptet. Det var kun noen få bord og et par barkraker langs vindusbenken. Jeg observerte at stort sett alle ungdommene som handlet mat her tok den med seg tilbake til skolen.

6.2 Hvor fornøyd er du med skolens spisemiljø?

På spørsmål om hvor fornøyd man var med skolen spisemiljø, var 61 prosent ganske eller meget fornøyd. Det var 28 prosent som ga uttrykk for at verken var fornøyd eller misfornøyd. Videre var det 11 prosent som var ganske eller meget misfornøyd (figur 6-2).

Figur 6-2 Hvor fornøyd er du med skolens spise miljø? Prosent. (N=595). WEB 2007*Det er dumt ...*

Ved skolen i landdistriktet måtte elevene ta med seg matpakken ut i skolegården. I følge flere av elevene var dette en bestemmelse som hadde kommet i kjølvannet av problemer med tilgrising og hærverk. Flere ga uttrykk for å være misfornøyd med denne bestemmelsen. En av guttene mente denne bestemmelsen var grunnen til at han ikke spiste matpakke lenger.

På mitt spørsmål om det var noe han ønsket skulle være annerledes når det gjaldt mat og måltider på skolen, svarte han: ”Ja, vi må ta med matpakka ut. Hvis det er dårlig vær, så er det ikke noe koselig å sitte ute i regnvær og spise matpakke.”

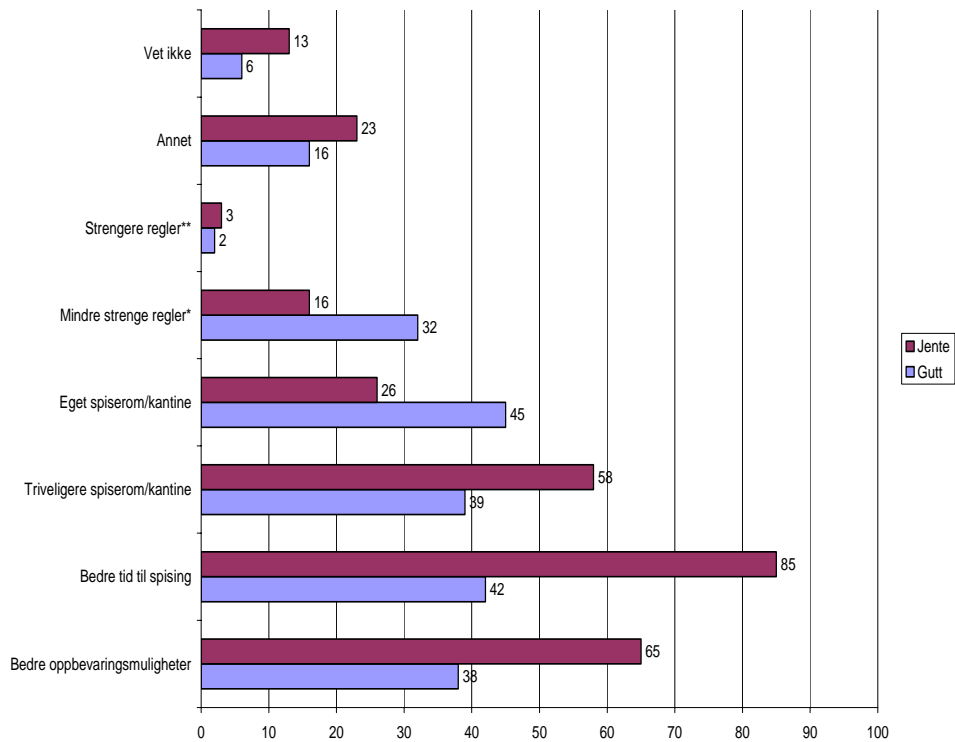
En annen av landboguttene uttrykte det slik: ”Det er dumt at vi ikke får spise matpakken inne, men det blir alltid hærverk og sånt no’.”

Som nevnt tidligere, var denne skolen i ferd med å gjenåpne skolekantinen. Det er derfor lite som tyder på at det å spise ute ville bli en permanent ordning.

Det var ikke bare elevene ved landdistrikt skolen som uttrykte misnøye med skolens spisemiljø. Ved storbyskolen fikk elevene lov til å spise i klasserommet. Det var imidlertid kun lov til å spise i sin egen klasses rom. Dette ble beskrevet slik av en av storbyjentene: ”Vi har en sånn ordning på skolen at vi ikke får lov til å spise i hverandres klasserom. Jeg har ikke mange nære venner i min klasse og da må vi liksom være ute for å være sammen. Da går vi gjerne på butikken eller setter oss på en kafé.”

6.3 Hva vil du gjerne endre ved skolens spisemiljø?

De 11 prosentene som svarte at de var ganske eller meget misfornøyd ble videre spurt om hva de gjerne skulle ha endret. De fleste ønsket å få bedre muligheter til oppbevaring av mat og drikke (for eksempel kjøleskap i klasserommet) (52 prosent). Deretter fulgte bedre tid til spising (50 prosent), triveligere spiserom eller kantine (48 prosent), eget spiserom eller kantine. Det var 35 prosent som ønsket seg mindre strenge regler om hva man kunne spise på skolens område, hvor og med hvem. Kun 2 prosent mente det skulle vært strengere regler. Det var også 19 prosent som oppga ”annet.” Vi har ikke noen nærmere informasjon om hva dette ”annet” inkluderte (figur 6-3).

Figur 6-3 Hva skulle du gjerne ha endret? Etter kjønn. Prosent. (N=62). WEB 2007

* $p < 0.05$ – testet ved kji- kvadrat test.

*Mindre strenge regler (for eksempel for hva man kan spise på skolens område, hvor og med hvem)

** Strengere regler (for eksempel for hva man kan spise på skolens område, hvor og med hvem)

Som det har kommet frem av de foregående kapitlene kommer, guttenes skolematvaner i mye større grad enn jentenes på kollisjonskurs med de rådende matkulturelle verdiene og kodene. Det kan derfor ikke sies å være særlig overraskende at langt flere gutter (45 prosent) enn jenter (26 prosent) ønsket seg et eget spiserom eller kantine. Det var også langt flere gutter (32 prosent) enn jenter (16 prosent) ønsket seg mindre strenge regler for hva man kunne spise på skolens område, hvor man kunne spise, og hvem man kunne spise sammen med.

Jentene (65 prosent) var på sin side langt mer opptatt av å få bedre oppbevaringsmuligheter (for eksempel kjøleskap/-rom) enn guttene (38 prosent). Det var også langt viktigere for jentene (85 prosent) enn guttene (42 prosent) å få mer tid til spising. Mens guttene altså ønsket seg eget spiserom, var jentene mer opptatt av å få et triveligere spiserom. Det var 58 prosent av jentene som ønsket seg dette. Andelen gutter som ønsket seg dette var 39 prosent (figur 6-3).

I likhet med web-undersøkelsen, viste også de kvalitative beskrivelsene at bedre oppbevaringsmuligheter av skolematen, bedre tid til spising og triveligere spiserom var noe mange ønsket seg.

Bra med strenge regler ...

Som det fremkom av resultatene fra surveyundersøkelsen, var det få som uttrykte ønske om strengere regler (2 prosent) (figur 6-3). Av de kvalitative materialene kom det imidlertid frem at mange var fornøyde med skolens relativt strenge regler. Det var også flere som ga uttrykk for at de ønsket seg enda strengere regler og bedre håndheving av reglene.

En av drabantbyguttene sa det slik: ”Jeg synes at det er bra at det er strengt ... det er jo mange som tar med seg brus og godteri for det – og det er ikke noe stress. Det jeg faktisk synes er litt dumt, er at det egentlig ikke er så strengt som jeg kunne ønske at det var. Jeg veit jo det at når han vennen min Eirik har en brus under jakka, så bare går’n rett forbi lærer’n, og selv om lærer’n ser halvparten av brusen, så er det liksom sånn: Jeg så den ikke ... selv om jeg skjønner at’n har sett det, men de tar liksom ikke tak i det på en måte.” Jeg: ”Så du synes de kunne vært mye strengere?” Han: ”Ja, men når det er sagt ... jeg kjøper meg brus, men jeg drikker den før jeg kommer inn på skoleområdet ... jeg gidder ikke å lure den med meg inn.”

En av landbojentene svarte slik på hvorfor hun sjelden spiste godteri: ”Nei, det blir ikke noe særlig av det, for vi har ikke lov til å ha det med på skolen, heller. (...). Vi får lov til å ha drops hvis vi har vondt i halsen eller no’ sånt, da.” Jeg: ”Så dette har skolen regler om, altså?” Hun: ”Ja, men det er dumt at det er mange som bryter reglene, da.”

På spørsmål om hun pleide å kjøpe seg brus når hun handlet skolemat på butikken, svarte en av de andre landbojentene slik: ”Nei, det er ikke lov, det!” Hun kommenterte deretter; ”men Ali pleier å gjøre det, da.” Jeg: ”Ja, for de kan vel ikke nekte dere å kjøpe brus når dere er på butikken, heller?” Hun: ”Nei, det er bare når flaska hans stod på pulten at de sa til han at det ikke var

lov. Men hvordan skal de egentlig sjekke folk, da ... for når vi drar på butikken så kjøper vi jo alt mulig som er der.”

En av drabantbyjentene svarte slik på mitt spørsmål om hun pleide å drikke brus på skolen: ”Det drikker jeg aldri på skolen. Jeg: ”Hvorfor ikke?” Hun: ”Nei, det er ikke lov, og jeg gidder liksom ikke å kjøpe det og så bare risikere å bli fratatt, liksom.” Jeg: ”Er det veldig strengt?” Hun: ”Altså hvis lærerne ser det, så tar de den, men det er innmari mange som kjøper det likevel, da.”

En av storbyguttene beskrev det slik: ”Vi kan ikke ha med brus eller godteri eller sjokolade inn på skolen. Det blir konfiskert.” Jeg: ”Hvem er det som tar det?” Han: ”De voksne som er ute, og læreren.” Jeg: ”Hva med bolleposer i skolegården – er det lov?” Han: ”Nei, jeg tror ikke det.” Jeg: ”Er det ingen som gjør det?” Han: ”Det er folk som gjør det, så klart. De blir jo ikke alltid tatt, da, så klart.”

”Alex”

6.4 Noen avsluttende kommentarer

De fleste ungdommene hadde spist maten sin på skolens område sist skoledag. Det var 85 prosent som hadde spist maten i klasserommet eller skolens spiserom/kantine. Det var 4 prosent som hadde spist skolematen i butikk, kafé, gategjøkken og lignende.

Det var 11 prosent som var svært eller ganske misfornøyd med skolens spise-fasiliteter. De fleste ønsket seg bedre oppbevaringsmuligheter for medbrakt

skolemat (52 prosent). Det var også mange som ga uttrykk for at de ønsket bedre tid til spising og triveligere spiserom.

I web-undersøkelsen var det få (2 prosent) ga uttrykk for at de ønsket strengere regler om mat og spising på skolen. De kvalitative materialene ga imidlertid et mer nyansert bilde av ungdommenes syn på hvilke regler som burde gjelde om mat og spising på skolen, samt hvordan disse reglene burde håndheves.

7 Ungdoms pengebruk på mat og drikke i skoletiden

Usunt strev!

”Det er dyrt å være ung i Norge. Man trenger en del penger i løpet av en skoledag. På norske skoler får man nemlig ikke gratis mat, ikke et lite eple en gang. Man er gjerne litt lei av matpakke med grovbrød og svett ost etter ti års skolegang. Voksne klager over at vi ungdom er så usunne. Jeg hadde med glede kjøpt sunn mat i friminuttene, men man må ha veldig bra økonomi for å kjøpe sunn mat som metter hver dag i tre år. Skal du kjøpe en salat til femti kroner, eller en hamburger til ti? Svaret er ganske enkelt; det billigste er ofte det beste. Hvorfor det koster så utrolig mye med sunn mat skjønner jeg ikke helt. Har jeg misforstått hva Norge prøver på? Det hjelper ikke med mer gym, når vi ikke får gratis mat (Tenåringsjente i spalten Si;d, Aftenposten 15.09.06)

Som det har kommet frem i de tidligere kapitlene, er ”billig”, ”lav pris” og ”mye for pengene” viktige stikkord når det gjelder ungdoms valg av skolemat.

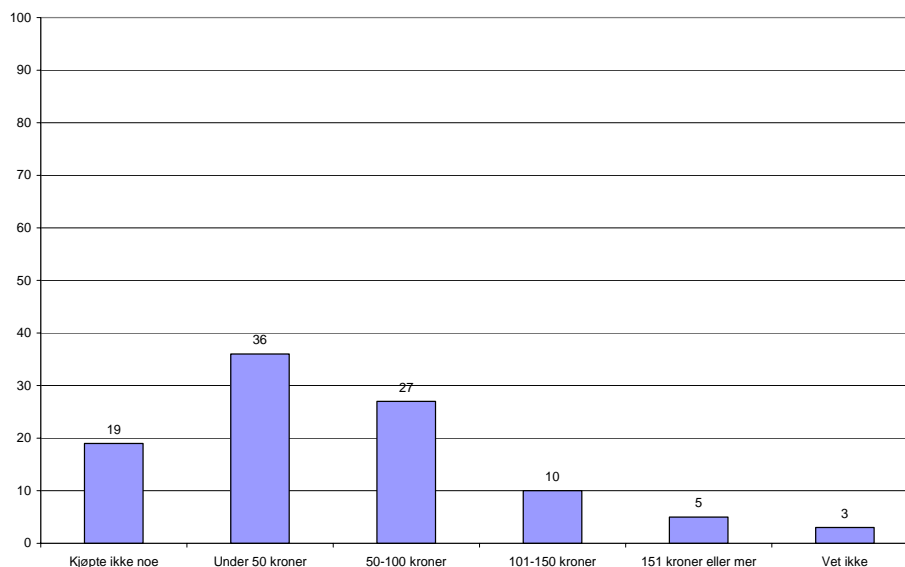
Spisefaktaundersøkelsene viser at ungdom er betydelig mer prissensitive enn den voksne befolkningen hva angår innkjøp av mat og drikke (Synovate MMI 2006). I aldersgruppen 15-24 år var det 66 prosent som mente lav pris var spesielt viktig ved kjøp av mat og drikke. For den voksne befolkningen (25 år eller mer) var det 49 prosent som mente det samme.

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvor mye penger ungdom bruker på mat og drikke i skoletiden. Det vil også bli sett nærmere på hvordan de får penger til mat og drikke, og hvordan de generelt vurderer det å bruke penger på skolemat.

7.1 Hvor mye penger bruker ungdom på skolemat?

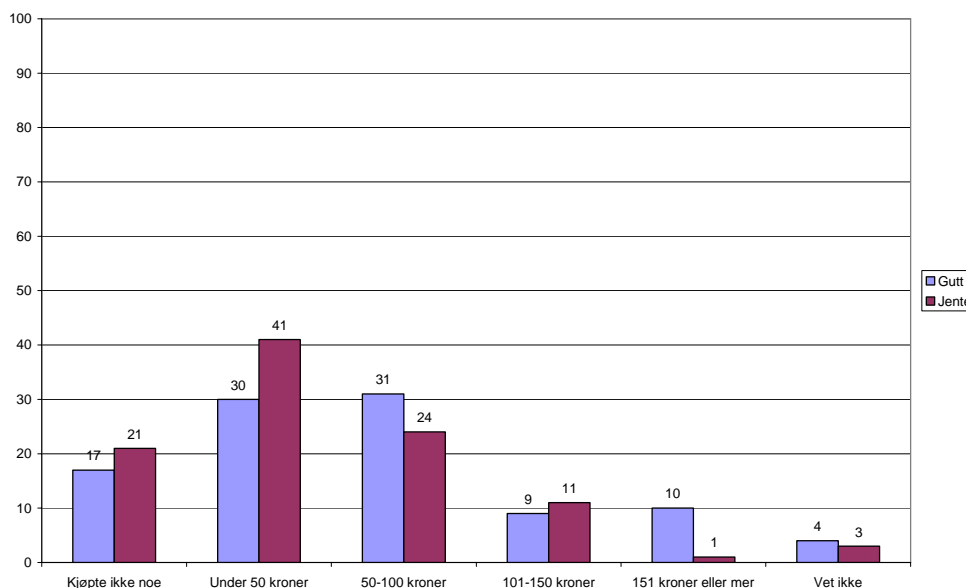
Det var relativt mange som ikke hadde brukt penger på mat eller drikke i skoletiden i løpet av sist uke (19 prosent). Det var 36 prosent som hadde brukt under 50 kroner, og 27 prosent hadde brukt 50 til 100 kroner. Videre var det 10 prosent som hadde brukt 101 til 150 kroner og 5 prosent som hadde brukt mer enn dette. Ungdom bruker altså relativt lite penger på kjøp av mat og drikke i skoletiden (figur 7-1).

Figur 7-1 Hvor mye penger brukte du på kjøp av mat/drikke i skoletiden i løpet av sist uke? Prosent. (N=595). WEB 2007

Med tanke på de resultatene som har kommet frem om jenters og gutters skolematvaner, er det ikke særlig overraskende at gutter bruker mer penger på mat og drikke i skoletiden enn jenter. Det var flere jenter (62 prosent) enn gutter (47 prosent) som ikke hadde brukt penger eller kun brukt et mindre beløp (under 50 kroner) i løpet av sist skoleuke. Videre var det flere gutter (19 prosent) enn jenter (12 prosent) som hadde brukt mer enn 100 kroner til kjøp av mat og drikke i skoletiden sist uke (figur 7-2).

Figur 7-2 Hvor mye penger brukte du på kjøp av mat/drikke i skoletiden i løpet av sist uke? Etter kjønn. Prosent (N=595). WEB 2007

*** $p < 0.001$ – testet ved kji-kvadrat test

Ungdom har dårlig kunnskap om foreldres inntekt og utdanning ...

Det kunne også vært interessant å ha sett nærmere på om bruk av penger til mat og drikke i skoletiden hadde noen sammenheng med foreldrenes inntekt. Dette har det imidlertid ikke vært mulig å gjøre noen analyser av. Årsaken er at over halvparten av ungdommene ikke visste hva foreldrene tjente. I de kvalitative intervjuene ble ungdommene også spurt om foreldrenes yrke. Dette viste seg å være vanskelig å svare på for mange: ”Pappa jobber med noe data-greier” eller ”mamma jobber i bank.” Og dette var det nærmeste mange av dem greide å beskrive foreldrenes jobb og yrkestittel.

Jeg bruker lite eller ingenting ...

Det var altså 19 prosent som ikke hadde brukt penger til mat og drikke i skoletiden sist uke (figur 7-1). De kvalitative materialene viste også at det var mange som brukte lite penger eller ingenting. Dette ble gjerne beskrevet slik:

”Ingenting. Jeg er nesten aldri i kantina og sånne steder. Kanskje det blir tjue kroner en gang i blant.” (landbogutt)

”Jeg pleier egentlig ikke å kjøpe så mye mat.” (småbyjente)

”Jeg kan heller kjøpe en liten sjokolade eller noe sånt noe på slutten av uken. Jeg bruker kanskje ti kroner.” (storbyjente)
 ”Jeg har ikke penger til sånt no’, så jeg spiser den maten jeg har med.” (småbygutt)”

Jeg bruker under 50 kroner ...

Det var altså 36 prosent som brukte 50 kroner eller mindre på mat og drikke i løpet av en skoleuke (figur 7-1).

”Førti kroner kanskje. Da kjøper jeg yoghurt eller juice.” (drabantbygutt)
 ”Femti kroner kanskje. Ikke noe mer i hvert fall.” (landbojente).

Et par av ungdommene fortalte at de fikk et mindre beløp av foreldrene som de kunne bruke i løpet av uken. En av drabantbyjentene sa: ”Tjue kroner. Jeg får mest av mamma og pappa, og jeg får liksom ikke så innmari mye. Så for ikke å bruke så innmari mye av mine egne penger, så gidder jeg liksom ikke å sløse så mye på mat og drikke.” Og en av landbojentene sa det slik: ”Jeg får med femti kroner til mat og drikke, men jeg bruker aldri opp dem.”

Det var flere som bemerket at få salgs- og spisesteder omkring skolen generelt medførte at de brukte relativt lite penger på mat og drikke i skoletiden. En av landbojentene fortalte: ”Tredve kroner eller noe. Vi har ikke så veldig mye sånt i nærheten, så jeg kjøper egentlig ikke så mye.”

Jeg bruker ca. 50 kroner ...

Det var altså 27 prosent som brukte mellom 50 og 100 kroner i løpet av skoleuken (figur 7-1). En av landboguttene forklarte sitt pengeforbruk slik: ”Jeg bruker kanskje femti kroner. Nå for tida er det sånn tilbud på kylling-wrap på Statoil, så det har jeg kjøpt en del den siste tida.” Han kommenterte deretter: ”Men nå er tilbudet over, og det er dobbelt så dyrt. Da blir det ikke aktuelt lenger.”

En av småbyjentene mente hun brukte om lag 50 kroner på skolemat i løpet av en uke. Da kjøper jeg gjerne kyllinglår og rundstykke. Hun pleide å ha med seg matpakke tre dager i uken og kjøpe butikkmat to ganger i uken. Storbyguttene Albert mente også han brukte mellom 50 og 60 kroner i uka: ”Noen ganger kjøper jeg sånn derre druer og andre ganger kjøper jeg wraps.”

Det kom også frem at det var viktig å få mye for pengene. En av storbyguttene erstattet matpakken med rundstykker som han kjøpte i butikken. Det var ikke tilfeldig at han valgte rundstykker: ”Jeg bruker ikke mye penger. Under femti,

kanskje.” Jeg: ”Og det holder til et rundstykke hver dag?” Han: ”Ja for det koster jo bare syv kroner.”

Jeg bruker 100 kroner eller mer ...

Det var altså 15 prosent som brukte 100 kroner til mat og drikke i løpet av skoleuken (figur 7-1). Noen mente dette var ”mye” og andre mente det var ”lite”. En av drabantbyjentene sa: ”Jeg bruker egentlig ganske mye ...” Jeg: ”Hundre kroner, eller?” Hun: ”Nei, mer. To hundre, kanskje.” En av småbyguttene svarte imidlertid slik: ”Ikke så mye. Hundre, kanskje.”

En av de andre småbyguttene handlet skolemat hver dag. Skolematen bestod som oftest av boller og Cola. Dette brukte han om lag 100 kroner på i uken.

Til slutt må nevnes storbygutten Peder. Han beskrev pengebruken sin slik: ”Det spørs om jeg har med bankkortet på skolen eller ikke. Det var en uke jeg brukte nesten 1000 kroner. Skikkelig gode saker. Gikk på restaurant og sånn i friminuttene. Da merka jeg at pengene gikk fort, så det ble ikke mer av det. Nå legger jeg igjen bankkortet hjemme, og da bruker jeg mindre penger - kanskje 100 kroner i uken.”

Noen ganger bruker jeg mye og andre ganger lite ...

For noen var pengebruken nokså variabel. Dette kom blant annet frem da jeg spurte en av storbyjentene om hva hun pleide å spise i løpet av skoledagen: ”Det spørs om jeg har penger eller ikke, da!” Hun utdypet dette slik: ”Noen ganger så lager mamma matpakke til meg, eller så kjøper jeg meg kanskje sånn epler eller kiwi eller wraps”. Jeg spurte da om hvor mye penger hun pleide å bruke på mat i løpet av en uke. Hun mente dette varierte fra ”ingenting” til ”100 kroner kanskje.”

En av landboguttene sa noe lignende: ”Det hender jeg ikke bruker penger i det hele tatt. Kanskje femti kroner.”

Ungdom liker ikke å bruke penger på mat ...

De kvalitative beskrivelsene viser at ungdom ønsker å bruke minst mulig av pengene sine på mat og drikke. Da jeg spurte en av landboguttene om hvorfor han sjelden eller aldri kjøpte mat og drikke i skoletiden, svarte han: ”Nei, altså, når man har sjansen til å bare få mat, så er det like greit. Så kan jeg jo spare de pengene til jeg flytter ut og må kjøpe mat sjøl. Og så veit jeg jo at som regel er matpakke sunnere enn det man kjøper på butikken og sånn mat du får i kantina, da!”

En annen av landboguttene fortalte: ”Jeg kjøper ikke hver dag, for da blir det fort veldig dyrt.”

Denne landbogutten uttrykte det på denne måten: ”Jeg synes det er dyrt, og hvis jeg først begynner å kjøpe der en gang i blant, så blir det vel en vane, og det blir jo mye penger i løpet av et år.”

Denne holdningen kjennetegnet ikke bare distriktsungdommene, men også ungdommene som bodde i by. En av storbyjentene sa: ”Jeg føler meg bedre når jeg har med mat hjemmefra. Det koster ikke penger.”

En av de andre storbyjentene fortalte: ”Når jeg har mat hjemme og kan ta med meg mat, så trenger jeg ikke kjøpe mat.”

Bruker ikke penger på sunn mat ...

Det var også en del av ungdommene som ga uttrykk for at hvis de først skulle bruke penger på mat og drikke, var det helst av den typen de ikke fikk hjemme. En av storbyguttene svarte for eksempel slik på mitt spørsmål om han kjøpt frukt i butikken: ”Nei. Altså, har jeg penger, så bruker jeg det på dritt. For jeg får nok sunt hjemme.” En av drabantbyguttene sa det slik: ”Jeg har seksti kroner i uka, og da har jeg ikke råd til å kjøpe vann hver dag, liksom. Det går ikke. Da kan jeg heller ta det med hjemmefra. Det er liksom ikke nødvendig.” Det han kjøpte i stedet var for eksempel brus, iste, baguette, pizza, boller.

Jeg velger å handle der det er tilbud eller billigst ...

Det var altså flere av ungdommene som fortalte at de benyttet ulike tilbud fra salgsstedene i omegnen. Et eksempel var det ovennevnte bensinstasjonstilbudet. Videre var det flere som ga uttrykk for at de valgte det salgsstedet som hadde lavest priser. Mens noen mente dette var skolekantinen, mente andre at det var butikken.

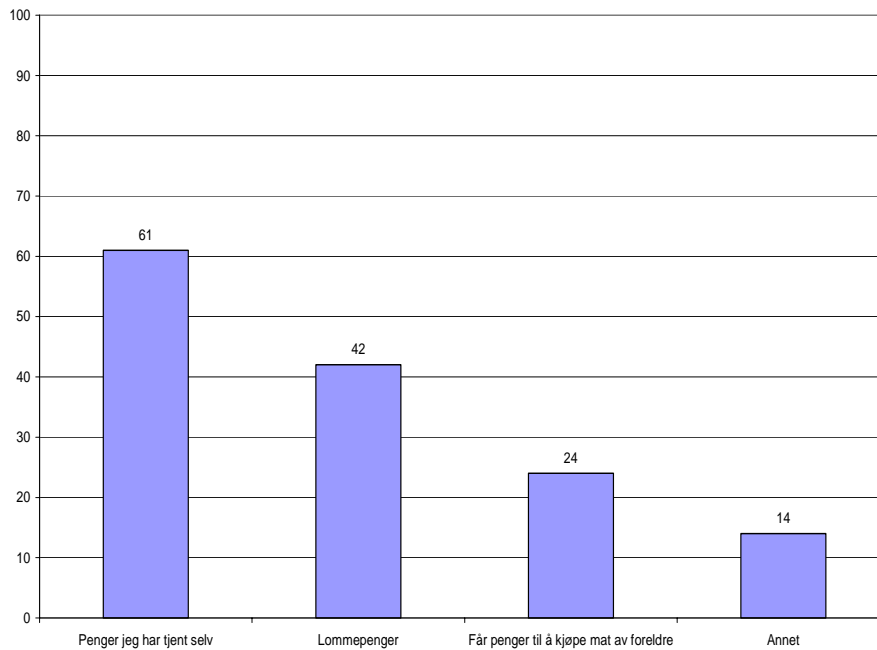
En av storbyjentene begrunnet for eksempel sitt ønske om skolekantine slik: ”Det hadde egentlig vært mye lettere hvis det var kantine, fordi da kan man på en måte kjøpe seg en litt billig baguette på skolen istedenfor å måtte gå på butikken eller no’.” En av drabantbyguttene var av motsatt oppfatning: ”Som oftest går jeg på REMA og ikke kantinen. Det er billigere på REMA 1000.”

Generelt brukte altså ungdom lite penger på kjøp av skolemat og -drikke. Dette gjaldt i særdeleshet det de oppfattet som sunn mat av typen brød, melk, vann, frukt og grønnsaker. Det fikk de med seg hjemmefra.

7.2 Hvordan får du penger til skolemat og -drikke?

På spørsmål om hvordan ungdommene fikk penger til mat og drikke i skoletiden, svarte de aller fleste at de brukte penger som de hadde tjent selv (61 prosent). Det var også en del som brukte noe av lommepengene sine på mat og drikke i skoletiden (42 prosent). Det var 24 prosent som fikk særegne matpenger av foreldrene til bruk i skoletiden (figur 7-3).

Figur 7-3 Hvordan får du penger til mat og drikke i skoletiden? Prosent. (N=595). WEB 2007

Jeg får et beløp av mamma og pappa ...

I det kvalitative materialet kom det frem at flere av ungdommene hadde inngått spesielle avtaler med foreldrene om penger til mat og drikke i skoletiden. En av drabantbyguttene sa det slik: ”Jeg og pappa og mamma har en sånn avtale om at jeg får seksti kroner av dem som jeg kan bruke på skolemat.” Jeg: ”Må du gjøre noe for å få de pengene – noen oppgaver hjemme, for eksempel?” Han: ”Nei, det bare får jeg, og så har jeg ukelønna mi i tillegg ... og den må jeg gjøre oppgaver for.” En av drabantbyjentene fortalte også at hun fikk penger av foreldrene, men som hun selv sa det: ”Jeg får ikke så innmari mye, da.”

Det var også flere som fortalte at de utførte ulike oppgaver hjemme for å få penger til skolemat og -drikke. En av småbyguttene sa det slik: ”Enten så får jeg av pappa, eller så klipper jeg en bitte liten plen og sånt no’ for mora mi, og det får jeg 200 kroner for.”

På fredager ...

Det var ikke bare beløpet til skolemat og -drikke ungdommene hadde gjort avtale om, men også hvilke dager de kunne ha med penger til kjøp av mat og drikke. En av landbojentene fortalte at hun hadde med matpakke alle dager unntatt fredager. Da fikk hun penger av foreldrene til å handle mat i kantinen eller i butikken. Jeg spurte da om hva som var bakgrunnen for denne avtalen. Hun svarte: ”Alle kjøper på fredager. Det er liksom litt koselig ... sånn siste skoledag.”

7.3 Noen avsluttende kommentarer

At penger er et viktig tema når ungdom velger skolemat, kommer frem på mange forskjellige måter i undersøkelsen. Som vist flere ganger, var billig skolemat noe som stod høyt på de unges ønskeliste.

De færreste brukte mye penger på mat og drikke i løpet av skoleuken. Det var altså 19 prosent som ikke hadde kjøpt noe sist skoleuke. Videre var det 53 prosent som hadde brukt under 100 kroner. Gutter brukte noe mer penger i løpet av skoleuken enn jenter. Det var henholdsvis 62 prosent av jentene og 47 prosent av guttene som hadde brukt lite (under 50 kroner) eller ingenting på skolemat sist uke. Det var henholdsvis 10 prosent av guttene og 1 prosent av jentene som hadde brukt mer enn 100 kroner til skolemat i løpet av sist skoleuke. Det vanligste var å bruke penger man selv hadde tjent (61 prosent). Deretter fulgte lommepenger (42 prosent) og matpenger fra foreldre (24 prosent).

8 Det ideelle skolemattilbudet

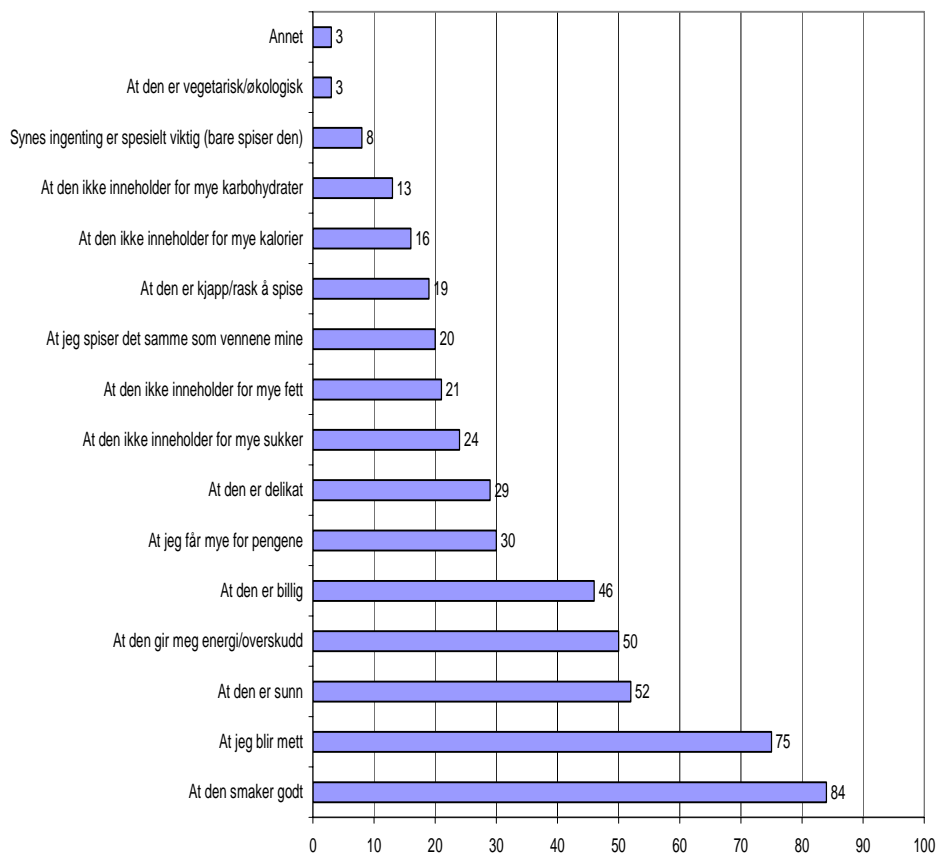
”Kjære kunnskapsminister, kjære finansminister, kjære statsminister og resten av ministrene som gjør Norge til et bra land: Jeg er lei av å vite at tingene kunne vært mye bedre om dere gjorde jobben deres ordentlig. Jeg sier ikke at det ikke kunne vært verre, men når vi bor i verdens rikeste land, har vi vel råd til gratis skolebøker og kanskje litt ordentlig skolemat til dem som skal passe på dere når dere bruker rullator og ikke kan gå på do selv. Eller er vi så lite verd?”. (Innlegg skrevet av en tenåring i spalten Si;D, Aftenposten, 27.02.07)

Som det har kommet frem i de tidligere kapitlene, har ungdom ulike oppfatninger om hva de liker best av matpakke, butikkmat og kantinemat. I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvilke faktorer de mener er særlig viktige når det gjelder skolemat generelt. Hvor viktig er det for eksempel at den inneholder lite fett og sukker? Hvor viktig er det at den er økologisk? Hvor viktig er det at den er billig? Hvor viktig er det at den er kjapp å spise? Osv.

8.1 Hvilke faktorer er særlig viktig ved skolematen?

Til spørsmålet om hva som var spesielt viktig ved skolematen, var det formulert flere holdningsutsagn som ungdommene måtte ta stilling til (figur-8-1). Det var kun 8 prosent som mente utsagnet ”jeg synes ingenting er spesielt viktig/jeg bare spiser den” passet i forhold til deres syn på skolemat. Svarene ungdommene ga viste at god smak, sunt innhold og lav pris er noe de synes er spesielt viktig.

Figur 8-1 Hva synes du er spesielt viktig i forhold til skolematen din? Prosent. (N=595). WEB 2007

God smak ...

Det var altså 84 prosent som mente at god smak var spesielt viktig for dem. Som det har kommet frem tidligere i denne rapporten, er det ulike oppfatninger om hva som smaker godt og hva som smaker vondt.

I mine materialer kom det frem at noen syntes matpakken smakte godt, andre syntes den smakte vondt. Noen beskrev hamburger og pizza som ”digg”, og andre beskrev det som ”junk” osv.

”I matpakken min har jeg brødsriver med noe smakfullt på.” (landbo-gutt)

”I lunsjen velger jeg ofte noe usunt. Det er fort gjort å velge det som er godt. Som for eksempel sjokolade, kjeks, iste og brus.” (småbygutt)

Sunn (skole-)mat og drikke stadig viktigere ...

Ser man på generelle spisetrender blant ungdom, er det tydelig at det søte, salte og fete smaker stadig dårligere for ungdom, mens det magre, lette og sunne smaker stadig bedre. Dette viser nettopp hvordan gode og dårlige smaker knyttes til matkulturelle verdier og ernæringsmessig kunnskap (Montanari 2006).

På spørsmål om hvilke faktorer ungdommene la vekt på ved skolematen, var det altså 52 prosent som mente det var spesielt viktig at skolematen var sunn. Videre var det også mange som mente det var spesielt viktig at den ikke skulle inneholde for mye sukker (24 prosent), fett (21 prosent), kalorier (16 prosent) og karbohydrater (13 prosent) (figur 8-1).

Skolematen må være billig ...

Som vist tidligere, er ungdom opptatt av at skolematen skal være billig. Dette kom også frem av spørsmålet om hva man la spesielt stor vekt på ved skolematen. Det var 46 prosent som mente det var spesielt viktig at skolematen var billig. Videre var det 30 prosent som mente det var viktig at de fikk mye for pengene (figur 8-1). (Se også punkt 7.1).

Mettende og næringsrik ...

Det var også mange som mente det var spesielt viktig at skolematen var mettende (75 prosent) og at den ga dem energi og overskudd (50 prosent) (figur 8-1). Storbyguttene Marcus svarte slik på mitt spørsmål om hvorfor han valgte å ha med matpakke: ”Fordi at da klarer jeg å holde energinivået oppe sånn at jeg kan jobbe og ikke bli sliten og slapp.” I *Min mathistorie* var det også flere som skrev om skolematens betydning for ikke å få vondt i hodet. En av småbyjentene uttrykte følgende: ”Jeg mener det er viktig å spise matpakke, ellers får jeg vondt i hodet.”

Delikat og fersk ...

I ungdommenes beskrivelser av mat og drikke brukes ofte adjektiver som søtt, tørt, ekkelt, gammelt, lunkent, klemt. I det hele tatt er kvalitetsegenskaper som ferskhet og friskhet viktig for ungdom. I spisefaktaundersøkelsene (Synovate MMI 2006) kommer det frem at 76 prosent av de unge legger spesielt stor vekt på dette ved kjøp av mat.

Det var relativt mange (29 prosent) som mente at de la spesielt stor vekt på at skolematen skulle være delikat (figur 8-1). Som en av landbojentene skrev det

i sin mathistorie: ”Jeg liker ikke så godt skolemat som jeg har smurt selv på morgenen. Hvis vi ikke har noe god mat hjemme, går jeg helt til sentrum for å kjøpe noe, eller så lar jeg være å spise.” I tillegg var det flere som nevnte at manglende friskhet var noe som gjorde dem skeptiske til ordninger som skolemelk og skolefrukt.

At ferskhet og friskhet er viktig, kom også frem av svarene på spørsmål om hva de ønsket endret ved skolens spisemiljø. Det var altså 52 prosent som svarte ”bedre oppbevaringsmuligheter”, for eksempel kjøleskap og kjølerom (figur 6-3).

Å spise det ”alle andre gjør” ...

Som vist tidligere i rapporten, fikk medelever med avvikende mat- og drikkevaner gjerne kommentarer på sin praksis:

”Jeg har sagt det til han, at så mye Cola som han drikker ...”. (landbogutt)

”Mange synes det er lite med et knekkebrød, men det er nok for meg”. (småbyjente)

”Når de kommer fra butikken med sånn sjokolademuffins og potetgull, da sier jeg: Spiser dere det der, liksom, det er skikkelig usunt!”. (drabantbygutt)

Det å ha avvikende skolematvaner var altså forbundet med sosiale kostnader. Som det kommer frem av figur 8-1 var det 20 prosent som mente det var spesielt viktig at de spiste det samme som vennene sine. Dette var, som vist tidligere i rapporten, ikke bare knyttet til innhold, men også til form. Hvis alle vennene dro til butikken for å handle i spisepausen, var det ikke noe alternativ å bli igjen på skolen.

Rask og enkel mat ...

Som det kom frem av svarene på spørsmålet om hva man ønsket endret i skolens spisemiljø, var det 50 prosent som ønsket bedre tid til spising. Det var også flere som beskrev det som stressende å nå butikker og kiosker i løpet av spisepausen. Figur 8-1 viser at det er 19 prosent som mente det er spesielt viktig at skolematen er rask eller kjapp å spise.

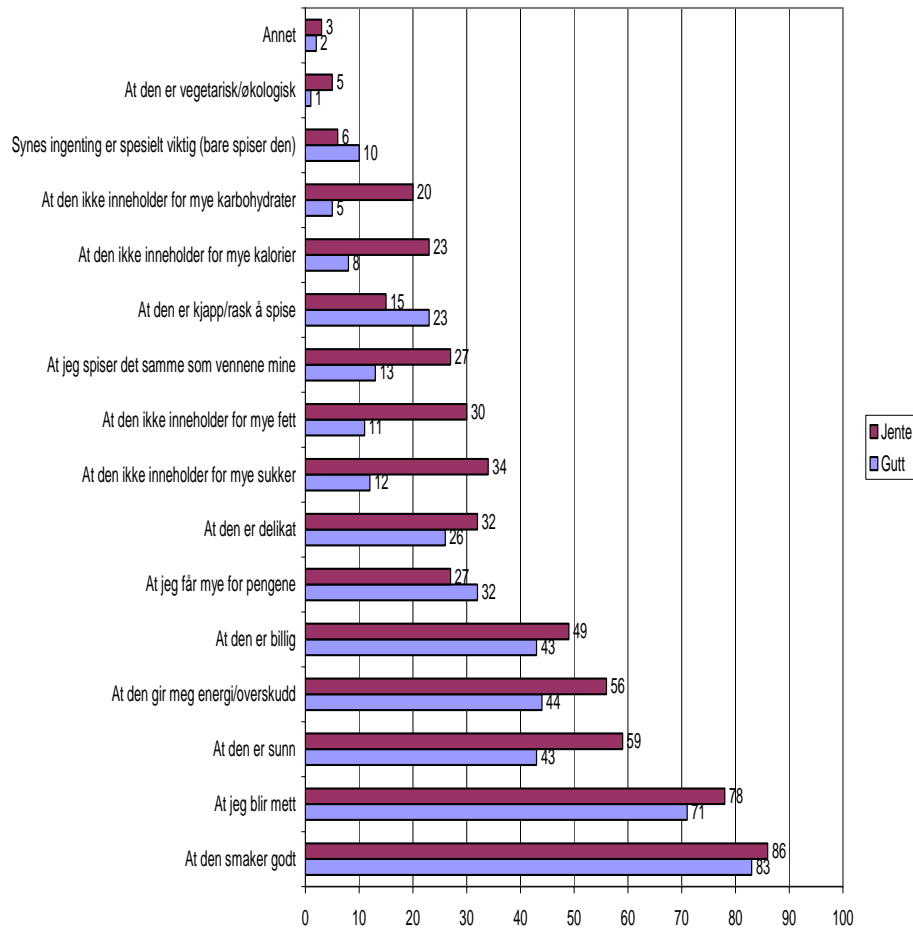
Få er opptatt av økologisk og vegetarisk mat ...

Av spisefaktaundersøkelsen (Synovate MMI 2006) kommer det frem at relativt få unge (11 prosent) legger stor vekt på at maten de kjøper er økologisk produsert. Det er også få unge som er villige til å betale mer for økologisk merket frukt/grønnsaker (10 prosent) og kjøtt (9 prosent). De samme tenden-

sene kommer også frem i min skolematundersøkelse. Det var 3 prosent som mente vegetarisk/økologisk skolemat var spesielt viktig (figur 8-1). Det bør i denne sammenhengen nevnes at det er få vegetarianere i Norge (Lavik og Kjørstad 2006).

Svarene på spørsmålet om hva man syntes var viktig i forhold til skolemat, viste at jenter og gutter hadde nokså ulike oppfatninger (figur 8-2).

Figur 8-2 Hva synes du er spesielt viktig i forhold til skolematen din? Etter kjønn. Prosent. (N=591). WEB 2007

Det var langt flere jenter (59 prosent) enn gutter (43 prosent) som la spesielt stor vekt på at skolematen skulle være sunn. Det var også langt flere jenter

enn gutter som mente det var viktig at skolematen ikke innholdt for mye fett, kalorier og karbohydrater. Jenter var også mer opptatt av at maten skulle smake godt, at den skulle mette og gi energi. Det var også viktigere for jentene at skolematen var billig. Det guttene la særlig vekt på, var å få mye for pengene, og at skolematen skulle være kjapp å spise (figur 8-2).

Det var også stor kjønnsforskjell når det gjaldt betydningen av det å spise det samme som vennene sine. Det var 27 prosent av jentene som mente dette var spesielt viktig, mens bare 13 prosent av guttene mente det samme (figur 8-2).

Det bør også nevnes at resultatene for ungdommene bosatt i Oslo skilte seg fra det for ungdommene i resten av landet. Faktorer som sunnhet, lite fett, kalorier, sukker og karbohydrater var viktigere for Oslo-ungdommene. De la også mer vekt på billig skolemat enn det som var tilfellet andre steder i landet (* $p < 0.01$ – testet ved kji-kvadrat test). Det er i denne sammenhengen verdt å nevne at Oslo-ungdommene ikke brukte mer penger på skolemat enn ungdom, i landet for øvrig.

8.2 Avsluttende kommentar

De færreste ungdommene var altså likegyldige til skolematens form og innhold. Skolematen bør smake godt og den bør være næringsrik, sunn og billig. Jenter var generelt mer opptatt av sunn skolemat enn gutter. Gutter var mer opptatt av at skolematen skal være billig, mettende og kjapp å spise. Oslo-ungdommene er også mer opptatt av sunn skolemat enn de var i landet for øvrig.

9 Konklusjon og anbefalinger

Hensikten med denne rapporten har vært å øke kunnskapen om ungdoms skolematvaner. På den ene siden har jeg sett nærmere på detaljene i hva og hvordan unge spiser i løpet av skoledagen. På den annen side har jeg sett på de unges oppfatninger og prioriteringer.

9.1 Fremtredende skolematstiler

Selv om voksne liker å tro det, så kan dagens ungdom på ingen måte beskrives som matkulturelt opprørsk. Det er den sunne matstilen som er trendy og moteriktig. Godkjennelse og anerkjennelse fra jevngamle er viktige drivere for ungdom. Når de sterke aktørene i jevnaldermiljøet støtter opp om de hegemoniske matkulturelle verdiene og orienteringene – det sunne – vil de fleste ungdommer oppleve det som vanskelig å bryte med det konforme. Det er trygt å følge den stilen som de fleste følger og som ingen kritiserer – vann, matpakke og eple fungerer rett og slett bedre enn hamburger og Cola blant dagens unge.

Usunn skolematstil kritiseres ...

Mine resultater om ungdoms skolematvaner skiller seg således ikke fra de resultater som fremkommer i andre studier av ungdommers livsstiler og interesser. Dagens ungdomskohort er i stor grad bærere av det som kan kalles konforme og politisk korrekte verdier (Øia 1998). I likhet med det som fremkommer av Øias studier, viser også min studie at dagens ungdomskultur har liten toleranse overfor egne avvikere. Dette kom særlig til uttrykk i beskrivelsene av overvektige medelever. Det er de sunne og slanke som blir rangert i toppen av de unges egen popularitetsskala. Det å være tynn er etterstrebellesverdigg, mens det å være ”lubben”, ”feit” eller ”plugg” blir kritisert i jevnaldermiljøet (Bugge 2007, upublisert).

En annen gruppe som gjerne ble beskrevet i negative termer var de Coladrikkende og bollespisende guttene (og jentene). Dette var et typisk eksempel på ”de andre” – slike som majoriteten ikke ville sammenligne seg med. Deres matstil ble også assosiert med en generelt dårlig livsstil og dårlige interesser. I følge en av småbyjentene var det de guttene som valgte Cola og boller, som også røykte, var fysisk inaktive og storforbrukere av tv- og dataspill. Hun mente også at de guttene som var fysisk aktive, ikke spiste denne type mat og drikke. Da jeg avslutningsvis spurte om hvilke gutter hun likte best, var svaret ikke overraskende: ”De som ikke bare drikker Cola og spiser boller.”

Gutter mer matkulturelt opprørske enn jenter ...

En skolematstil preget av boller, brus og ”bøgg” kjennetegnet langt flere gutter enn jenter. At gutter har en mer opprørsk (livs-)stil enn jenter stemmer også med resultater fra andre ungdomsstudier. Et trekk som kommer frem i flere studier, er nettopp at gutter i større grad enn jenter, synes å henge fast i uhensiktsmessige roller, aktivitets- og interesseprofiler. Dette bidrar til å gjøre gutter sårbare og mindre konkurransedyktige enn jenter i mange sammenhenger. Det er gutter med arbeiderklassebakgrunn som er mest i utakt (Pedersen 1996).

De matkulturelle opprørerne ble gjerne beskrevet som ”de tøffe gutta”. En av distriktsguttene sa det slik: ”Dem tøffe gutta går på butikken og da vil ikke de fullt så tøffe også dit”. I en studie av ulike elevroller i ungdomsskolen blir disse guttene betegnet som ”machoguttene” (Lyng 2004). Det som kjennetegner disse guttene er nettopp at de er tøffe, mandige, kule og provoserende. De opptrer som klassens sabotører, frekkaser og sløvinger. Det er ikke det at machoguttene ikke kan, de tar bare ingenting seriøst, de brøler og de er voldsomme.

Deres skolematstil var generelt preget av å være rampete, annerledes og provoserende. Fremfor matpakke spiste de rundstykker med sjokoladebiter eller boller. Vann og skolemilk ble byttet ut med Cola. Frukt og grønnsaker ble byttet ut med potetgull og sjokolade. De visste utmerket godt at dette var både feil og usunt, men det brydde de seg ikke om. En av tøffingene uttalte imidlertid at: ”Hvis jeg blir feit av det, så kan jeg jo bare slanke meg, da.”

De sunne sossene ...

Ingen var mer negative til den opprørske matstilen enn middelklasseungdommene – ”sossene”. Dette kom kanskje særlig tydelig frem i intervjuene med elevene ved storbyskolen. Denne skolen var plassert i en av byens ”bedre” strøk. Da tenåringene ble spurt om foreldrenes yrker, var de typiske svarene: advokat, direktør, lege, kunstner, skuespiller eller hjemmeværede (mamma).

Ingen var mer negative til fett og sukker enn denne gruppen ungdommer. Det var heller ingenting som smakte bedre på skolen for disse ungdommene enn grovbrød, frukt og vann. Flere av dem hadde bodd i utlandet. Deres erfaringer med engelske og svenske skolemåltider var varierende. De fleste ga uttrykk for at de foretrakk den norske formen. Hvis det skulle bli (varm) matservering i skolen, var det imidlertid svært viktig at den ikke skulle bestå av ”junk” og ”mikrogreier”. Som en av middelklasseguttene ved landboskolen uttalte det: ”Da spiser jeg heller matpakka mi!”

Det var altså tydelig at middelklasseungdommene hadde internalisert sine foreldres matkulturelle verdier og orienteringer. Det var også disse ungdommenes matstil – grovbrød, vann og eple – som ble gitt legitimitet i jevnaldersmiljøet.

Osloungdommer er matkulturelle opinionsformere ...

Ungdom bosatt i Oslo har en mindre opprørsk (skole-)matstil enn ungdom i andre deler av landet. Det er de unge i Oslo som drikker minst brus i skoletiden. De har også et betydelig høyere forbruk av frukt og grønnsaker enn ungdom i andre deler av landet. Det var ingen som beskrev godteri og sukkerbrus i mer negative termer enn jentene ved storbyskolen.

Mattrender og -moter starter først i Oslo og brer seg sakte utover i landet. Slik har det vært i uminnelige tider (Bugge 2006). Når Oslo-ungdom velger den sunne (skole-)matstilen, er dette altså en pekepinn på hvordan skolematvanene kommer til å utvikle seg de nærmeste årene.

9.2 Skolematvanemønsteret

Matpakken er det vanligste skolemåltidet blant ungdom. Det er om lag 70 prosent som spiser dette tre ganger i uken eller oftere. Den mest utbredte skoledrikken er springvann. Skolemelk er lite utbredt blant ungdom (5 prosent). De fleste har tilgang til en skolekantine. Dette er noe de aller fleste benytter seg av en gang i blant, men ikke ofte. De typiske begrunnelsene er at kantine tilbudet er dyrt og ofte dårlig. Uttrykket ”dårlig” brukes nærmest synonymt med ”usunt”. Det å handle skolemat i butikker og kiosker er også noe mange gjør en gang i blant, men dette er også betydelig mindre utbredt enn det å ha med matpakke hjemmefra. Det vanligste å kjøpe i butikken er ferdigsmurt brødmat. Det er også relativt mange som kjøper søte bakervarer, for eksempel boller og kjeks. Videre er frukt, yoghurt, salater nokså utbredt. Det var overraskende få som hadde kjøpt varm mat sist de handlet skolemat i butikk, kiosk eller lignende.

Matpakken smaker sunt ...

Med tanke på de mange negative beskrivelsene som blir gitt av matpakken i norsk offentlighet, er resultatene som fremkommer i skolematsurveyen nok så overraskende. Så mange som 65 prosent mente at matpakken de hadde spist sist skoledag, hadde smakt godt. Både de kvalitative og de kvantitative materialene viser at ungdom er opptatt av at maten skal være billig og smake godt, men den bør også være sunn og helseriktig. Når så mange ungdommer mener matpakken smaker godt, avslører dette at den treffer den matkulturelle tidsånden: Den er sunn, billig og tradisjonsrik. Det bør i denne sammenhengen også nevnes at 58 prosent mente matpakken var å betrakte som en god vane og noe de likte.

Mange lager sin egen matpakke ...

Materialene viser at det vanligste var å smøre sin egen matpakke, men det var også mange som svarte at "mamma gjør det". Få svarte "pappa". Det var tydelig at foreldre forventet større grad av involvering i matpakken i overgangen fra barneskole til ungdomsskole. Skolemat er imidlertid et strengt moralsk felt. Ungdommens praksis kan best beskrives som frihet under ansvar (Ros-sow 2003). Selv om tenåringene i stor grad lager sine egne matpakker, blir innholdet kontrollert. Mødre kan til nød la tenåringen spise sjokoladepålegg til frokost, men ikke i matpakken. Nudler og loff er heller ikke helt greit.

Butikk- og kioskmater smaker av frihet og opprør ...

Mens matpakken assosieres med det sunne og ordentlige, blir maten man kjøper utenfor skolens områder i mye større grad assosiert med det usunne og forbudte. Gutter handler langt oftere enn jenter skolematen sin i butikker og kiosker.

Det vanligste er å kjøpe ulike bakervarer. Baguetter ("baggis") og boller er særlig populært. Andre eksempler på populær butikkmat er yoghurt, frukt, salater, samt godteri og sjokolade. Relativt få kjøper varme matretter. Mens de fleste ungdommene drikker springvann til matpakken, er de vanligste kjøpedrikkene sukkerholdig brus, sjokolademelk, iste og juice. Svært forenklet kan man si at jentene kjøper mer av det sunne, og guttene kjøper mer av det usunne. Det å velge Cola og boller fremfor matpakke synes imidlertid å bli stadig mer problematisk – også for guttene.

Kantinemat smaker dyrt og dårlig ...

Det var relativt mange som mente kantinemattilbudet var dyrt og dårlig. En av småbyjentene beskrev naboskolens kantine tilbud slik: ”Det er ikke noe sunt å få kjøpt der borte. De selger bare sjokolade, muffins og baguetter.” I de kvalitative materialene kommer det frem at de elevene som gir uttrykk for å være mest fornøyd med skolens kantine tilbud, er de som foretrekker skolemat av typen ferdigsmurte baguetter, pizza, hamburgere, toast, boller, pommes frites, sjokolademelk og lignende. Flere av ungdommene uttrykker også liten tro på en snarlig forbedring av skolemattilbudet. Som en av landboguttene sa det: ”Det kan gjerne bli matsservering her på skolen, men hvis det blir noe sånn mikrojunk, så spiser jeg heller matpakka mi!” Og en av storbyjentene sa det slik: ”Det kan godt være varm mat på skolen, men jeg vil at det skal være sunt for ellers spiser jeg ikke. Fordi da føler jeg meg ikke noe vel etterpå.”

Varm eller kald skolemat ...

Materialene viser at ungdom har et ambivalent forhold til servering av varm mat på skolen. På den ene side kunne det altså vært fint med varm mat i løpet av skoledagen. På den annen side gir mange uttrykk for å være skeptiske til den ernæringsmessige kvaliteten slike måltider vil få – ”halvfabrikatagreier”, ”pølser”, ”tomatsupper på pose”, ”feite greier”, ”mikromat”, ”frossenpizza” osv. Det er også et par som gir uttrykk for at det lett kan bli litt for mye mat, og at det ikke lenger kan betegnes som lunsj, men mer som en ekstra middag.

En endring i de senere års mat- og spisevaner er en økende bruk av kald mat. Et eksempel er den økende bruken av råkost og salater som tilbehør til middag. Et annet eksempel er den økende bruken av pasta- og kyllingsalater, pita, wraps, sushi og tapas. Denne type retter er særlig populære i de yngre aldersgruppene. Ingen er mer negative til kokte grønnsaker enn ungdommer. Ungdom har også et betydelig høyere forbruk av ferdigsalater enn befolkningen i sin helhet. Av de ulike utenlandske kjøkkenene som er representert i den norske matkulturen, er det i særdeleshet det italienske som er blitt populært blant unge mennesker.

Lav deltakelse i skolemelk- og skolefruktordningen ...

Det var få av ungdommene som deltok i ordninger som tilbyr skolemelk og skolefrukt. Ungdommene ga uttrykk for å ha nokså dårlig erfaring med denne type ordninger: ”lunken melk”, ”varm melk”, ”gammel melk”, ”klemt frukt”, ”brune bananer”, ”få valgmuligheter” osv.

Når det gjelder skolemelkordningen, synes denne å være i utakt med både ernæringspolitiske mål og brukernes preferanser. I følge Sosial- og helsedirektoratets retningslinjer bør ordningen omfatte lettmelk, skummetmelk og ekstra

lett lettmelk. Dette harmonerer dårlig med det tilbudet de unge får. Ved mange skoler har man redusert tilbudet til bare å gjelde lettmelk (og sjokolademelk). I 2007 tok også TINE ut skummetmelk av ordningen.

Om lag halvparten av de unge drikker melk daglig. Det er imidlertid stadig flere som velger de magre produktene. Fra 1997 til 2005 ble andelen som drikker lettmelk halvert. Nå drikker 23 prosent lettmelk daglig, mens 20 prosent drikker skummetmelk eller ekstra lett lettmelk. Det er lite som tyder på at Regjeringens ernæringspolitiske mål¹⁴ om økt deltakelse i skolemelkordningen vil oppnås når man ikke tilbyr annet enn lettmelk.

Ønsker seg et mer gjennomtenkt spisemiljø ...

Det var ikke bare skolematens innhold mange ønsket å endre, men også formen. På den ene side var det mange som ønsket triveligere spiselokaler og mer spisetid. På den annen side var det mange som ønsket seg bedre oppbevaringsmuligheter til å oppbevare mat og drikke – for eksempel kjøleskap og kjølerom. Beskrivelsene ungdommen ga av skolenes spisemiljø, tyder på at skolemat og måltider ikke er et særlig prioritert område. Som en av småbyguttene sa det: ”Det er ikke noe hyggelig å spise matpakka si ute i regnvær, kantina er i kjelleren og ...”

Bruker lite penger på mat og drikke i skoletiden ...

De fleste bruker lite penger på skolemat. Det var 2 av 10 som oppga at de ikke hadde kjøpt noe i løpet sist skoleuke. Det var få som hadde brukt hundre kroner eller mer. Mange ga uttrykk for at de ønsket å bruke minst mulig penger på mat og drikke.

Skolemat er et viktig tema ...

Svarene på spørsmålet om hva de mente var spesielt viktig ved skolematen, viste at de færreste ungdommene (8 prosent) var likegyldige til form og innhold. Maten bør smake godt. Videre bør den være næringsrik, sunn og billig. Jenter var betydelig mer opptatt av sunn skolemat enn gutter. Det samme var også ungdom bosatt i Oslo i forhold til dem i landet forøvrig. Mange ønsket seg mer frukt, grønnsaker og brødmat. Det var også en del som ønsket seg varm mat. De kvalitative materialene viser at de mest helsebevisste ungdommene, var ganske skeptiske til innføring av varme måltider i skolen. Mange av dem begrunnet dette med at de hadde dårlige erfaringer med innholdet i varme institusjonsmåltider.

¹⁴ Regjeringens Oppskrift for et sunnere kosthold. Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007-2011)

9.3 Sunn og prisbevisst ungdom

Som det kommer frem av det ovennevnte, er altså den utbredte forståelsen av unge som radikale og opprørske nokså forfeilet. De unges matkulturelle holdninger, verdier og praksiser er temmelig sammenfallende med den hegemoniske voksne matkulturen.

Ungdom er blitt mer opptatt av sunnhet ...

Selv om ungdomsmatkulturen generelt er søtere og fetere enn de voksnes, er det blant de unge man også har sett de største endringene de senere årene. Den mest fremtredende trenden er det jeg vil omtale som helsetrenden. Andelen unge som oppgir å være svært eller ganske interessert i å ha et helseriktig kosthold, har økt betraktelig de seneste årene. Over halvparten av de unge sier at de legger spesielt stor vekt på at maten de kjøper er sunn. Det er også stadig færre unge som mener det ikke betyr noe om maten er sunn, så lenge den smaker godt. Det er også stadig flere unge som gir uttrykk for at de er skeptiske til mat med høyt innhold av fett og sukker.

Mange endringer i unges mat- og drikkevaner de senere årene ...

Den økende helsebevisstheten har også ført til mange endringer i unges mat- og drikkevaner. Som eksempel kan nevnes en betydelig nedgang i forbruket av sukkerholdig brus og saft, og en vesentlig økning i forbruket av spring-/flaskevann og de magreste melketyper. Videre har det vært en betydelig økning forbruket av frukt og grønnsaker. Smoothies og fersk oppkuttet salat er blant produktene som har fått stor popularitet i ungdomsgruppen.

Ungdom er stadig like prissensitive ...

Ungdom er betydelig mer prissensitive enn den voksne befolkningen. Det er altså langt flere unge enn voksne som legger spesielt stor vekt på at maten de kjøper skal være billig. Disse tallene har også holdt seg stabile det siste tiåret.

Den sunne stilen representerer både helsegevinster og -farer ...

Selv om den sunne matstilen som preger dagens unge i all hovedsak må betraktes som en positiv utvikling, har den også noen utfordringer. Det er tydelig at verdien av å ha en slank kropp har eskalert, og at den store kroppen i økende grad er blitt stigmatisert. Dette synes særlig å ha blitt internalisert av kvinner (Bugge 2006). Studier av kvinners matvaner tyder på at slanking nærmest er blitt et trekk ved det kvinnelige, vestlige spisemønster (Williams & Germov 1999). En uheldig konsekvens av dette spisemønsteret er ulike former for spiseforstyrrelser. Det er vanskelig å komme med eksakte tall. I følge Skårderud med flere (2004) har omkring 5 prosent av norske kvinner i alderen 15-44 år en spiseforstyrrelse: 0,3 prosent anoreksi, 2 prosent bulimi og 3 prosent pato-

logisk overspising. Tallene er basert på norske studier, men utenlandske studier viser tilsvarende tall.¹⁵

At den sunne matstilen er internalisert av dagens unge, kommer tydelig frem av de mange beskrivelsene av den skamfølelsen som er knyttet til det å velge det usunne. På spørsmål fra Aftenposten om hva vi skammer oss over, svarer en 16 år gammel jente betegnende nok: ”Jeg skammer meg når jeg spiser godteri. I det hele tatt kan det å spise usunt få meg til å føle skam” (09.09.07). Samme dag skriver N90 til spalten Si;D i samme avis: ”Jeg har masse gode venner, gjør det godt på skolen, jeg er der det skjer, men jeg er alltid stresset, full av angst, aldri helt glad. Jeg vet snart ikke hva jeg gjør mer. Jeg spiser knapt mat, det jeg spiser er enten fettfattig frukt, grønnsaker eller vann. Allikevel blir jeg ikke tynn nok. Jeg er skuffet over meg selv, men klarer ikke å gjøre noe med det.”

At ungdom oppfatter sunnhet og slankhet som viktig for sosiale anseelse, har kommet frem på ulike måter i mine materialer. Ingen spissformulerer det mer enn denne tenåringsgutt: ”Du er typen som er god i sport, tja ... du er egentlig typen til å være god i alt. Vinnertypen som alltid ender med en vakker kone, et vakkert hus, en vakker hund, en vakker jobb. Jeg er taperen. Drømmen min er å ligge på sofaen uten ansvar og energi til å gjøre noe som helst. Bare å ligge i min store røde sofa mens jeg zapper gjennom kanaler hele dagen og blir servert hver time med de deiligste søtsaker som vil besudle kroppen min med ondheten fra sukker, fett og andre kalorier. I den røde sofaen bryr ingen seg om treningsbager, slikt skal man ikke bry hodet sitt med. Det blir selvsagt ingen vakker kone, bil eller jobb. Sjansene er vel store for at det blir bare meg og trygdekontoret” (Spalten Si;D, Aftenposten 21.03.07).

Den sunne matstilen er altså forbundet med både helsegevinster og -farer. Sosialt er det imidlertid større gevinster enn kostnader knyttet til den sunne og helseaktive matstilen. Det er den stilen som de sterke aktørene i jevnaldersmiljøet støtter opp om. Den usunne stilen kritiseres. Som en av landbouguttene sa det: ”Det er en i klassen som drikker mye Cola. Det går i Cola hele tida. Jeg har sagt det til han at så mye Cola som han drikker så kommer han ikke til å vokse mye, altså.”

¹⁵ Skårderud, Roesvinge & Gøtestam 2004, http://www.tidsskriftet.no/pls/lts/pa_lt.visSeksjon?vp_SEKS_ID=1048127, www.norgesghelsa.no 11.09.07

9.4 Utfordringer og anbefalinger

Mange aktører og mange meninger ...

Temaet skolemat er viet stor oppmerksomhet i norsk offentlighet. Temaene er mange: Hva skal skolematen bestå av? Skal den være varm eller kald? Hvem har ansvaret for barn og unges skolemat – det offentlige eller foreldrene? Er det greit å sette ut skolemat til kommersielle aktører som Tine, Bama og ulike cateringsselskaper? Hvem skal betale skolematen – det offentlige eller foreldrene? Hvor mye skal eventuelt foreldre betale for mat og drikke i skoletiden? Hvordan skal et kommersielt eller offentlig skolemattilbud imøtekomme behovene til barn og unge med spesielle ernæringsmessige behov – for eksempel allergier, intoleranser, overvekt, høyt kolesterol? Er kvaliteten på ordninger som skolefrukt og skolemelk bra nok? Osv.

I likhet med det som kommer frem av denne rapporten, er nok skolemat og helse det temaet som får mest oppmerksomhet. At dette temaet engasjerer, vises blant annet av det store antallet blogger/kommentarer som skrives i kjølvannet av ulike medieoppslag om dette temaet.

I Aftenposten den 31.08.07 kunne vi lese om skolekantinetilbudet ved en ny videregående skole i Oslo: ”Får ikke drikke brus med sukker på skolen. (...). Ikke en sjokoladeplate eller noen andre kioskvarer finnes i kantinen. Salatbaren tar mye av plassen, og baguetter og annet brød er bakt av grovt mel. Skolens ledelse planla at det skulle være slik før de leide ut kantinearealet. Kantine serverer dessuten middag til 20 kroner hver dag, beregnet på elever som skal rett fra skolen til andre aktiviteter. (...). På ungdomstrinnet får ikke elevene lov til å drikke brus på skolen.”

På debattsidene kom det inn nærmere 70 kommentarer til dette oppslaget. Mange var positive til denne type restriksjoner. En sa det slik: ”Fantastisk!! Sånn vil æ ha d på mi skole”, og en annen sa det slik: ”Dette er så suverent! Det gleder meg at det offentlige Norge nå er kommet så langt i praktiseringen av et skikkelig kosthold til hverdags.” Det var også mange som ga uttrykk for å være kritiske: ”dette er hysteri”, ”sukkerfobi” og ”det får være grenser for detaljstyring” og ”sjokolade i butikken er den siste frihet”.

Et par dager senere kunne Aftenposten.no videreformidle følgende oppslag fra Vårt land¹⁶: ”Tre skoler i Bærum og en i Oslo er med på en forsøksordning

¹⁶ Vårt Land og Aftenposten.no 04.09.07

hvor foreldrene betaler 540 kroner i måneden for varm skolelunsj. Et privat cateringfirma står for måltidene, som koster 27 kroner dagen, skriver Vårt Land. Enkelte foreldrerepresentanter i Bærum er kritiske til ordningen fordi de frykter at elever skal føle seg utenfor ...”.

I løpet av et par timer kom det inn 92 kommentarer til Aftenpostens debatt-sentral. Meningene var mange og delte. Noen mente matpakke var bedre enn varm mat, og andre mente det omvendte. Flere ga uttrykk for manglende tillit til at cateringfirmaer ville kunne levere mat med god ernæringsmessig kvalitet. Mange var provosert over at politikerne ikke stod ved sine valgløfter om gratis skolemåltider i grunnskolen osv.

Det å utforme et velegnet skolemattilbud i grunnskolen reiser altså mange spørsmål. Etter mitt syn er de unges stemme i for liten grad blitt hørt i debatten. Som det har kommet frem av denne rapporten, er det billigere og sunnere mat som står høyest på ønskelistene. Mange ønsket mindre tilgang til boller, vafler, muffins, pizza, sjokolademelk og sukkerholdige safter/juicer, og heller mer frukt, grønnsaker, salater, grov brødmat og lett tilgang til kaldt vann. Det var imidlertid viktig at produktene hadde god kvalitet. Mange hadde dårlige erfaringer med ordninger som skolemelk og skolefrukt. Matpakken var overraskende populær. Mange ønsket imidlertid å kunne oppbevare denne i et kjøleskap eller et kjølerom.

Jeg tror den polariserte diskusjonen om varme og kalde skolemåltider er et sidespor. Som det kommer frem av det ovennevnte, ønsker ikke ungdom en fullstendig omlegging av den norske skolematstrukturen. Min tolkning av deres meninger er snarere at små grep vil kunne ha stor effekt på deres opplevelse av skolemåltidenes kvalitet.

Den matkulturelle bruken av fett og sukker ...

Mine analyser av ungdoms mat- og spisevaner har også gjort det stadig tydeligere for meg at et relativt sett for høyt inntak av energirik og næringsfattig mat blant barn og unge fremdeles kommer til å være en stor utfordring for helsemyndighetene. Årsaken til dette er at vårt forhold til fett og sukker er preget av en dobbeltmoral. Dette kommer særlig tydelig frem når man ser nærmere på hvordan voksne sosialiserer barn og unge inn i matkulturen. Den maten som mamma, pappa og læreren sier er dårlig mat brukes nærmest konsekvent når man skal kose seg, når barn og unge skal belønnes og oppmuntres, når de skal trøstes eller motta gaver.

Sommeren 2006 var ett av temaene i norske medier hvordan man kunne bedre disiplinen i norsk skole. Kunnskapsminister Djupedal tok da til orde for et

særegent belønningssystem. Hver gang elevene greide å oppføre seg i tråd med klassens regler, skulle de få utdelt et bra-kort. Når de hadde samlet opp et visst antall slike bra-kort, kunne dette veksles inn i goder som for eksempel pizza og kake. Logikken her var altså at bra oppførsel skulle belønnes med dårlig mat.¹⁷

Et søk på uttrykket ”boller og brus” på søkermotoren Google ga 30 000 treff.¹⁸ Oppslagene kan helt kort oppsummeres ved å snu et velkjent ordtak på hodet; ”etter den sure svie kommer den søte klø”. Etter at barn og unge har gjennomførte riktige og pedagogiske aktiviteter, slik som museumsbesøk, trafikkoplæring og teaterbesøk, er det typisk at de belønnes med boller og brus.

Hensikten med disse eksemplene er altså å vise hvordan barn og unge også forholder seg til de foreliggende matkulturelle strukturene. Fett, sukker og salt spiller en langt viktigere rolle i voksnes relatering til barn og unge enn vi liker å tenke på.

Jeg tror altså at fett og sukker kommer til å forbli en stor utfordring for norske helsemyndigheter så lenge vi ikke forsøker å endre de matkulturelle verdiene og kodene som knytter seg til bruken av denne type mat: Hvorfor gi barn og unge boller og brus når man like gjerne kan gi dem melon og smoothies?

Skolemåltidene har lav status...

Det er ikke bare når det gjelder fett og sukker at voksne taler med to tunger, det gjelder også skolemåltidene. I teorien har skolemåltidene høy matkulturell status, men praksis er at skoleledelsen og lærere ikke involverer seg. I forbindelse med et kritisk oppslag om skolemelkordningen for 2007/08 ble en rektor ved en barneskole i Oslo sitert slik: ”Rektor N.N. ønsker ikke å kommentere saken, da skolen ikke har ansvar for melketilbudet.”¹⁹ En av drabantbyguttene i mitt materiale sa følgende om skoleledelsens involvering i elevenes kantinetilbud: ”Egentlig er det jo ikke elevene som er ansvarlige, men inspektøren, men han er ikke så veldig opptatt av om det er sunt og sånn.”

For dårlige mat- og drikketilbud der barn og unge ferdes...

I en undersøkelse av norske utespisevaner (Bugge og Lavik 2007) kommer det frem at ingen oppgir å være meget fornøyd med kvaliteten på barnemenyene som tilbys på ulike spisesteder. Det forbrukerne er kritiske til, er menyenes ensidige preg (for mye pølser, pizza og pommes frites), for mye fett og

¹⁷ Dagbladet 12.07.06

¹⁸ Google 05.09.07

¹⁹ VG 24.08.07

sukker, og for lite frukt og grønnsaker. Mine observasjoner av mat- og drikke-tilbud der barn og unge ferdes – det være seg i skolekantiner, idrettshaller/-arrangementer og andre fritidsarenaer som korps og lignende – viser de samme trekkene.

Etter min mening er det nødvendig med strukturelle endringer i mat- og drikke-tilbudene til barn og unge. Det vil si mindre søtt og fett og mer magert og grønt i de menyene som tilbys barn og unge i ulike sammenhenger.

For dårlig kvalitet på eksisterende ordninger...

Som det har kommet frem av denne rapporten, er det mye som tyder på at eksisterende ordninger – for eksempel for skolefrukt og skolemelk – er i utakt med brukernes preferanser og ernæringspolitiske målsettinger.

Ungdommene oppfatter at både melken og frukten som tilbys på skolen er av dårlig kvalitet, ”lunken”, ”gammel”, ”klemt”, ”brun” osv. Dette var også temaet i en kronikk skrevet av forskningsdirektør Risvik og rådgiver Grimsby ved Matforsk i Aftenposten 23.06.07. I følge kronikkforfatterne er det mye som tyder på at man, gjennom de tolv årene skolefruktordningen har eksistert, har undervurdert detaljene og kompleksiteten i slike ordninger. Videre trekker de frem uklare ansvarlinjer som en svakhet ved ordningen.

For lave matbudsjetter ...

I en artikkel i Aftenposten 09.05.07 får vi presentert planene for innføringen av gratis skolemat i Oslo-skolen. Dette har fått navnet Grorudsatsingen: ”Gratis skolemat. Innen 2011 kan alle elver i Oslo-skolen få et gratis skolemåltid. Allerede fra høsten innfører 17 skoler frokost og mat etter skoletid.” Aftenposten har besøkt en av satsingsskolene: ”I dag får elevene varm mat. Da Aften var innom, sto kalkunpølser og pommes frites på menyen.” Et bilde viser at det ikke er servert noen grønnsaker til måltidet. Som den matansvarlige ved skolen selv sier det til Aftenposten: ”Det er en utfordring å lage sunn mat med trange budsjetter.”

Både mine materialer og kommentarer til ulike skolematoppdrag viser at mange har liten tiltro til at skolematbudsjettene noen gang vil gjøre det mulig å tilby mat av høy ernæringsmessig kvalitet. En sier det slik på Aftenpostens debattsider²⁰: ”Det jeg frykter er at cateringsselskapene blir presset såpass på pris at maten de serverer blir av billigste og simpleste kvalitet som dermed består mest av fett, salt og sukker. Synes det skal legges nok penger til at dette kan kvalitetssikres og at ungene ikke bare får pommes frites med noe frityr-

²⁰ 04.09.07

stekt kjøtt-/fiskefarse ved siden av.” (Magnus 79). En annen sier det slik: ”Vi har denne ordninga i (kommune) også, t.o.m 3. klasse, men hva hjelper det nå ungen ikke liker maten som blir servert? Det er jo begrenset hvor mye tomat-suppe en kan leve på i uka.. Vi betaler OG har med matpakke.” (Ragnhild).

For høye og mangfoldige kvalitetskriterier/-krav ...

Et generelt trekk ved norske matforbrukere er at de har stadig høyere kvalitetskrav til maten de spiser. Dette må sees i lys av den økende velstanden og den økende helsebevisstheten. De siste 20-30 årene har det også blitt et stadig mer rikholdig matvaretilbud i Norge. Det har kommet en rekke nye produkter fra andre lands kjøkken – soltørkede tomater, fetaost, serranoskinke, pinjekjerner, nudler – for å nevne noen. Videre har variasjonen av frukt, grønnsaker og melkeprodukter blitt stadig større: Babygulrøtter, knaskegulrøtter, cherrytomater, aromatomater, pakistansk mango, minipoteter, fersk parmesan, Mozarella ost, crème fraîche. Av andre nye produkter er det verdt å nevne ulike former for såkalt functional food og økologisk mat. Norske matforbrukere legger også stadig større vekt på at maten de kjøper skal være fersk og frisk (Bugge 2006). Ungdom skiller seg ikke fra den voksne befolkningen i disse henseender. Det store spørsmålet er derfor om tilberedte institusjonsmåltider vil kunne imøtekomme de mangfoldige og avanserte mat- og spisevanene mange nordmenn har utviklet de senere årene.

9.5 Ungdommens idealtypiske skolemåltid

Selv om denne studien viser at ungdom ikke ønsker en fullstendig omlegging/omstrukturering av det norske skolemåltidet, er det liten tvil om at det finnes forbedringspotensialer. Disse kan kort oppsummeres slik: ”Små grep kan ha stor effekt!” Øverst på ønskelisten står billigere og sunnere skolemat. Mange ønsker seg mer frukt, grønnsaker og salater. Mange ønsker seg enklere tilgang til kaldt vann – for eksempel vanddispensere. En del ønsker seg mer brødmat – både ferdigsmurt og noe de kan smøre selv. Det er også noen som ønsker seg varm mat. De ønsker seg imidlertid ikke mer av matretter som pølser, hamburger, nudler og pommes frites. Det er viktig at maten i de ordningene som innføres har god kvalitet. Mange av ungdommene ga uttrykk for å ha dårlige erfaringer med eksisterende ordninger med skolemelk og skolefrukt.

Ungdommene ønsket også endringer i skolens spisemiljø. Øverst på ønskelisten stod bedre muligheter til oppbevaring av mat og drikke – for eksempel kjøleskap og kjølerom. Deretter fulgte bedre tid til spising og triveligere spisefasiliteter.

Etter mitt syn kan små grep fra politikere, skoleledelse og lærere altså kunne ha stor effekt på ungdommenes opplevelse av skolemåltidenes kvalitet.

Litteratur

- Bakken, Anders (1998) *Ungdomstid i storbyen*. Rapport 07/98. Oslo: Nova.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction : a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge
- Bugge, Annechen & Runar Døving (2000) *Det norske måltidsmønsteret. Ideal og praksis*. SIFO-rapport nr. 2-2000. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning
- Bugge, Annechen (2006) *Å spise middag. En matsosiologisk analyse*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Bugge, Annechen og Randi Lavik (2007) *Det norske utespisemønsteret. Hvem, hva, hvor, hvordan, hvorfor og når spiser*. Oppdragsrapport nr. 11-2007. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Bugge, Annechen (2007) Lovin' it or not? A sociological analysis of the role of fast food among Norwegian youths. Upublisert.
- Departementene (2007) *Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007-2011). Oppskrift for et sunnere kosthold*.
- Chernin, Kim (1986) *The hungry self. Women, eating and identity*. London: Virago.
- Drotner, Kirsten (1993) Introduktion: Unge kvinder og dobbeltblikket på det moderne. I: *dobbeltblikk på det moderne. Unge kvinder hverdagsliv og kultur i Norden*. Drotner, Kirsten & Monica Rudberg (red.) Oslo: Universeitetsforlaget
- Døving, Runar (1999) Matpakka – den store norske fortellingen om familien og nasjonen. I: *Tidsskrift for religion og kultur* nr. 1-1999.
- Germov, John & Lauren Williams (1999) *A sociology of food and nutrition*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Gronow, Jukka & Anni Jääskeläinen (2001) The daily rhythm of eating. I: Kjærnes, Unni red. *Eating patterns. A day in the lives of Nordic people*. SIFO report no. 7-2001. Lysaker: Norge.

- Henriksen, Hege Berg & Svein Olav Kolset (2007) Sukkerforbruk og folkehelse. I: *Tidsskrift for norsk lægeforening*, nr. 17, 2007, 127: 2259-62.
- Hovig, Ingrid Espelid red. (1982) *Den rutete kokeboken*. Oslo: Gyldendal Fakta.
- Krange, Olve & Tormod Øia (2005) *Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Kvale, Steinar (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kvalem, Ingela Lundin & Lars Wichstrøm (red.) (2007). *Ung i Norge: psykososiale utfordringer*. Oslo. Cappelen Akademisk forlag. I
- Larsen, Øivind red. (1996) *Norges Leger*. Oslo: Den norske lægeforening.
- Lavik, Randi og Ingrid Kjørstad (2005) *Kjøtt, holdninger og endring 1997-2004*. Oppdragsrapport 5-2005. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Lyng, Selma (2004) *Være eller lære? Om elevroller, identitet og læring i ungdomsskolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lyngø, Inger Johanne (1998) The Oslo breakfast - an optimal diet in one meal. On the scientification of everyday life as exemplified by food. In: *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 28, (1998) pp. 62-76. .
- Miles, Steven (2000) *Youth lifestyles in a changing world*. Buckingham: Open University Press
- Monatanri, Massimo (2006) *Food is culture*. New York: Columbia University Press.
- Pedersen, Willy (1996). Working class boys at the margins: ethnic prejudice, cultural capital, and gender. *Acta Sociologica*, 39: 257-279.
- Rossow, Ingeborg (2003) *Ungdom nå til dags – tall fra “Ung i Norge 2002”*. Tidsskrift for ungdomsforskning, 3(1):89-97.
- Schütz, Alfred (1975) *Hverdagslivets sosiologi*. København: Reitzel.
- Skårderud, Finn, Jan H. Rosenvinge & K. Gunnar Gøtestam (2004) Spiseforstyrrelser – en oversikt. I: *Tidsskrift for den norske lægeforening*, nr. 15, 2004,124: 1938-42
- Strandbu, Åse & Anders Bakken (2007). *Aktiv Oslo-ungdom. En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn*. Rapport 02/07. Oslo: Nova.
- Williams Lauren & John Germov (1999) The thin ideal: Women, food and dieting. I: Germov, John & Lauren Williams *A sociology of food and nutrition*. Oxford: Oxford University Press.
- Øia, Tormod (1998). *Generasjonskløften som ble borte. Innvandrere, ungdom og kultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Vedlegg

Mine matbilder – utvalgte titler

Min mathistorie

Kommentar til web-survey

Mine matbilder – utvalgte titler

Bananer er sunt
Ikke sunt!
Sunne jenter drikker vann
Sunne skolejenter
Brødsnivene til Mia
Tea spiser baguette
Line spiser baguette
Glade jenter drikker vann
Glade jenter drikker vann2
Olden
Sara med vannflaske
Kristin med vannflaske
Folk går amok med kameraet
Johan med vannflaske
Ina med flaske
Kajas rundstykker
Kajas Cola fra McDonalds
Kajas usunne måltid
Marius fra 10. spiser bolle i storefri
Bilde av ei jente i 10. klasse som spiser baguette
Ei jente som spise brødskive
Knekkebrød med gulost
En gutt med rundstykke i spisefri
Salat – skolemat
Kanelnurr ved siden av skolemat
Rundstykke og druer - skolemat
Eple, en del av skolemat
Brødskive m/gulost – skolemat
Brødskive m/skinke – skolemat
Elever med skolemat
Skolemat, brødskive med ost, paprika og tomater + eple
Baguette – skolemat
Drikke til skolemat
Brødskive og vann, skolemat
Brusautomat på videregående
Kantine og bord med gratis skolemat på videregående
Muffins kjøpt på videregående
Coca Cola typisk
Frokost på skoledager
Gutt med Cola

Butikkmat
Jenter og mat
Boller
Gjemt sjokolade
Nesten ferdig med å spise baguette
Brus
Gutteklubb
Oppspist boller
Menypose
I love Cola
I wish
Cola for en dag
Brus for en uke
Fanta
Pølse
Normal mat
Lunsj
Jentemat
Guttemat
Salat
Lærermat
Vann
En bolle som jeg spiser på skolen
Et bakt fedon rundstykke og det er godt
Det er egg og 2 fedon brød og som de sier så er det viktigste måltid
Bolle fra skolen som jeg spiste til dessert
Alltid lurt med noe å drikke – vann for det er sunt
Grøt til frokost med kanel og søtningssukker
En kopp te som er alltid godt for de som liker te
Niste som jeg skal ha på skolen
Vann er alltid sunt. En eller to flasker om dagen
Prøv vann med tannkremsmak
En frukt om dagen er alltid en banan. Er godt og sunt
Frokost: 2 brødsiver med kokt skinke
Kokt skinke er alltid lurt å spise
First price Cola drikker jeg når det er helg og det er helg. Uten sukker
Middag: fiskeboller med hvit saus, ris og grønnsaker. En ordentlig frokost.
Tomatsuppe
Brødsiver til frokost
Fylte pitabrød til middag
Havregryn til kveldsmat
Havregryn til frokost

Brødskiver til lunsj
Godterier – fikk så lyst på
Har med 3 brødskiver til skolemat hver dag, men har ikke tatt bilde av det)
Dette er et sjokoladecakestykke. Ikke mitt, men måtte ta bilde av det for det
☺
Dette er et et bilde av en veldig forsseggjort salat ☺ Ingen grunn for hvorfor
Epler ☺
Bilde av rundstykker med laks og egg
Lunsj? Veldig normal lunsj
En banan – det er sunt
Eli spiser
Jonathan spiser
Marianne matpakke – ikke alle har matpakke nå
Jeg spiser
Eirik spiser
Fabian spiser
Jonathan spiser
Elis eple – sunt
Eli spiser eple –sunt
Marit spiser
Oda som spiser Risifrutti
Meg som spiser Risifrutti
Linn med cookie – usunt
Eli på meny – alle kjøper mat der
Croissanten til Vilde – usunt
Sven Ole som spiser kjeks
Eli drikker vann
Dette er vanlig skolemat for de som ikke kjøper. Ganske typisk i den norske skole
Kjøpt skolemat (en son variant) ikke så normalt.
Typisk usunn mat (viser hva vi spiser)
Typisk usunn mat (viser hva vi spiser)
Gutter som kjøper kjeks (vanlig syn)
Noen spiser også mye frukt (ganske vanlig)
Boller er populært hos de fleste.
Søppelkassen er full av godterier og de menyposene som pleier å innehold
boller eller andre bakervarer.
Noen tok kameraet og køddet
Trine spiser & Tortilla Chips! Usunt!
Martine spiser seigmenn! Også usunt
Chips og dipp. Det er mat (god)
M-sjokoladenøtter/peanøtter

Andrea (søsteren min) drikker vann
Kylling lår/innpakket
Min lunsj. Dette spiser jeg til lunsj på skolen hver dag.
Deilig sunn salat
Hvor stor is går det an å få?
Litt deilig formiddagsmat
Koselig møte på restaurant
Nam, nam
”Du får vente til lørdan”. Dette er det forbudte skapet hjemme
That’s the way I like it
I et hvert hjem
En favoritt
Dette er veldig godt!
Dette og!
Vitamininnsprøytning. Dette eller tran hver dag.
Viktig med god start på dagen.
Typisk norsk
Sjokoladen
Nudler
Eple
Boller og eple
Rundstykker, eple og te
Sjokolade
Ostepop
Pizza
En brus til tentamen. Jeg hadde mye penger den dagen fordi jeg skulle shoppe
til tentamen
Rundstykker jeg hadde ikke så mye penger og hadde ikke med meg Matpakke
Yogurt til matpause

Min mathistoria

Mat er en stor del av livet mitt. Jeg tenker en god del på hva jeg spiser. Ukedagene prøver jeg å være sunn, i helgene kan jeg godt kose meg å spise god mat som pizza, taco eller pølse, og mye godteri, kaker og chips.

Jeg er veldig glad i taco, det er jo ikke så usunt heller. Det er det beste jeg vet. Spør mamma eller pappa meg hva jeg helst vil ha til middag blir det vel det.

Er ikke så veldig glad i fisk, men noe er godt da. Liker det men da må det være godt stekt og helst godt kryddret.

Hjemme hos oss tenker vi egentlig ikke så mye på om maten er sund, bare den er god.

Spiser vel ikke så veldig usunt tror jeg. Pleier jo å ha en liten salat til hvert måltid.

Sånn vanlig norsk kost tror jeg. En vanlig frokost hjemme hos meg består av

brødsiver med fis. ost, kjøttpølse og fiskepølse, av og til syltdepølse eller

syltetøy. Hva som helst å drikke egentlig.

Formiddagsmaten består av det samme

som frokosten kanskje et eple eller en

yoghurt. Middagen består av enten potet

eller ris, pluss salat og kjøtt eller fisk. Dette er som vanlig. Kveldsmat havregrot, ^{yoghurt}

frukt, grønnsaker eller brød. Pleier

Min Mat historie.

Før meg betyr mat utrolig mye. Jeg er tynn, men kan spise hva jeg vil uten å legge på meg, når jeg spiser Lunsj eller kveldsmat spiser jeg ca 3-5 brød skiver 1-2 av dem med 50% kolade pålegg.

Frokost har ingen betydning for meg, jeg spiser aldri frokost fordi jeg klarer ikke, jeg blir så kvem, kanskje fordi det er for tidlig? Jeg spiser frokost i helgene...

Lunsj er viktig for meg for det er dagens første mat jeg spiser, & kveldsmat fordi det er dagens siste mat før natten.

Kiosk mat er den beste maten jeg kan få tak i, men jeg vet at det ikke er sunt. Jeg skal bli kok og da skal jeg ha ordentlig mat og ikke fast-food. Jeg er glad i restaurant mat også, for det skaker alltid annerledes en den maten mamma & pappa lager, for ikke å snakke om den mat brøderige brune sausen dems, men beste-hor sin er best.

Kommentarer til web-survey

Id	Kommentar til web-surveyen
232	=)
547	=)
188	bra dere tar dette opp!!! få varm mat inn i skolen, fra barne til vidregående!
584	Bra dere tar initiativ til og lage sånne undersøkelser, for det er mange som fanktis ikke spiser på skolen i det hele tatt:(Bra det kom en undersøkelse om dette=) Håper det går medtil at skolene kan f.eks. gi ut/selge mer frukt og grønnsaker i evt. kantiner!
502	Bra med svarsalternativer.
14	Bra undersøkelse!
169	Bra undersøkelse!!! den var ikke kjedelig og det var lett å svare;-) Bra undersøkelse, men kanskje dumt å ha undersøkelsen både i ungdoms og -videregående skole. Det er store forskjeller mellom de to. Blant annet mye bedre kantinetilbud.
411	Bra undersøkelse, synes d skal være mer fokus på varm skolemat i kantina og mer spennende mat, enn grovbrød med brunost!
179	Bra undersøkelse, tar opp et viktig tema som er snakket lite om i hverdagen
522	Bra undersøkelse. Jeg følte at jeg hadde mer informasjon å gi denne gangen enn sist gang. :D
94	bra undersøkelse:)
83	burde man ikke skrive hvilken skole man går på? Burde vært gratis skolemat på i allefall grunnskole= skaper god vane. Brød med sunne pålegg og grønnsaker, frukt, havregrøt, vann og melk.
73	Den er bra den!
87	den var bra ! =D
160	den var grei:)
490	denna passet til meg
565	Denne undersøkelsen var bra. fikk et innsyn i forskjellige ting jeg ikke har tenkt på før :)
557	dennne va bra....
206	Det er veldig bra at dere fokuserer på ungdomms sine spise vaner.
189	

- det siste spørsmålet kunne man ha satt på stipend og da vis det allerede sto der men så ellers ville eg
- 497 si det var en bra undersøkelse
Det va en interesang undersøkelse..Vi har nettopp fått ei mye sunnar kantina! De har tatt bort all sjokolade og slike ting. Men brusen er forsatt! Mn det gjør ingenting. Men at det blir sunnare er bare bra og det gjør folk på skolen i mye bedre humør..D
- 534 merkes..
det var en veldig bra undersøkelse! jeg føler jeg klarte å svare helt riktig og med riktige og gode
- 644 svaralternativer! stå på!
det var kantine på skolen før og det er snakk om
- 177 at den kommer tilbake
Det var veldig mye mer motiverende å ta denne undersøkelsen enn andre tidligere i og med at jeg
- 26 visste at den var så kort
349 digg med mat vett^^ og COLAAA!!
280 Endelig en undersøkelse som er aktuell for meg!
630 Enkel og grei for en travel ungdom :-)
17 God undersøkelse
Gode spørsmål, men vi har melkesalg på skolen, litt å ta det med i alternativene. Og håper dere ikke bare spørr, men fikser/tar opp tingene vi er
- 281 missfornøyde med.
385 grei undersøkelse:)
går på internatskole, noe som gjorde enkelte spørsmål litt vanskelige å besvare. skolens mattilbud er frokost, lunsj, middag og kvelds. mattilbudet er variert og MEGET bra...
- 60
164 ha en undersøkelse med idret
Har en kommentar til undersøkelsen.Veldig bra at derer undersøker dette for jeg tror det er et etter lengtet tema på skolen. flere og flere spiser dårlig mat og mye av det gjør at det blir dårlig undervisning for ungdommene er sultne eller ikke spiste
- 581 riktig mat.
hei Synovate! Jeg, som elev på ungdomsskolen er særdeles glad for denne undersøkelsen! Bra at noen undersøker noe så viktig som matpakke i
- 33 skolehverdagen ! =)
124 helt grei.. oversiktlig og normal og ikke for lang :)
219 Helt OK

- helt ok, men litt dårlig formulert og rare alternati-
 214 ver
 71 hihi, skolemat test =)
 ja det var en god undesøkelse.. gla for å kunne
 440 hjelpe
 Jeg håper virkelig denne undersøkelsen er for re-
 gjeringen slik at de kan gjøre noe med den dårlige
 627 skolematordningen vår.
 jeg skulle ønske at det ble varm skolemat på sko-
 len! Sunn mat er så godt, og det gir mye over-
 317 skudd!
 jeg syns at det burde vært et alternativ der det
 stod: spiser ikke skolemat på de opg der dere
 spurte om hvor vi fikk maten fra osv. ellers veldig
 116 bra ;)
 kjappe greie undersøkelser, slike undersøkelser
 435 svarer jeg gjerne på...
- 296 kjempe fin undersøkelse. gode svar alternativer.
 Kunne ha spurd om ein brukar smør på nista si.
 524 Grei og enkel og kort undersøking.
 Kunne kanskje fått med at grunnen til at mange
 ungdommer er usunn, er fordi at det er mye billi-
 gere å være usunn.. Man kan få 5 boller til 8 kro-
 545 ner, men hvis man skal ha salat som man blir mett
 av må man opp i rundt 50 kroner! Dette er for gale
- 158 Mat i skolens kantine er alt for dyr.
- Maten jeg kjøper når jeg ikke har matpakke er en-
 ten en hel eller halv sub med ost og skinke på Big
 583 Bite.
 145 mer vegetarmat!
- 457 Nei
 76 Nei
 142 nei jeg har ikke noen kommentarer
 249 Nei!
 540 nei..
 609 pliiis la meg vinne..;): =) hehe
 på et av spørsmålene(bruker du noen av disse til-
 489 budene under skoletiden eller lignende) var det

ikke mulig å si nei, det burde det ha vært.
Skolen jeg går på har gratis skolemåltid. bare sånn
at dere vet det:)går på holmestrand videregående
356 skole

9 Super undersøkelse :)
Syns denne undersøkelsen var meget god, pga at
den retter seg til meg. Og fordi den var ikke for
536 lang eller for kort.

430 synst det var en bra undersøkelse :)
takk for testen!det er ikke kompliserte spørsmål
576 og det er bra!mvhLouise Junno
undersøkelsene er greie men de tar jævli lang tid å
118 besvare

Veldig grei undersøkelse, som tok ca. 4 minutter å
415 svare på.

Veldig intressang undersøkelse.. fikk meg til å ten-
586 ke litt på hva jeg spiser på skolen..

456 Vil ha Ipod!:D

198 volvo ruler